

Glasbena Matica v Ljubljani

Folklorni institut

Slovenske narodoslovne študije

Drugi zvezek:

Tri obredja iz Bele Krajine

France Marolt

1936

Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani

Glasbena Matica v Ljubljani

Folklorni institut

Slovenske narodoslovne študije

Drugi zvezek:

Tri obredja iz Bele Krajine

France Marolt



W 9805

1935-1936

Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani

48



M N 604 / 1949

Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani (predstavnik Francé Štrukelj)

ID = 32450305

PREDGOVOR

V drugem zvezku Slovenskih narodoslovnih študij sem opisal in razvojno očrtal troje znamenitih obrednih prizorov Bele Krajine.

V Zelenem Juriju zasledujem retrospektivno razvojno črto obredja od današnje, deloma še ohranjene pastirske obrednice do združnega majskega obreda, ki je bil v navadi še v prvi polovici prošlega stoletja. Zbral sem dosegljivo gradivo jurjevskih pesmi, notalne primere napevov in opise predmetnega prizora iz domače in tuje literature. Držeč se pristne osnovne črte sem opustil zastranitev na polje legendarnega, krščansko vplivanega sv. Jurija - viteza, ker bi takšna raziskava zahtevala poseben pododdelek oz. svojevrstno študijo. Primerjalno induktivno sem postavil eno verjetnih prapodob belokrajinskega Zelenega Jurija, oslonjeno deloma na nordijsko - slovanski pristni mitični lik Jarila - Jegorija, deloma na tuji balkansko - helenski vzor Sabosa - Dioniza.

Osnova metliškega obredja je starodaven, pristen kulturni rej, ki je organično povezan z obrednimi igrami. Prvotni pomen staroslovenskega žetvenega obredja je že domala zastrt z drugotnimi socialnimi momenti. Vendar je primerjava s sličnimi tujimi analogijami pokazala, da je ta belokrajinska ostalina nele pristen, ampak tudi edinstven primer svoje vrste v Evropi. Snov predmetnega besedila, napevov in očrtov je siromašno skopa, ker se od Antona Navratila in Ludvika Kube, ki sta l. 1887.—1888. opazovala in zapisovala dokaj nekritično, doslej ni nihče zanimal za znanstveno opazovanje tega prevažnega obredja. Primerjalno zanimiva, dasi močno okrnjena varianta metliškega prizora je črnomaljsko kolo-most, ki je ohranil pristne napeve.

Točnejši in podrobnejši študij kresne dobe bo v marsičem osvetlil, dopolnil in pravilno opredelil obe obredji in njih pomen.

Razprava Borisa Orla ‚Mitos o mostu‘ je potreben donesek k študiji, ker jo dopolnjuje in osvetljuje z mitološkega vidika, ter naše obredje smiselno uvršča med predmetne evropske analogije.

Študiji je dodana pregledna topografska karta Bele Krajine, fotografične slike dopolnjujejo in nazorno tolmačijo opisano snov.

Vsem, ki so mi kakorkoli pomagali dovršiti naslovno delo, se na tem mestu zahvaljujem.

Ljubljana, 20. avgusta 1936.

France Marolt.

ZELENI JURIJ

„Jurja vodijo“ belokrajinski pastirji katoliki po nekterih vaseh črnomaljskega in metliškega okrožja že zelo poredko na dan sv. Jurija (*na Jurjevo 24. aprila*). Bolj živo se je ohranil ta pastirski običaj v okolici Vinice, Starega trga in Preloke, med staroverci (*unijati*) in pravoslavniimi je jurjevanje živ naroden običaj. V Metliko hodevajo „jurjaši“ s Suhorja ali bližnje hrvatske Vivodine, v Črnomelj pa iz Adlešičev in Bojancev, tudi v semiško faro prihajajo po vojni Jurja vodit in koledovat „Vlahi“ (*staroverci z Gorjancev*), a že tudi poredko.

Približno od srede prošlega stoletja, ko so zapisovali Zelenega Jurija znani zbiralci narodnega blaga J. Tomšič (*1854.*), brata A. in I. Navratil (*1878.*), J. Barlè (*1888.*) in I. Šašelj (*1889.*) vse do današnjih dni se oblika in vsebina te pastirske igre bistveno ni mnogo spremenila. Spačil pa se je dotlej preprosti a pristni obraz Bele Krajine. V življenskih stiskah in bedi, pod pritiskom zapadnjaške civilizacije ter kvarnimi vplivi vračajočih se, osrečenih Amerikancev se je razkrojilo pristno sožitje naroda. Ljudstvo je izgubilo dobro voljo in veselje do svojih starih svojstvenih običajev, naravno, preprosto, združno čuvstvovanje je podleglo racionalističnemu, osebnostnemu mišljevanju.

V tem takšnem vzdušju se je moral Zeleni Jurij, ta najstarejši in gotovo najlepši narodni praznik, ki ga je še pred nekako sto leti obhajal ves narod v pristnem veselju na posebno svečan način, potajiti sčasom v skrajno porušeno obliko do smešnosti racionalizirane pastirske igre, ki se ji, danes še komaj zaznavni, roga že vaška otročad.

Eno najstarejših slik pastirskega jurjevanja v okolici Vinice nam nudi J. Tomšič, ki nam opisuje v Šolskem prijatelju (*1854.*) ta obredni prizor takole:

... Na sv. Jurja dan ob 7 zjutraj boš že vidil fantaline okoli 10—16 let stare po zelenem gaju hoditi, in zelene veje rezati. Zbere se jih 5 skupaj — kateremu je Jurij ime, ga v zelene veje zapletejo, da se ne obraz ne kak drug del života nevidi, in to se zgodi v skrivnem kraju, da bi Jurja ne poznali, z tertičami ga terdo zvežejo, da revež komaj hodi... Dva ga peljata od hiše do hiše, katera morata pa velike zelene veje nositi, tretji nosi cajno za jajca, šterti jim pa peti pomaga. V veje zapletenemu denejo na glavo lepe zelene trave, katera mora saj za ped dolga biti; za njim gre veliko otrok, kateri

pa morajo mirni biti, sicer bi ne bilo dobro. Ko ga pred zvonajne vrata pripeljejo, zapojejo:

Prošel je prošel	10 zakaj nimamo lazno stati
pisani vuzem;	pred vašimi poštenimi vrati.
došel je došel	Dajte mu krajcar,
zeleni Juri;	da vam bode šnajcar,
5 prinesel je prinesel	dajte mu dinar (pol groša),
letek dolgo mladico,	15 da vam bode mlinar;
peden dolgo travico.	dajte mu jajce,
Dajte mu dajte	da vam ne pokolje jagnjet,
ino ne štentajte	dajte mu groš,
	da dobite još.

Ko ódpojejo, jim prinese gospodinja jajce ali kar premore. Če pa nič ne dobodo, vtergajo od Jurja majheno vejico, in jo na hišno streho veržejo rekoč: Da bi nikoli več kokoši jajc ne nesle! ...

(Tomšič, Šolski prijatelj.)

Začetno besedilo »Prošel je prošel... peden dolgo travico«... je kot uvodna obredna formula že porušeno in napram bolje ohranjenim primerom (*glej sledeče!*) skrajšano. Pastirji so zgrešili prvotni pomen teh besed in pričeli vse bolj uvaževati sledeče, po svoji vsebini docela koristno besedilo. Zanimiv je v naštevanju darov le stavek »da vam ne pokolje jagnjet«... ki spominja na kesneje omenjeno pastirsko uvero o Jurju — »volčjem pastirju«.

Od J. Barletovih zapisov je varianta iz Gribelj važna zaradi opisa obredne situacije, varianta iz Primostka prinaša obredno dopolnilo k uvodnemu besedilu.

Varianta iz Gribelj.

Na dan sv. Jurja zbero se vsi pastirji in gredó Jurja vodit. Jednega izmej njih oblože in ovijejo od glave do petá s zelenim brezovim kitjem, črez pas opašejo ga z zvito trto, isto tako tudi okoli vratu in gori na vrh glavé tako, da je gori šopek iz kitja, med katerega zabodejo rudečo svatsko rožo, a za ono trto, s katero je opasan, navežejo mu drugo trto, in za ono trto ga drži oni, kateri ga vodi; zakaj on sam ne vidi ničesar, ker je čisto obložen s kitjem. Oni, kateri ga vodi za trto, ima v roki tul, na katerega tuli, a tretji pastir nosi košarico, v katerej nosi jajca, katere mu ljudje darujejo (dobiva samo jajca) in poje, ko pridejo do hiše takó-le, a oni, kateri ima tul, pa tuli:

Prošel je, prošel, pisani vuzem,
Došel je, došel zeleni Juraj.
Donesel je, donesel peden dolgo travico,
Laket dólgo mladico.

- 5 Dajte mu mesa, da se ne otresa.
 Dajte mu vina, da ga ne bo zima.
 Dajte mu pogači, da mu noga poskoči.
 Dajte mu groš, da vam dojde još.
 Dajte mu masti, da bo vreden časti.
- 10 Dajte mu soli za debele voli.
 Dajte mu jajec, da ga ne bo zajec.
 Dajte mu kruha, da ga ne bi muha.
 Dajte mu mleka, zelena mu obleka.
 Došel je, došel po daleki poti,
- 15 Po daleki poti, cipeli so votli.
 Dreta mu je v Metliki,
 Šilo mu je v Ljubljani.
 Dokler to sebere,
 Cipele razdere.
- 20 Blato mu je do kolenca,
 Voda mu je do ramenca.
 Dajte mu dajte, kaj mu premorete,
 Nima kadi stati pred vašimi vrati.
 Ki bi 'tel vse to sebrati,
- 25 Bi se moral ranej stati!

Ko so vže pri vseh hišah popevali, kitje Jurju odvežejo in darove na tri jednake dele razdelé.

(Štrekelj, SNP III, 137, zap. J. Barle 18. maja 1888, povedala Totarjeva Meta.)

Iz zapisovalčeve opombe spoznamo točnejši opis Jurijevega nakita in obredovanja jurjašev. Važna insignija Jurija je rdeča svatska roža, spoznamo preprosto belokrajinsko glasbilo tul.

Uvodno obredno besedilo je podobno onemu J. Tomšičeve var., dobilo pa je s sklepnim opravičilom posebno dopolnilo; poglobitni poudarek dobi naštevanje darov, ki so nekam smiselneje urejeni, a zato bolj raztegnjeni.

Varianta iz Primostka.

- Prošal je, prošal pisani vazem,
 Došal je, došal zeleni Juri.
 Donesal je, donesal peden dolgo mladico,
 Laket dolgo travico:
- 5 Izza loga zelenoga,
 Izza morja krvavoga
 Po grdemu putu,
 Po debelem grudju.

- Voda mi je do ramenca,
 10 Blato mi je do kolenca,
 Opanci so vutli,
 Blato ide nutri;
 Silo mi je u Metliki,
 Dreta mi je u Lublani:
 15 Dokler to seberem,
 Opajnce razderem.
- Dajte mu, dajte, pa mu pomagajte:
 Dajte mu kruha, da ga ne naduka.
 Dajte mu hajde, da se duma najde.
 20 Dajte mu rži, da se duma trži.
 Dajte mu škudu, da ne pojde k sudu.
 Dajte mu mesa, da pojde v nebesa.
 Dajte mu masti, da ga Bog počasti,
 Dajte mu krajcar, da ga ne bo sprajcar.
 25 Dajte mu špeha, da ga ne bo kreha.
 Dajte mu jajc, da ga ne bo zajc.
 Dajte mu pogače, da mu noga poskače!
 Oj stara majka, bo li kaj?

(Strekelj, SNP III, 138, zap. J. Barle 7. aprila 1888, povedala Muc Katarina.)

Hrvatsko vplivana var. je dobila z dostavkom 5. in 6. vrstice znamenito dopolnilo, ki je v neposredni zvezi z mnogo mlajšim, nekoliko predrugačenim sklepom prejšnje var. Malo drugačni dari nosijo tudi v tem primeru poglobitveni poudarek. Obe var. sta starejša primera pastirske jurjevske igre.

Troje var., ki jih je zapisal Iv. Šašelj v Trebučah, v adlešički okolici in v Adlešičih, ne nudi s svojo porušeno obliko in skrčeno vsebino ničesar novega raziskovalcu, zato jih le omenjam.

(Strekelj, SNP III, 139, št. 4994. 4995. 4996., zap. Ivan Šašelj.)

Doslej navedeni zapisi so za kritično primerjavo pomanjkljivi, ker so zapisani nedialektično in brez prepotrebni napevov. Nezačuden je tudi opis situacije, izvrševanja obreda, insignij, obleke in glasbil jurjašev.

L. 1931. sem našel v semiški fari staro pevko izvrstnega spomina Maro Magdičevo, ki ni hodila v šolo in ne pela po cerkvenih korih. Poleg starih koled in pripovednih pesmi mi je točno opisala jurjevanje. Ker so jo pastirji večkrat izbrali za Jurja, mi je znala zapeti napev, ki ga poslej nisem več zasledil. Mara, iz viniške fare doma, je opisovala jurjevanje takole:

»Na Júrjevo so se sébrali pastírji in išli Jurja vódit. Dò pět dečákov zéme drúga, ki ga ovéžejo séga od gláve do cókl sè zélenim brézovim kitjem. Na glávo mu povéznejo kápo, spléteno iz zélenja in pripnejo rudéčo svátsko róžo, kákoršno nósijo krařitarji. Séga sprevéžejo sè trtjem, opášejo sè zvito trto opásóvnico, zá njo pa privéžejo

drúgo, za katéro ga vódiťa dva. Štrti deléžnik pískar svira na píščale, péti túli na těršlikovo ali kostájnovo trobénto, katéro mora lépo zglá-siti, tá ti bira v košárico dáré. Pred híšnimi vráti popévajo do dárov, óndi málo pošténtájo, ná kár kľepéčejo ali izpopévajo dáre in na kónci zaijúhcajo. Ko so užé pri sèh súsédnih híšah izpopévati, Júru kitje odvézejo in dáré ná tróje enáko raztátájo. Deléžnikom sè pri-druží navádno več jurjášev, ki pa se nósijo mírno. Dáré se používajo ná večer pri krési, ki ga kúrijo jurjáši na križanjih in skáčejo prék ógnja, dá jih né bo zima, pa túdi na Križevo. Kèd so me deléžniki sé-brali za Júrja, so mi podáti v róke kol, katéri je biť s cvétjem in lén-tami nakíčen, ná vrhu je bílo nábodéno zláto jábuko, dečáka, katéra sta me vódiťa, sta nósíťa náplétene vrbove šibe. Dándanes so prépeo vízo užé docéťa pozábíli, izpred vójne so jo popévate néke stáre púce v kólu, no teh ní več, v sémški fári sem véle jédína, ki Júrja séga iz-popévam. Jurjáši še hodévajo Júrja vódiť ali porédko in sámó kľe-péčejo, rěč so pozábíli in sé drúgo návúčili od Vláhov.«

Napev Zelenega Jurija.

Pela Mara Magdičeva, 96 let, Kal n. Sémičem,
zap. 6./IV. 1931.

a) $\bullet = 72$

Pró - šel je pró - šel pí - sa - ni vú - zom,
dó - šel je dó - šel zé - lé - ni Jú - ré

b) *f* *riten.*

nà ze - lé - nem kó - nji pò ze - lé - nem pó - lji.

c) $\bullet = 96$ (*declamando*)

Dáj - te mu dáj - te, Jú - ja dà - ro - váj - te,
dáj - te mu mlé - ka, zé - le - na mu o - blé - ka, . . .

b¹) *f* *riten.*

dáj - te mu gròš, dá vam dój - de jòš!

b²) *Sostenuto* ē) *gritato*

Háj, háj, háj! bó li skóro káj? ijúh, ijúh, ijúhi!

zgor., spod. $\frac{1}{4}$ ton

Próšet je próšet písani vúzam,
 dóšet je dóšet zéleni Júre
 nà zelénem kónji pò zelénem pólji.
 Dájte mu dájte, Júrja dárovájte,
 5 dájte mu mléka, zélena mu obléka,
 dájte mu vína, dá ga nê bo zíma,
 dájte mu mésa, dá se nê otrésa,
 dájte mu špéha, dá ga nê bo kréha,
 dájte mu jájec, dá ga nê bi zájec,
 10 dájte mu krúha, dá ga nê bi múha,
 dájte mu sóli zá debéte vóli,
 dájte mu pógače, dá mu nóge póskoče,
 dájte mu másti, dá bo vréden části,
 dájte mu hájde, dá se dóma nájde,
 15 dájte mu pléče, dá vam káj ne réče,
 dájte mu krájcar, dá ga nê bo šprájcar,
 dájte mu škúdu, dá nê pójde k súdu,
 dájte mu gròš, dá vam dójde jòš,
 háj, háj, háj! bó li skóro káj?
 20 ijúh, ijúh, ijúhi!

Naglas ` označuje težnosti glasbeno-ritmične metrizacije.

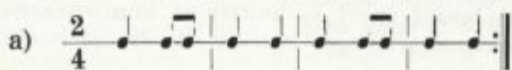
Važna je pripomba Magdičeve:


»Júre ni popéval ali so popévali štíri delézniki vsí v jèn glás né v dvà. Od kraja in po dárih je išlo počásu, dárè pa so jáko žúrihi.«

Uvodne štiri vrstice so vsebinsko zaključena enota, ki se stilno kritično malo razlikuje od uvoda že navedenih variant. Prozodično metrična analiza da za a) in b):

$$\begin{array}{l}
 \text{a)} \left\{ \begin{array}{l} \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \underline{\cdot} \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \underline{\cdot} \\ \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \underline{\cdot} \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \underline{\cdot} \end{array} \right. \\
 \text{b)} \quad \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ } \mid \underline{\cdot} \text{ } \text{ }
 \end{array}$$

Organična vez z glasbeno-ritmičnimi vrednotami da za prve tri vrstice sledečo stilizacijo:

a) 

b) 

Pod vplivom preprostega pastirskega instrumentala (túli, piščalè) se je utesnila kvaliteta in kvantiteta deklamatoričnega ritma in podredila metrično simetričnemu, dosledno silabičnemu, ravnemu ritmu napeva. Zlasti velja to za tretjo vrstico, ki je posebno zanimiva tudi v meličnem oziru. Rekonstrukcija diatonične skale napeva da naturalistični arhaični tonski sistem, podoben dorskemu modusu z nižano šesto stopnjo (*finalis d, dominanta a, $\frac{2}{6}$ = hes*):

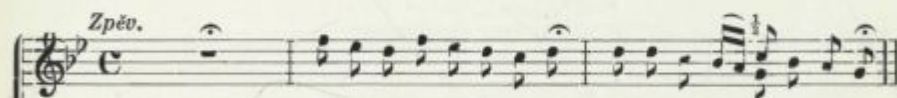


Spočetka niha melična črta dosledno okoli finale, nato se dvigne za terco, okrene v smislu plagalnega modusa v finalno klavzulo, ter sklene s subdominanto. Značilni okret, ki je v opreki s staro cerkveno koralno melodiko, vse bolj pa sklep na subdominanti opravičujeta domnevo, da gre v našem primeru za arhaično naturalistični tonski sistem, in je zapisani napev redek primer starinske melodije, ki se je izjemoma ohranila. Tonalno podoben napev je zapisal L. Kuba l. 1889. v Treh farah p. Metliki (L. Kuba, Cesty za slovanskou písní II, 35, št. 29):

Na pouti u Tří far.
Slepec zpěvák a houslista.

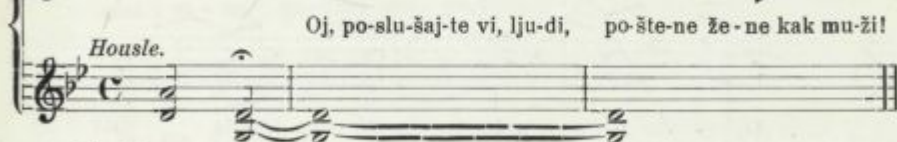
Con moto.

Zpěv.



Oj, po-slu-šaj-te vi, lju-di, po-šte-ne že-ne kak mu-ži!

Housle.



Mezihra.



Do-bro
atd.

(Další slova ve »Slov. ve sv. zp.«, Písně charvátské, č. 37.)

Primer je nekritično zapisan, ker je besedilo dialektično površno, napev pa izumetničeno vtesnjen v $\frac{5}{4}$ takt. Notiral sem guslarjeve speve na Žežlju in v Pravočini: vsi takšni spevi so ametrične improvizacije pripovednih pesmi, koralno deklamatoričnega značaja, ki jih je nemogoče taktično opredeliti.

Prozodično metrična analiza na moč razširjenih darov da tele ritmične variacije:

$\underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot}$	tipični metrum vrstic
$\underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot}$	12. vrstica
$\underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot}$	18. "
$\underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot}$	19. "
$\underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \ \underline{\cdot} \ \underline{\cdot}$	20. "

Elementarni plesni gibi, belokrajnskimi jurjašem urojeni, ter njih preprosti, a tipični pastirski instrumental sta zahtevala sledečo ritmično stilizacijo instrumentalno-deklamatorične črte napeva:



Magdičeva mi je povedala, da so popevali 4 jurjaši, ko so jo šestnajstletno deklico vodili, pred hišami dvoglasno takole dari:

c) Daré:



Završek darov pa, da je bil vedno enoglasen:

b₁) Završek darov:



Kratek sklep na značilni subdominanti je ritmično nevezan, metrično prav za prav neopredeljiv, ker gre za vsiklike (mogoče reminiscentne ostanke nekdanjih interjekcijskih naturalizmov v obredni ekstazi).

Zgoraj navedeno dvoglasje je primer arhaične ljudske diafonije (*dve organični melični črti se iz enoglasja harmonično neodvisno razhajata in shajata v končno enoglasje*). Dvoglasne diafonije (*starejše koleda, kresne in ivanjske pesmi*) in preprosti dvoglasni kanoni (*obredne pesmi kresnic*) v Beli Krajini dandanes še žive kot žive priče starejše, pristnejše stilne epohe belokrajnske narodne pesmi.

Arhitektonsko se oblikuje navedeni napev v obrazec a b c b¹ b² č, kar je za preprosto motivično monotonijo, ki jo izpričuje belokrajinska narodna pesem v zadnji stilni dobi, atipična neobičajnost. Vsi, iz prošle epobe ohranjeni, zapisani primeri kažejo namreč arhitektonsko lice neperiodične ali neredno periodične asimetrije, kar je v stilnem nasprotju z razvojno-starejšimi primeri litanijskega tipa aaaa, ali zadnjega, simetričnega tipa a b a b.

Važen za primerjavo je kratek opis Zelenega Jurija z napevom in besedilom, ki ga je zapisal v Metliki Vinko Lovšin (brez označbe pevca in datuma):

... Tako danas domači pastiri u Metlici ne vode više ‚Zelenog Jurja‘, već dodju Hrvati iz susjedne Vivodine, kao i o Novoj godini, kad dodju ‚koledvati‘. Dodju dvojica mladića, jedan sa zelenom brezom, a drugi s košaricom te ‚djače‘ od kuće do kuće. Kad su otpjevali, dobiju na dar jaje, novac ili što drugo. Pjevaju ovu pjesmu:



Fa - len bu - di Bog! na - sta - lo je no - vo le - to, po - mo - zi nam Bog!



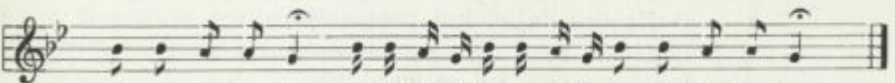
Pro - šal je pro - šal pi - sa - ni va - zam do - šal je, do - šal ze - le - ni Ju - raj



i - za lo - ga ze - le - no - ga, i - za mo - ra kr - va - vo - ga, do - ne - sel je



tra - vi - cu, pe - danj du - gu mla - di - cu, sve se ki - te o - kle - ni - le



sa - mo o - va ni, na nji se - di sva gospoda i Go - spo - din Bog.

Dajte mu hrži, ki se doma trži,
 Dajte mu žita, ki se doma pita,
 Dajte mu hajde, ki se doma najde,
 Dajte mu pogače, da vam noga odskače,
 Dajte mu groš, da vam dojde još.
 Teško meni stati pred pošteni vrati.
 Nimam drete, ne smole, da bi krpal cipele.

Dreta mi je v Ljubljani, šilo mi je v Metliki,
Dokle to saberem, cipele razderem.
Cipele su korduvan, kudaj noter, tudaj van.
Haj, haj, haj, stara majko bu li kaj?

Kad to odpjevaju pred jednom kućom, idu pred drugu i svatko im nešto daje . . .

(Sveta Cecilija 1925, sv. 2.)

Običaj je opisan površno, besedilo pa je nekritično, ker ni zapisano dialektično. Dosledno dvodobni ritem, ki je vseskozi periodično simetričen, bi bil moral zapisovalec metrično opredeliti, če je slišal pravilno peti, o čemur pa dvomim. Triolni okreti so pristni narodni pesmi navedenega okrožja tuji, ritmične kvalitete na »Prošal je prošal . . . zeleni Juraj« ter na »travicu . . . mladicu« so gotovo napačno vrednotene.

Sledeči primer, ki ga je zapisal Anton Navratil v Metliki l. 1878. in priobčil ter »razložil« Ivan Navratil v LSM l. 1879., je primerjalno važen zaradi besedila, ki najpristneje dopolnjuje obredni uvod in sklep te, stilno kritično gotovo najmanj porušene variante tipa, ki ga hočem zaznamovati z A. (*pastirska obredna igra*):

Stara majko, hvaljen budi Bog!
Nastalo je novo leto, pomози nam Bog!
Sve su kite oklenile, samo jedna ne,
Ona nije oklenila, kaj zelena nij.
Na toj kiti sva gospoda i gospon Bog.
Prešal je, prešal pisani vazam,
Ovo je došel zeleni Juraj,
Izza loga zelenoga, izza morja krvavoga.
Donesal je, donesal lakat dugu mladicu,
Donesal je, donesal pedanj dugu travicu,
Po dalekom putu, po debelom gruću,
Do kolena blatci, do ramena vodica,
Po ravnom polju, na vranom konju.
Dajte mu dajte, kaj premoréte,
Dajte mu zobi, kaj se doma dobi,
Dajte mu hrži, kaj se doma trži,
Dajte mu hajde, kaj se doma najde,
Dajte mu žita, kaj se doma pita,
Dajte mu jaje, da vam Bog občuva janje,
Dajte mu soli, da budu debeli voli,
Dajte mu luka, da mu ne bu muka,
Dajte mu mesa, da se ne otresa,
Dajte mu pogače, da mu noga odskače,
Dajte mu groš, da vam dojde još,
Dajte mu dinara, da vam dojde vinaru,
Dajte mu škuđu, da ne pojde k sudu. —

Dal'ki su mi puti, opanci su utli,
 Nimam drite, ni smolé,
 Kaj bi krpal opanké.
 Šilo mi je v Metliki, drita je v Ljubljani,
 Dokle to saberem, cipele razderem. —
 Oj kaj, stara majko, bu-li kaj? —
 Teško mi je stati
 Pred vašimi vrati.

Kite = veje; okleniti = ojekleniti; vazam = vuzem; zob-i = oves; luk = čebula.

Tako je Blaž Kos iz Novakov (na Hrvatskem) tri ure od Metlike, kbr. 10, župe Pribičke izpod sv. Križa, popeval v Metliki 24. apr. 1878 od hiše do hiše, noseč na kolcu nabodeno butaro cvetočih kit.

(LMS 1879. 217—218. Isto var. ima Štrekelj v SNP III, 136, št. 4991.)

Navedene var. tipa A so bolj ali manj porušene oblike nekega stilno-razvojno mlajšega tipa B, ki so morale imeti širji obredni uvod s kratko formulirano sklepno prošnjo za obdarovanje. Dolgovezno naštevanje darov in rušenje prvotnega obrednega besedila je delo pastirjev, ki so iz pristnejše obredne pesmi stvorili podrejeni tip A₁, t. j. kesnejšo obliko obredne pastirske igre. Pri teh variantah je mogoče razlikovati štiri motive:

a) obredni uvod, b) dari, c) opravičilo, ki se je v nekaterih var. spojilo z a) in č) sklepno formulo prošnje.

Iz heterogene snovi navedenih primerov sije nekaj misli, ki so se od neznanega vzora tipa A ohranili slično starim rečenicam ali stereotipnim obrednim formulam. Takšni stavki so n. pr.:

... »došel je došel zeleni Jurij« ...

... »ovo je došal zeleni Juraj« ...

ali sklepna stereotipna formula prošnje:

... »oj kaj, stara majko, bu-li kaj« ... (Navratilova var.)

... »oj, stara majka, bo li kaj« ... (Barletova var.)

... »haj, haj, haj! bo li skoro kaj« ... (var. Magdičeve.)

V var. Magdičeve dokumentira stereotipno obredno formulo zlasti finalnim klavzulam podoben pripev.

V tej zvezi naj omenim tudi znamenito vrstico (var. Lovšina in Navratila):

... »Izza morja krvavoga, izza loga zelenoga« ...

ki je bržčas ostanek starejše, pozabljene epske pesmi, ker nima z drugim besedilom Zelenega Jurija prave logične zveze. Ta stavek je zašel tudi v obredno koledo belokrajinskih kresnic, kjer ima z besedilom nekam logično, dasi nerazumljivo zvezo:

... Bóg daj, Bóg daj dóbro - večer,
 za večérkom bóle jútro!

Zà jutróm je trátornica,
 nà tratórki hládna sénca,
 nà senci je póstefica,
 nà nji spáva sinko Jánko.
 Njégva májka ráno státa,
 ráno státa, tiho zvála:
 Stán se góre, sinko drági,
 drúgi tvójo róžo trga. —
 Náj jo trga, náj jo nósi
 prèko lóga zèlenóga,
 prèko mórja krvavóga,
 prèko mórja, kràj Dunája . . .

(Obredna koleda kresnic, zap. na Hrastu p. Vinici, 1936.)

Drugo, časovno stilno mnogo starejše besedilo Zelenega Jurija se je v neprestani improvizaciji narodnih pevcev v preprostih variacijah kopičilo ali krčilo okoli tipičnega jedra. Bolj in bolj racionalistično mišljujoče pastirje so predvsem zanimali nabrani dari, torej so to-takšno besedilo gostobesedno kopičili, prvotno obredno važno besedilo pa nehote krčili. Ohranila se je starejša rečenica

. . . »dajte mu dajte, Jurja darovajte« . . .

in pa (le v nekaj primerih) za pastirja važna priprošnja:

. . . »dajte mu jaje, da mu Bog občeva janje« . . . (Navratilova var.)

. . . »dajte mu jajce, da vam ne pokolje jagnjet« . . . (Tomšičeva var.)

Ta stavek določno spominja na danes že skoro mrtvo uvero belokrajinskih pastirjev, da je Zeleni Jurij »volčji pastir«, ki odkazuje na Jurjevo volkovom na križanjih (*križpotih*), (»kèd bódo lóv lóvili« (pov. M. Magdičeva). Da narodna vera sosednjih Karlovčanov ni bila drugačna, spominja pripovedna priča karlovškega seljaka:

. . . »Na Jurjevo — pripoveda ondašnji seljak — saberu se vsi vuci na jedno mjesto, čakajuč sv. Jurja. Ovaj dodje na vatrenom jarcu te odredi svakom, gdje će lov lovit i što sve radit.«

(Arkiv za p. j. VII, 239.)

Sv. Jurij štiti volkove vedno pred človekom in kaznuje onega, ki bi ubil volka na Jurjevo, s smrtjo, ali ga spremeni v volka.

(Arkiv VII, 222—4.)

Jurjevo je najvažnejši pastirski praznik. Ta dan morajo po starem narodnem običaju gospodarji obdarovati svoje pastirje z jajci in mastjo. Živini skopuhovi, ki jih brez darov odpravi, mečejo jurjaši jajčne lupine, darovalčevi pa okrase rogove z zelenimi vencii in pisanim kitjem.



1. Zeleni Jurij na Vinici



2. Zeleni Jurij v črnomaljskem kolu-mostu

Pa staroruski narodni veri ne zadavi volk niti ene stvari brez božje volje. „Jegorij Hrabrij’ jaše na Jurjevo belega konja po gozdovih in daje volkovom ukaze, kje in kaj bodo lovili. Star ruski pregovor pravi:

„что у волка въ зубахъ, то Егорій даль“,
(kar je v volčjih zobeh, to je Jurij dal.)

(Afanasjev I, 709.)

Gradivo navedenih var. tipa A določno osvetljuje pastirsko obredno koledo Zelenega Jurija in njeno kesnejšo obliko pastirske igre. Te jurjevske pesmi so že vse močno porušene, njih vsebina se da motivično razčleniti v spored: a) obredni uvod, b) dari, c) opravičilo, č) sklepna formula prošnje. Vsi zgoraj navedeni stilni momenti kažejo na stilno-razvojno mlajši, prvotnejši tip B, ki ga pa iz navedenega gradiva ni mogoče teoretično zasnovati.

Ruski mitolog Afanasjev omenja v svojem obširnem delu »Poetičeskija vozrženija na prirodu« tudi našega Zelenega Jurija. Ta donek nam pove, da so naši jurjaši po izvršenem kolednem obredu odvedli Jurija v bližnjo vodo okopat, uverjeni, da bo tako izprošeni dež rodovitno oplodil polja in šume. Slovenskega Zelenega Jurija navaja in tolmači Afanasjev takole:

Словенци, празднуня возвратъ весны, назначаютъ изъ своей среды юношу, который обязанъ представлять Зеленаго Егора, опутываютъ его съ ногъ до головы березовыми зѣтками и купаютъ въ рѣкѣ — во знаменіе дождевыхъ ливней, заставляющихъ зеленѣть поля и роши.

(Afanasjev I, 706.)

Važen mitični moment dežnega (*vodnega*) češčenja je svojevrstno bistveno dopolnilo naših jurjevskih koled, ki tudi mitični pomen Zelenega Jurija določneje pojasni. Naši opisovalci so svojčas to okolnost ali prezrli kot nepomembno norčavost ali pa so ta običaj pastirji tačas (*v letih 1850 do 1890*) že morda opustili. Vsekakor tudi ta moment le dopolnjuje teoretični vzorec jurjevske koleda tipa A.

Idealnemu, teoretičnemu vzorcu tipa B se približa jurjevska pesem, ki jo je zapisal v Gorici na Turovem polju l. 1890. Comes de Turopolje Josipović in objavil v »Archiv f. slav. Philol.« XII, 306—7 V. Jagić (glej tudi Štrekelj SNP III, 135, št. 4988):

Dne pred Jurijevim, kakor tudi Jurijevega dne samega se zbere mladina, navadno deček in dve deklici, katerim se pridružijo radovoljno tudi drugi deležniki, ter gredo od hiše do hiše. Deček nosi iz rdečih robcev in trakov narejeno zastavo, bogato ozaljšano z zelenimi vejami, deklici pa imata v rokah več mladih šib. Pred hišo zapoje to-le pesem:

Ovo se klanja zeleni Juraj — kirales,
Zeleni Juraj, zeleno drevce — kirales:
Zeleno drevce (v) zelenoj hali — kirales,

- Zelenoj hali, jukuni kapi — kirales,
 5 Jukuni kapi, jubričkoj sablji — kirales,
 Ju(b)ričkoj sablji, u bačkom pasu — kirales
 U bačkom pasu, u plavi hlači — kirales,
 U plavi hlači, u žutih čižmah — kirales.
 Kukuvačica zakukuvala — kirales,
 10 U jutro rano v zelenem lugu — kirales,
 V zelenem lugu na suhom drugu — kirales,
 Na suhom drugu na rakitovom — kirales,
 Na rakitovom i na borovom — kirales,
 To mi ni bila kukuvačica — kirales,
 15 Već mi je bila mlada nevjesta — kirales,
 Mlada nevjesta po gradu šeće — kirales,
 Po gradu šeće, deverke budi — kirales.
 Dever ne verak kako brajenek — kirales,
 Stante se gore, mlade snašice — kirales,
 20 Pak nadielite nas djevojčice — kirales,
 Nas djevojčice, zelena Jurja — kirales!
 Sve su djevojke zamuž otišle — kirales,
 Samo ostala Mara djevojka — kirales,
 Mara imala zlatu jabuku — kirales.
 25 Puno gospode za jabuku drže — kirales:
 Komu jabuka, temu djevojka — kirales!
 Juri jabuka, Juri djevojka — kirales.
 Juraj utače u ra(v)no polje — kirales,
 U ra(v)no polje, u crne gore — kirales.

Tu se nekoliko preneha in potem zapoje ta verz:

30 Dajte nam, dajte, kaj se kanili — kirales!

Ko so pevci obdarovani, navadno z robci, pa tudi z denarjem, se zahvalijo s temi verzi:

Aj zbogom, zbogom, vi dobri ljudi — kirales,
 Mi vam hvalimo, aj Bog vam plati — kirales!

Kirales = kyrie eleison; jukuni = i u kunji; jubričkoj = i u britkoj. V 18. je Dever ne verak nerazumljeni Dever deverek.

Enakomerni deseterci potekajo v dosledni izoritmiji. Značilno monotonijo soustvarja arhitektonska oblika litanijskega tipa A A A A, ki jo le navidezno moti vsakokratni pripev kirales. Z izjemo tistih vrstičnih parov, ki uvajajo novo misel, so ostale vrstice grajene paroma izmenično-simetrično (^{ab}/_{ba}): zastavek prve vrstice je nastavek drugi vrstici. Na žalost nam zapisovalca nista notirala napeva te prelepe jurjevske pesmi. Kadar jo čitam, se nehote spomnim na napev Magdičeve, ki se je tudi te pesmi medlo

spominjala, češ, da so jo jurjaši peli podobno njeni, da jih je bilo več, ter da so se pojoč menjavali, kako pa, ni znala povedati. Ena od teoretično možnih variant napeva bi na podlagi njenega pripovedovanja znala biti tale:

Zbor A odpeva zboru B:

Zbor A

O-vo se klá-nja zé-le-ni Jú-raj — ki - ra - les!

Zbor B

zé-le-ni Jú-raj, zé-le-no drév-ce — ki - ra - les!

V nasprotju z uvodnim besedilom jurjevskih koled tipa A je obredni uvod te variante do 15. vrstice dosledno smiselno grajen, nakar se skoro neopaženo prične vezati z drugotnim — svatskim motivom. Ta motiv doseže v 28. vrstici višek, ki spominja določno na običaje zaroke, ko podari mlada v znak privoljenja ženinu rdeče (*zlato*) jabolko (J. Barle »Ženitvanjski običaji Belih Kranjcev« LMS, 1889, 70) oz., ko vodijo nevesto k poroki z zastavo, ki ima na osti nasajeno jabolko, v katero je zapičenih par pavovih ali petelinovih peres (Valvasor, E. d. H. K. VI, B, 302). Svatski motiv smiselno preide v obredni sklep, da brez naštevanja darov (A—b) in brez opravičila (A—c) sklene s kratko zahvalo za dari.

Znamenit, docela nov in za tip B značilen mitični moment odkrijeta uvodni vrstici: Jurija-drevce, ki ga Jurij-kolednik bogato obloženega s kitjem in ozaljšanega s trakovi nosi in to tudi opeva. Poudarjeno je torej obredno čiščenje drevesa, ki je z Zelenim Jurijem v mitično-organični zvezi. Vrstica 9 spominja narodne vere: Če kuka kukavica pred Jurjevim, prerokuje draginjo in zlo, ako pa zakuka na Jurjevo ali kmalu nato, oznani blaginjo in srečo (pov. Magdičeva, glej podobno slovaško uvero, ki jo navaja I. Navratil v LMS 1888). Moment dežnega čiščenja ni določno označen, opisovalca ga nista opazila ali pa je bil ta čas (1890) že opuščen; bržčas pa je smiselno nakazan in zastrt v sklepnih vrsticah pesmi (28.—29.).

O veliki starosti navedene var. pričajo nekatere skrčene besede in nerazumljen stavek, navedeni pod črto ter zlasti arhaistični stereotipni pripev 'kirales'. S tem pripevom, ki je ohranjen iz staroslovenskega bogostužja, nehavajo zelo redki primeri starih '*kiralejsov*', t. j. starocerkvenih obrednih spevov iz dobe, ko je ljudstvo še v zboru odgovarjalo svečeniku.

Vse navedene variante tipa A so zasebnega pastirsko-obrednega značaja, v vseh primerih koleduje dejansko le 3 do 5 jurjašev, ki odrivajo — po nekaterih opisih sodeč celo z določnim poudarkom (var. Tomšiča, Magdičeve) — druge deležnike od sodelovanja. Uvodni opis gornje variante nudi nov bistven moment: K Jurjevanju se ne zbero pastirji, temveč mladina; obredno koledo vodi trojica, ostali deležniki pa radovoljno sodelujejo. Kolektivni moment obredja je v tem primeru določno izražen, dasi je aktivni činitelj mladina in so odrasli izvzeti.

Pravo kolektivno obredje, ki ga izvajajo odrasli fantje in dekleta, je lepo in pravilno opisal Joh. Kapelle v Carniolii l. 1839. takole:

Das Frühlingsfest in Tschernembi.

... Dieses Frühlings- oder Maifest wird jederzeit am letzten Sonntag des Monats April begangen. Kaum ist der nachmittägliche Gottesdienst beendet, so strömt die neugierige Jugend bunt durcheinander dem Orte zu, wo der am Vorabende zu dieser Festlichkeit gefällte, schlanke und entrindete Baum (Tanne oder Pappel) liegt, und der ein Gegenstand ihrer mehrtäglichen Diskussionen war. Rosen werden gepflückt, Kränze gewunden, die man alsdann jubelnd an den nackten Baum befestigt. Auf die an den Baum befestigten Querhölzer werden von Mädchen, die hieran teilnehmen, verschiedenfarbige Tücher aus Seiden- und Baumwollstoffen fahnenartig ausgebreitet, angebunden und der ganze Baum mit Ausnahme des unteren zum tragen bestimmten Teiles, mit Blumenkränzen und bunten Tüchern so ausgeziert, daß derselbe ein überaus zierliches, buntes Aussehen gewinnt.

Nur langsam bewegt sich der Zug unter Vortritt der Pfeifer und Hornbläser (diese Hörner werden aus Kirschbaumrinde verfertigt), welche mit ihrer wilden Musik einen grellen Kontrast gegen die sanften Melodien der Mädchen, die singend den Zug begleiten, bilden, indessen die zahlreich sich eingefundene Jugend und Zuschauer jeglichen Alters und Geschlechts zum Jubel hingerissen und zur Freude aufgemuntert werden. Dieser Zug gleicht einem Triumphzuge, die dabei herrschende Fröhlichkeit, Ungezwungenheit und Heiterkeit ist so natürlich, so volkseigentümlich, daß ich immer ein vernügter Augenzeuge davon war, und scheint kein Ende nehmen zu wollen.

Unter Jauchzen, Lärmen und wildem Horngebläse langt nun der Zug mit dem hohen Maibaum, worauf die buntfarbigen Tücher von den Lüften gepeitscht flattern, in dem Städtchen an. Der ganze Platz hat sich mit Neugierigen gefüllt, die mit satirischer Miene das Arrangement des Maibaumes entweder bekritteln oder gutheißen. In der Mitte des Platzes hält der Zug inne, die Pfeifer erschöpfen sich in ihrer nationalen Tonkunst, die Hornbläser stimmen mit ihren zweistimmigen Instrumenten, so gut es geht ein; die Mädchen erheitern hingegen mit Gesängen die versammelte Menge; auch Bajazzos fehlen nicht, die mit ihren Neckereien und Scherzen die lachenden Zuschauer unterhalten.

Hat nun dieses Toben eine Weile gedauert, beginnt sofort das Berauben des Maibaumes. Zu diesem Ende wird derselbe an eins der höchsten Häuser gelehnt, die an den Fenstern harrenden Mädchen

lösen die Tücher und Kränze ab, zerbrechen die bunten Querhölzer, und enden damit das ganze Fest.

Noch darf nicht unerwähnt bleiben, daß hinter dem, unseren oben beschriebenen Maibaum begleitenden Zuge, jederzeit auch ein Bursche, von Kopf bis zu den Füßen in grüne Birkenzweige ganz eingehüllt, vom Orte der Maibaumarrangierung bis zur jenseits des Städtchens befindlichen gemauerten Brücke geführt, und von der Brücke scheinbar ins Wasser gestürzt wird. Diesen in Zweige Vermummten, sowie den Maibaum selbst, nennt man in der Volkssprache ‚seleni Juri‘ (grüner Georg).

Wie schon viele altherkömmliche Gebräuche aufgehört haben, ein Gegenstand der Volksbelustigung zu sein, so scheint auch das vorstehend beschriebene Frühlings- oder Maifest auch in dem Städtchen Tschernembl in Vergessenheit geraten zu wollen, da bereits ein Dezenium verflossen ist, seitdem gedachtes Frühlings- oder Maifest (Verfasser dieses wohnte demselben bei) auf diese Art gefeiert wurde.

(Carniolia 1839., št. 1.)

Jurjevanje se je po Kapellejevem opisu ta čas (*okoli l. 1830.*) obhajalo redno zadnjo nedeljo meseca aprila (*26. oz. 27. apr.*), kar sicer ne soglaša s praznikom sv. Jurija, je pa razumljivo. Niti kmet, niti obrtnik tačas malo znanega mesteca Črnomlja, ki je štelo l. 1829. ok. 800 duš, nista imela na delavnik časa za takšno, tako važno svečanost.

Po mnenju starih Črnomaljk je bilo zbirališče jurjašev pri kapelici sv. Jožefa, ki je stala kraj gradiča na komendskem hribu (Podlogar, Kronika mesta Črnomlja in njega župe). Odtod se je pomikal po popoldanskem opraviilu obredni sprevod v temle redu:

- A. Piskači in trobači (*obramba*).
- B. Drevo (*maj*)
- C. Deček (*zastrt v zelenje*). } Zeleni Jurij.
- Č. Ženski zbor (*priprošnja*).

Med grozilnim piskanjem in tuljenjem obrambne godbe na čelu sprevoda, blažilno priprošnje sklepnega ubrano pojočega ženskega zbora in navdušenim vriskanjem mladine, prevzete mladoletnega veselja so privedli jurjaši dvoliko zeleno božanstvo svečanih korakov preko ‚vavtare‘ (*Fallthor*) v mesto. ‚Na placi‘ pred ‚komendo‘ (vstan. 1655) so pričakali Zelenega Jurija zbrani meščani in vaščani iz bližnje okolice (predmestja *Kolnik, Hrib, Škadnje, Krstina*), da združno proslave prihod pomladi. Ko je jaro veselje jurjašev priklopelo do viška, so prislonili drevo ob Stoničevo graščino, dekleta so ga osmukala in pobrala z njega zeleno kitje in cvetne vence, polomila pisane

prečnike ter pobrala z njih robce in oterače — svečanost je minila. Tačas so vedli jurjaši Jurija v kitju po ‚Farovski ulici‘ na kamniti most pod cerkvijo sv. Duha, da ga vržejo v Dobljico.

Za ta obredni akt ima Kapelle v svojem opisu izraz ‚scheinbar‘ (*na videz*), Mannhardt pa, ki navaja po Carniolli naše jurjevanje kot tipičen primer slovanskega drevesnega češčenja, ima dostavek, ki ga Kapelle v svojem poročilu ni zapisal:

»Besondere Anerkennung findet ein Bursche, welcher die Verwechslung so flink zu bewerkstelligen weiß, daß sie nicht bemerkt wird.«

Z navedenim opisom je dobila podoba obrednega jurjevanja realno obliko in tip B opravičeno potrdilo. Tipično značilni momenti te obredne oblike so: 1. Določni stalni kraji in čas posameznih obrednih prizorov (zbirališče svečanega sprevoda, višek obredja na trgu, obredni sklep na mostu, vse po popoldanskem cerkvenem opravilu zadnje nedelje meseca aprila). 2. Določna oblika in smiselna razporedba obrednega sprevoda: A. obrambna godba (*proti zlovražnim silam*), B. dvolik drevesnega genija: obredni maj drevo-breza, za njim v zelenje zastrt deček (*antropomorfna oblika Zelenega Jurija*), ki sta po ljudski uveri istovetna, C. ženski zbor (*pobožna priprošnja*). 3. Obredna ekstaza in osmukanje drevesa (*obredna smrt starega božanstva*). 4. Obredni sklep na mostu (*že nekoliko zastrt simbolni prikaz smrti — vstajenja drevesnega genija v antropomorfni obliki, nakazan z momentom vodnega bakanja*). 5. Majevo češčenje v prenesenem pomenu praznika pomladi v združni obliki (*češčenje jurjevega maja — breze je v krajevnih okoliščinah dobilo prenesen pomen vstajenja pomladi; obred izvaja odrasla mladina, praznik pa obhaja združno vse ljudstvo*).

Za opazovanje in točno spoznanje tipa B se je ohranil le navedeni opis; nepotrebne besedila obredne pesmi in njenega napeva Kapelle ni zapustil, ker ga bržčas ni zapisal, kdo drugi pa tudi ne. Primerjalnemu študiju bi utegnila uspešno služiti Jagičeva varianta ter napev Magdičeve, ev. moja teoretično postavljena poizkusna varianta.

Z navedenim gradivom je izčrpana dosegljiva snov belokrajinskega Zelenega Jurija, zato z analitično metodo raziskovanja ni mogoče slediti njegovim prošlim razvojnim fazam. Toda, ker to obredje ni nekaj zgolj našega, temveč je bilo v pristnejši obliki drevesnega kulta eno najvažnejših religiozних obredij prehistoričnih indogermanskih rodov, hočem primerjalno induktivno osvetliti praosnovo Zelenega Jurija in njegovega mitosa.

Jurjevo (*Jurjev dan*) praznujejo Slovani grškovstočne cerkve (*pravoslavni in staroverci z zjedinjenci vred*) ter štajerski Slovenci onkraj Drave po starem koledarju 23. aprila (*5. maja*), ostali Slovenci in Slovani zapadne cerkve 24. aprila na dan sv. Jurija.

Splošno razširjena legenda o krščanskem sv. Juriju-vitezu, ki je baje pokončal strahovitega zmaja in rešil kraljičino Majo grozne smrti, je bila pred XII. vekom povsem neznana. Kristjani so pričeli stoprav tačas pridevati junaška dejanja nepozabne mitične osebnosti krščanskemu svetniku (Dr. J. Ev. Stadler, *Vollständige Heiligen Lexik* II, 381). Ta mitični junak je bil brez dvoma Staroslovenom Zeleni Jurij, ki ga poznajo podobno vsi Slovani, le s to razliko, da Srbi n. pr. na Ёурђеѡ дан ne vodijo Zelenega Jurija, in na Jurjevo-Gjurgjevo poleg Slovencev le kajkavski Hrvati.

Podobno analogijo jurjevanja, ki je bilo med Malorusi v navadi še v prvi polovici prošlega stoletja, opisuje Afanasjev takole:

Въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ Россіи выбираютъ на Юрьевъ день красиваго парня, одѣваютъ его въ зелень и кладутъ ему на голову большой круглый пирогъ, убранный цвѣтами; съ зажженнымъ факеломъ въ рукѣ, онъ несетъ этотъ пирогъ въ поле, а слѣдующая за нимъ толпа дѣвиць поетъ въ честь Юрія обрядовыя пѣсни. Такъ отходятъ они трижды вокругъ засѣянныхъ нивъ; послѣ того разводятъ на подобіе круга костеръ, оставляя въ срединѣ его пустое мѣсто, куда кладутъ принесенный пирогъ. Всѣ усаживаются возлѣ огня, пируютъ и дѣлятъ между собою пирогъ — такъ, чтобы каждому досталось по куску. (Afanasjev, I, 706.)

Opis ruskega jurjevanja nas določno spominja našega običaja; novost sta Jegorijevi insigniji — prižgana plamenica v roki, na glavi velik 'pirog' (podoben stari belokrajinski 'pógajnci') in važno dejstvo, da obhodi Jegorij, vodeč za sabo dekliški 'horovod' (primerjaj naš ženski zbor), ki prepeva obredne pesmi, trikrat posejane njive. Ruski Jegorij je torej kmetov zaščitnik ter genij rasti in rodovitnosti. Podobno ruskim jurjašem, ki peko pirog na grmadi ter ga združno porazdele, kurijo belokrajinski jurjaši na Jurjevo ali na Petrovo kres, kjer pripravijo in porazdele zbrane dari. Jegorijevo obredno dejstvanje dobro označuje tudi znan ruski pregovor:

„святій Юрій по полю ходитъ, хлибъ-жито родить.“

(Afanasjev I, 705.)

Sled za mitičnim pomenom Jegorija (*Jurija*) vodi do staroruskega božanstva Jarila, genija rodnosti in vse oživljajoče pomladi. Značaj Jarila (primerjaj ž njim božanstva stgrm. *Fro-Frowa, strim. Liber-Libera, stslov. Lado-Lada*) odmeva iz korena imena samega, ki je ohranjen tudi v nekaterih starih slovenskih besedah: jar-, jar-iti, raz-jar-iti, raz-jar-jen, jar-ec, jar-ica, jaro leto (*jasno, toplo leto*), jara gospoda (*novopečena, vihrava gospoda*), jara pšenica (*ozimna — zgodnja pšenica*), jar-ko, t. j. žarko sonce... Pomen Jarila zdru-

žuje po ruskih pojmih sledeče predstave: 1. pomladne svetlobe in toplote, 2. mladostnega zanosa in silovitega razmaha, 3. erotične strastvenosti, hotljivosti in plodородnosti; vsi ti pojmi so nerazdružni z raznolikimi podobami pomladi in njenih burnih pojavov.

Uvere o Jarilu in spomini nanj so dolgo živeli med Belorusi, ki so njemu v čast praznovali konec aprila veličasten ljudski praznik prve setve, o čemur priča sledeči opis:

Воспоминаніе о Ярилѣ сохранилось живѣе въ Бѣлоруссіи, гдѣ его представляютъ молодымъ, красивымъ и, подобно Одину развѣзжающимъ на бѣломъ конѣ и въ бѣлой мантии; на головѣ у него вѣнокъ изъ весеннихъ полевыхъ цвѣтовъ, въ лѣвой рукѣ держитъ онъ горсть ржаныхъ колосьевъ, ноги босыя. Въ честь его бѣлоруссы празднуютъ время первыхъ посѣвовъ (въ концѣ апрѣля), для чего собираются по селамъ дѣвушки и, избравъ изъ себя одну, одѣвають ее точно такъ, какъ представляется народному воображенію Ярило, и сажаютъ на бѣлаго коня. Вокругъ избранной длиною вереницею извивается хороводъ; на всѣхъ участницахъ игрища должны быть вѣнки изъ свѣжихъ цвѣтовъ. Если время бываетъ теплое и ясное, то обрядъ этотъ совершается въ чистомъ полѣ — на засѣянныхъ нивахъ, въ присутствіи стариковъ. Хороводъ возглашаетъ пѣсню, въ которой воспѣваются благія дѣянія стариннаго бога, какъ онъ ходитъ по свѣту, постить рожъ на нивахъ и даруетъ людямъ чадородіе:

А гдѣжъ јонъ нагою —
Тамъ жито капою,
А гдѣжъ јонъ ни зырне —
Тамъ коласъ зацьвицѣ!

(Afanasjev I, 441.)

Obredni prizor Jarilu na čast se je v marsičem razlikoval od Jegorijevega praznika, ki je po preteku cele epohe skromno nadomestil pristnejše obredje. Okrog izbrane družice, ki je sedeč na belcu bosih nog, odeta v belo haljo, ovenčana s pomladnim poljskim cvetjem, s šopom rženega klasja v levici predstavljala Jarilovo podobo, se je vilo kolo okinčanih deklet. Pod žarkim pomladnim solncem so igrali kolo po posejanih njivah v prisotnosti starejšin, opevajoč Jarilovo čudotvorno silo:

Каморкол он стопи —
се копиčijo snopi,
каморкол ле трене —
класје в цвет одене.

Z Jarilovim češčenjem, ki je bilo prvotno praznovanje pomladne setve, so se pričela vezati kasneje obredja drugih letnih časov, n. pr. Jarilov pogreb. Ta obred je bil praznik žetve, ko je sonce v zenitu,

ko se dan obrne in se v prelogične predstave preprostega rođû ukrade skrivaj prva slutnja puste zime in njene podobe — mračne smrti. Za Jarilovim pogrebom so nosili ogromen falus, ki so ga pokopali med glasnim žalovanjem navzočih žensk. Ta običaj so si lastili zlasti stari finski in sorodni azijski rodovi o priliki svojih religiozних pogrebnih ceremonij. V nekaterih krajih Rusije so bile po pogrebnih obredih v navadi tudi bakhanalčne orgije, združene z razuzdanim pijančevanjem in divjim popevanjem. Vino, med, dež so mistično-prelogičnim predstavam simboli božanstvenih nadzemeljskih orgij. V to predstavno sfero spada tudi pijano popevanje ter vsa oglušujoča, dražeča kulturna glasba piščali, tulov, bobnov in p. Da so neke stare rodovine kamskih bolgarov (*volgarov*) prisposobljale človeško vodo in moško seme z dežjem in to uporabljale kot bajno sredstvo za jakost in rodovitnost, priča njihova izpoved sv. Vladimiru:

Уподобленіе дождя мужскому сѣмени и чествованіе фаллюса привели къ тому суевѣрному, исполненному нравственнаго безобразія обряду, о которомъ упоминается въ лѣтописи Нестора — въ разсказѣ о болгарахъ, приходившихъ къ св. Владимиру: „си бо омывають оходы своя, поливавшие водою, въ ротъ вливають и по брадѣ мажутся, поминають Бохмита; такоже и жены ихъ творять туже скверну, и ино пуще отъ совкупленья мужьска и женьска вкушаютъ. Си слышавъ Володимеръ плюну на землю, рекъ: нечисто есть дѣло!“

(Afanasjev I, 447.)

Napoj ali umivanje z medom in mlekom (*preneseni simboli dežja*) v ljubezenske namene je veljalo v prošlih dobah prirostenmu Rusu za greh, o čemur priča rokopisni zbornik o pokorah iz XVI. stl.:

„грѣхъ есть мывшесь молокомъ или медомъ (и молоко, и медъ символы дождя) и давши кому пити милости для — опитемьѣ 8 недѣль поклоновъ по 100.“

(Afanasjev I, 448.)

Ker so se vsi ti običaji in navade prenesli na Jarilovo praznovanje, ki ga je ljudstvo začelo po svoje izrabljati, se je obrnilo delovanje duhovništva v prvi vrsti proti temu prazniku. Krščanskim propovednikom se je z doslednimi protesti posrečilo zatreti prvotno Jarilovo čiščenje, ki je polagoma prešlo v zgoraj opisani Jegorijev obred. Spomin na jurjevskoro so pa se je določno ohranil v starem pregovoru

„Юрій росу спустилъ“.

(Afanasjev I, 705.)

Po ruski ljudski uveri je rosa „nebesnóje molóko“ (*nebeško mleko*), ki ima to čudodelno moč, da kravam mleko množi. V prelogični predstavnici sferi je preprosti kmet ta bajni učinek prenesel tudi nase, kar je ustvarilo poseben tipičen običaj. Na dan sv. Jurija se valjajo ruski kmetje zarana po poljski rosi, da bi bili „močni in zdravi kakor Jurjeva rosa“, drugi dan začno sejati jaro žito (*pomladanska setev*):

На вешній Юрьевъ день по всей Руси служатъ на пашняхъ молебны и окропляютъ ихъ св. водою; въ Тульской губ. молебны совершаются у колодцевъ, съ которыми въ глубочайшей древности сравнивались дождевые источники = тучи; рано по утру крестьяне катаются на нивахъ по росѣ, чтобы „быть сильными и здоровыми, какъ Юрьева роса“, а на другой день начинаютъ сѣять яровые хлѣба.

(Afanasjev I, 705.)

Malorusi polivajo na ta dan pastirje z vodo, da bodo krave obilo molzne. Podobno analogijo srečamo na našem jugu: srbske devojke se valjajo na Đurdev dan pred sončnim vzhodom po rosnih livadah, češ, da ni boljega za zdravje, a srbski seljak se raduje božičnega snega in vedrega Đorđevega dne:

„Бог те сачувао ведра божица, а облачна Ђурђева дне.“

(Srbadija 1876, 12.)

Hercegovke se ta dan zarana kopajo, da bi bile lepe, po rosnih travah pa se valjajo, da bi se še to leto udale.

(Srbadija, 12—25.)

Češki in slovaški kmet verjeta, da je do Jurjevega vsa voda strupena, zato se dotlej ne smeš kopati; tega dne preide strup na žabe in kače, in je voda do sv. Lovrenca (10. avg.) zdrava, potem zopet strupena in škoduje človeškemu telesu. Šele na Jurjevo da smejo kače izpod zemlje.

(Grohmann, Aberglauben und Gebr., 51, 326.)

Da je moralo biti vodno bajanje ohranjeno med Slovenci razen v Beli Krajini tudi še drugod do polovice prošlega stoletja, priča Mannhardtova splošna pripomba o slovenskem jurjevanju in pa jurjevska koleda (po dialektu sodeč nekritično zapisana koroška nar. pesem):

»In manchen Gegenden (*Slovenije*) badet man aber den lebenden grünen Georg selbst in einem Flusse oder Teiche und zwar in der ausgesprochenen Absicht, damit er durch Regengüsse während des Sommers Felder und Fluren grünen lasse. An einigen Orten treibt man auch das Vieh bekränzt aus dem Stalle und singt:

Zelenigo Jurja vódimó,
Zeleniga Jurjé spramano,
naj naše čede pasel bo,
Ce né ga w' vodo súnemo.

(Mannhardt, der Baumkultus, 314.)

Med Slovenci in Hrvati je ohranjenih še izdatno število uver, čarovnij in jurjevskih vraž, ki so že deloma porušeni sledovi ali zgolj spomini na nedavno drevesno češčenje, vodno bajaranje oz. čare. Na vrata, ki vodijo v dvor, na hišna in hlevna vrata ter na plotove stavljajo pred Gjurgjevim dnem 'trnjavke' ali 'ščipkovec', tam 'nebo prešla nikaka grdoba, neprijatelj ali vračara'. (L. Ilić, 1864, 126—7.)

Slovenski pastirji obešajo na Jurjevo trnjeve vence in križe na plotove, hlevne in hišne duri, gospodinje pa jih poškrope s trikraljevsko vodo. Po starem je gnala gospodinja ta dan krave skozi vso vas sama na pašo, da bi zavistna soseda kravam ne urekla; če udariš z mokro brezovo metlo najprej svojo kravo po vimenu, nato pa sosedovo, prevzameš sosedovi mleko. Vedeževalci in copernice zbirajo na Jurjevo zdravilne trave in lečne zeli pred sončnim vzhodom, dokler leži jutranja rosa, ko jih sonce obsije, zgube svojo moč. Pred Jurjevim se ne kopaj, ker preži vso zimo dotlej hudič v vodi, da te potegne podnjo, ta dan pa se okoplji prvič, preden zasiže sonce, da boš zdrav in močan; studenčnica na Jurjevo pred soncem zajeta, je bajna voda. Na Jurjevo se rujejo polži in mravlje, če zmaga polž, bo huda suša, sicer bo deževno vreme. (Povedala M. Magdičeva.)

Pregled gradiva in mitološke literature o drevesnih in vodnih obredjih (*Afanasjev, Mannhardt, Frazer*) dopušča sklep, da je mistično prelogična predstava o človeku-drevesu, ki je bila lastna nordijskim rodovinom starih Skandinavcev, Rusov in severnih Germanov, globoko zasidrana v njihovih religijah. Od predstave o čisti istovetnosti je prešel preprosti človek do demonske podobe sv. drevesa ter končno do dvolične oblike drevesnega genija. Na tej osnovi so se pričeli oblikovati bolj ali manj slični miti, ki pa so odgovarjali značajnosti preprostih ljudstev. Svojsko češčenje drevesnega božanstva je ostvarilo Rusom Jarila - Jegorija, Nemcem Pfingstnickelja, Francozom Pere May-a, Angležem Lady of the May, Slovencem Zelenega Jurija. Ponekodi sta se ohranili obe obliki hkrati, t. j. drevo in njegova antropomorfna oblika kot eno, dvoliko božanstvo (*breza in zastrti deček kot istovetno božanstvo Zeleni Jurij*), drugod so drevo opustili in je ostala zastrta človeška podoba (*zadnje oblike Jegorijevega češčenja ali Belokrajinske jurjevske kolede*). Kar je

bil Nemcem in Francozom maj (*majsko drevo*), to je bilo Rusu ali Slovencu obredno drevo breza. Belokrajinski Zeleni Jurij se tedaj v primeru drevesnega in vodnega češčenja oslanja na nordijsko mitično sfero in je v svoji najmlajši obliki (*tip B*) prilična analogija ruskega Jarila-Jegorija.

Iz dejstva, da se je ohranilo Jurjevo obredje po starem (*tip B*) še v prvo polovico prošlega stoletja, pastirsko jurjevanje (*tip A ter njegove porušene oblike podtipa A₁*) pa noter v današnje dni, sklepam, da je bilo jurjevanje poleg kresovanja starim Slovenom — Slovencem — Belokrajincem eno pglavitnih religijskih obredij. Prava kresna ali ladarska doba je pričela na Jurjevo in nehala na Ivanje (*24. apr. do 24. jun.*); jurjevanje — nastop pomladi — praznik prve setve je svečan uvod v znamenito kresovanje.

Ker se prvobitni govor starih Slovenov, ki so naselili ozemlje med Dravo in Jadranom, ni bistveno razlikoval od praslovanskega jezika, velja isto tudi za njihove običaje, verstvo in religiozna obredja. V svoji novi domovini so zadeli barbarski Sloveni ob drugačno kulturo in civilizacijo tamkaj vrojenih in vdomačenih tujih plemen, s katerimi so se začeli spajati ter v marsičem spreminjati svoje prvobitne življenjske osnove. Kakšne so bile one tuje religije, katerim božanstvom so bila posvečena verska obredja, ali je bilo katero njih analogno ali podobno staroslovenskemu češčenju Jegorija - Jurija?

Geografsko je Bela Krajina najožje povezana z zgornjim jadranskim Primorjem, dinarskim Krasom ter srednjim in spodnjim Posavjem in Podravjem. Ker se je med novomeško kotlino in Belo Krajino v dobi selitev širil močan, neprehoden gozdni pas, je moglo dobivati to ozemlje prvi dotok slovenskega prebivalstva le od preko Kolpe. Najstarejše slovenske naselitve so nastajale ob japonskih seliščih in gradiščih ter ob antičnih cestah. Tamošnji predslovenski prebivalci, ilirsko pleme Japodov, ki so se spajali s kesneje priseljenimi Kelti v keltsko-ilirska plemena, so bili nosilci latensko-hallstattske kulture. Rimljani so okrog 40. pr. Kr. to ozemlje zasedli in romanizirali, toda se je po ilirsko-keltskih selih jezik, fizična in duhovna kultura ohranila dolga stoletja, ter se je ljudstvo držalo starih božanstev z domačimi imeni in svojevrstnih verskih obredov preko vseh invazijskih dob in selitev prav do že krščanskih Slovencev in Nemcev. (Kos, Zgodovina Slovencev.) Še dolgo pod rimskim gospodstvom, ki se zadevam, ki niso nasprotovale njegovim državnim interesom, ni protivilo, je domače ljudstvo in ž njim spojeni „Rimljani“ gradilo svoje velike nadgrobne gomile v slogu predrimske dobe. Iz te dobe so se ohranili žrtveni kamni z napisom „Deo Silvano“

ki je bil kot božanstvo gozdov in živine zaščitnik ilirsko-traških pastirjev ter vrstnik grškega Dioniza (*Bakha*) ter rimske Dijane (Frazer, *The Golden Bough*.)

Še v predzgodovinski dobi se je razširil dionizijski kult po vsej Grčiji, kjer so slavili Dionizovo vsako leto v pomladanskem mesecu elafeboli-ju (*marec-april*) in to polnih pet dni (8.—13.). Njegova prava domovina je bila južna Tracija med Hebrom (*Marica*) in Aksi-jem (*Vardar*), kjer so poznali to božanstvo pod imenom Sabos, Sabazios ali Bassareos, ter častili v njem gospodarja duš, vladarja vseh umrlih, ki redno biva pod zemljo pri duhovih, vsake dve leti pa se vrača med ljudi. Njegov prihod (*epifanijo*) so Tračani obhajali z divjimi orgijami. Ponoči, ob plapolajočih baklah, razvneti od divje obredne glasbe medenic, kotlov in piščali so se gnali pijani čestilci Sabosa, večinoma ženske, odeti v srnje kože, razmršenih las, v rokah kače in z bršljinom ovite tizrave palice preko gorskih planot, trgajoč in zauživajoč surovo meso daritvenih živali, dokler niso omamljeni v blazni ekstazi popadali. To prevzeto božanstvo so Heleni preimenovali v Bakha, orgije naj bi predstavljale njegovo spremstvo (*θιασμός*) bakhantov in bakhantk, cilj omamljenja pa jim je bila tesna združitev duše z bogom (*ἐν-θεο-, ἐνθεοσμίασμός*), entuaziazem. Kesneje so v Bakhu - Dionizu častili božanstvenega darovalca vinske trte, zaščitnika vse zemeljske rasti, ki mu je bila posvečena pomladna epifanija. V ladji na štirikolesnem vozu je vlekla truma v silene opravljenih mladeničev (*s konjskimi ušesi in konjskim repom*) tovariša v Dionizovi krinki, ovitega v zelenje, v eni roki vinsko trto z mladikami in grozdi, v spremstvu dveh silenov, svirajočih na dvojno piščal. Temu narodnemu običaju se je pridružil še pastirski običaj arkadijskega Hermesa (*Ἐρμῆς ρόμιος*). Vsako pomlad so arkadski pastirji, napravljeni v gozdne satire, prihajali z arkadijskih brd v atijsko ravnino, predstavljajoč in časteč s svojevrstnimi plesi in pastirskimi spevi ob spremljanju žvegelj svoje podzemsko božanstvo (*χθόνιος*), zaščitnika pašnikov.

(Rohde, *Psyche*.)

Traško - arkadska obredna običaja sta podobni analogiji staroslovenskega jurjevanja. Bržčas je bilo traško češčenje Sabosa lastno vsem traško-ilirskim plemenom, torej tudi belokrajinskim ilirskim Japodom. Staroslovenski priseljenci so mogli tako od svojih japodskih prednikov, s katerimi so bili v ozkih življenjskih stikih, prevzeti marsikak obredni moment in dodati in predugačiti katero značilno potezo svojega pristnega pomladnega obredja, ki je bil tujemu analogen. V mislih mi je daritveno jagnje, ki je pri vseh Jugoslovanih značilen obredni moment jurjevanja (*abstrahiram tu od kesnejših vplivov krščanske vere*), rdeča svatska roža,

ki zasluži posebne pozornosti (*kraljarska roža ter peterokraka rdeča zvezda l. p.*) ter svojevrstna glasbila (*strančica, enojna, dvojna piščal, diple*). Spominjam na napev Magdičeve, ki ne glede na značilni arhaistično-naturalistični modus predstavlja zabrisani kirolejs, kar je oboje mnogo bližje vplivom balkansko orientalske glasbe nego severovzhodni praosnovi.

V svoji razpravi o grški drami vidi dr. J. Debevec v našem *Zelenem Juriju Dioniza* in njegov zbor z dvopiščalkami (*Jahresbericht d. k. k. I. St. Gymn. zu Laibach, 1913: dr. J. Debevec, Grška drama*).

Da so se morali stari obredni običaji — med njimi je bil gotovo eden najvažnejših jurjevsko obredje — držati v pristni obliki v Beli Krajini vse do prvih misijonskih prizadevanj pokristjanjenja in bržčas še dolgo potem, nam priča ustanovna listina Črnomaljske župe iz 13. stoletja.

Gospodje Višnjegorski, v sorodstvu s krško grofico Hemo in preko nje s pl. Svetopolkom, so razširili meje Krajine — Kranjske preko Gorjancev v današnjo Belo Krajino, ki je do srede 12. stl. v političnem oziru spadala pod hrvatsko državo. Od osvojevalcev Bele Krajine se je Albert Višnjegorski v zadnjih desetletjih 12. stl. upal celo preko Kolpe daleč v hrvatsko zemljo, bil pa je odbit, tako da je okoli l. 1200. Kolpa od kočevskih gozdov do podnožja Gorjancev postala mejna reka med Hrvatsko in Kranjsko. Politični osvojitvi sledi v prvi polovici 13. stl. še cerkvena aneksija pokrajine, ki je bila dotlej poslušna zagrebškemu škofu. Oglejski patriarh Bertold je l. 1228. osebno prišel v Belo Krajino in uvedel v deželici oglejsko cerkveno organizacijo: pod farno cerkev sv. Petra v Črnomlju spadajo 4 podružnice (prejkone Metlika, Podzemelj, Semič in Vinica), ki jih je Sofija, hči belokrajinskega osvojevalca Alberta, bogato obdarovala.

(Kos, Zgodovina Slovencev, 144.)

V ustanovni listini od 1228. l., 18. okt. (Arhiv nem. vit. reda na Dunaju) potrjuje patriarh Bertold, da je na prošnjo vdovele Sofije, mejne grofice istrske, posvetil novo cerkev v Črnomlju ter ji pridružil 4 podružnice na Metliškem z namenom, da pripelje ondotno ljudstvo iz poganske teme v krščansko vero:

... Hinc est, quod nos Bertholdus dei gratia sancte Aquilegensis ecclesie patriarcha presentium ac posterorum notitie declaramus, quod nos iustis et rationabilibus petitionibus predilecte sororis nostre Sophie deo devote marchionisse Istrie inclinati, quod divina dispositione carens herede de carniis propagatione procedente Christum filium virginis heredem sibi salubriter preelegit, populum in regione, que Metlica dicitur, existentem errore cecitatis involutum et ritum

gentilium quodammodo imitantem gremio ecclesie nostre utpote in conterminiis nostre diocesis constitutum a vero ovili errantem ad viam reduximus veritatis, statuentes in eadem provincia in loco, qui dicitur Schirnomel, consecrari ecclesiam in honore sancti Petri principis apostulorum, adjungentes eidem ut de ratione matris et magistre quatuor ecclesias in gremio eiusdem sitas, ipsam filiali affectu devotius respicientes« . . .

(Danica 1905, 366.)

Morda bi se dalo iz natančnejših revizijskih in župnih poročil dognati, kakšne vrste slepota je obdajala tačas naše belokrajinske Slovence, in kakšne obrede vrojenih domačinov (*ilir. Japodov*) so posnemali. Za raziskavo staroslovenskih obredij v Beli Krajini bi bila ta poročila bržčas edini in točni vir.

Posebno značilen moment, ki spremlja jurjevanje vseh Jugoslovanov, zlasti po južnih predelih, je daritveno jagnje, ki je pogansko-obrednega značaja; pravoslavna cerkev je običaj tolerirala in dovolila blagoslov.

Bolgari koljejo jagnjeta stoprav na Jurjevo, pri čemur molijo obredne molitve, jasno spominjajoče na stare poganske žrtvene običaje. Vsakemu za klanje odbranemu ovničku polože na glavo venec iz svežih cvetic in zeli, na roge mu prikapajo prižgano voščeno svečo in kade okoli njega s kadilom.

(Karavelov, 211—2; Afanasjev, P. V. I, 708.)

Mnogi Srbi, zlasti vzhodni, pred Jurjevim ne jedo jagnjetine, na Jurjevo pa vsakdo gleda, da zakolje jagnje. Tega običaja se drže baje celo mohamedani. V okolici Timoka prižene sleherni gospodar na Jurjevo pred cerkev ovniča, kjer mu na vsak rog pilepi svečico. Po cerkvenem opraviu jim svečice prižgo, pop pa jih med molitvijo blagoslovi.

(Vuk, srpski rječnik, 156.)

Podobna navada je udomačena pri Hercegovcih in Črnogorcih, med Hrvati je še deloma v navadi, v Beli Krajini se je le še spominjajo.

Posebne vrste analogijo z Zelenim Jurjem nam prikaže starodavni dalmatinski Prpac. Kadar je zavladała v Dalmaciji in v Kotorju pomladna suša (*velika žega*), se je zbralo nekaj mladeničev, ki so hodili (*od Gjurgjevega do Petrovega dne*) od hiše do hiše z zelenimi vejami in cvetjem v rokah, plesoč in popevajoč priprošnje pesem za dež. Najstarejši, ki je vodil ‚prporuše‘, se je imenoval Prpac, ki so ga ovijali z dračjem in ovijalkami. Plesoče pevce so polivale žene pred hišami z vodo pazeč, da polijejo predvsem Prpca. Ko so izpeli pesem, morale so jim gospodinje darovati vina, soli, sira, smetane,

masla, jajc itd.; kar so bili prejeli v dar, so na večer povžili, kar je preostalo, porazdelili. Prporuše so popevale pred hišami tole obrednico:

Prporuše hodile,	Daruj nama, striko naša,
Terem Boga molile,	Oku brašna, striko naša,
Da nam dade kišicu,	Bublu masla, striko naša,
Da nam rodi godina,	Runce vune, striko naša,
I šenica bjelica,	Jedan sirčić, striko naša,
I vinova lozica,	Šaku soli, striko naša,
I nevjesta djetića	Dva tri jajca, striko naša.
Do prvoga Božića.	Ostaj s Bogom, striko naša,
	Koja si nas darovala.

Ce je gospodinja zelo stara, jo nagovore z majko mesto a striko (*strinja*), zelo mladi reko snašo ali nevo (*snašica* ali *nevesta*).

Prporenje = ribja drst, prporiti se = drstiti se.

(Vuk, Rječnik, 634.)

Obred in obrednica nam nudita svojevrstno analogijo jurjevanja, ki določno prikaže antropomorfno obliko Zelenega Jurija, toda poseben, tipičen način vodnega bakanja, ki je bil lasten starim grškim otroškim dežnim koledam ,pirperunam' (*πυρπηροῦντε*), rumunsko-sedmograškimi ,papalugam', bolgarskimi ,djuldjulam' oz. ,perperugam', srbohrvatskimi ,dodolam'. (Afanasjev, Frazer, Mannhardt.) Vse te tako zvane dežne kolede (*dodolice*) — z izjemo dalmatinske tipično jurjevske kolede — so se bržčas odcepile od prvotnih obredov prve setve (*jurjevskih obredij*) ter dobile svojevrsten obreden značaj, kakor n. pr. belokrajinske ,kresnice' (*priprošnjice poljskega blagoslova*). Še v prvi polovici prošlega stoletja so jih polivali z vodo, ko so hodile ,ladat' od Duhovega do Ivanjega okrog hiš; takrat so jih zvali ,ladavice', njihove pesmi pa ,ladanjke' (povedala M. Magdičeva). Bolgari imenujejo Djuldjulo - Perperugo ne le deklico - kolednico, temveč i dušo - veščo, ki se skriva v njej. Preprosta prelogično-mistična podoba golega telesa (*dodole se slečejo do golega*) je duša, zelenega dodolskega nakita pa podoba človeškega telesnega oklepa. Ta preprosta predstava in pa pomen besednega korena določno govorita za plodnostni in rodnostni moment, v antropomorfnih oblikah upodobljenega vegetacijskega genija.

Primerjalno opazujoč slične in sorodne obredne običaje, ki so bili v prošlih dobah med Slovani in drugimi indoevropskimi narodi v navadi ter so ponekod še danes ohranjeni v drugotni obliki, dobim tele osnovne misli.

Barbarski rod Slovenov je po naselitvi Bele Krajine ohranil še dolgo časa svojo staro vero, verska obredja in običaje. Kakor vsa pastirsko - poljedelska ljudstva so tudi oni praznovali svoja najpomembnejša obredja v kresni dobi, ki se je pričela s praznikom prve setve in zaključila z žetvenim obredom. Oba obredna mejnika bogoslužne dobe sta bila posvečena vstajenju in smrti božanstva plodородnosti, vrhovnega priprošnjika in zaščitnika pastirsko-poljedelskega življenja. Njegovo ime in kar je bilo ž njim pomembno zvezanega, se za prvih dob ni bistveno razlikovalo od onega, kar se je v pradamovini pristneje in trajnejše ohranilo med Belo- in Malorusi.

V novi krajini so se Sloveni stikali in polagoma spajali s keltsko mešanimi ilirsko - japonskimi domačini, katerih kultura je bila starejša, najbrže tudi naprednejša, njihovi verski obredi ustaljeni in urejeni. Pradedje Belokrajincev so pričeli na svoj način posnemati v osnovi sorodne, po izrazu tuje bogoslužne obrede domačinov bržčas začetkom tega tisočletja, gotovo pa stoletje pred prihodom oglejskih misijonarjev. Tako je tudi obredje prve setve, ki se je dotlej znabiti že spojilo z žetvenim obredjem, izgubilo dokaj svoje nordijske pristnosti in privzelo v orijentalno-balkanski mitični sferi novih, tujih značilnosti. Staroslovenski Jarilo-Jegorij je dobival satirske poteze Sabosa-Dioniza, kar pomenja neke vrste renesanso, a tudi občutno zastranitev od svojske praosnove.

Zgodovinski razvoj Bele Krajine, neprestane politično - verske borbe in prevrati ter udori tujih kultur so določno vplivali tudi na preobrazbo Zelenega Jurija, ki je doživel s prihodom Uskokov morda svojo poslednjo renesanso. Dotlej najbrže dosti pristno obredno besedilo in glasbo so nadomestili ali prekrili tuji, slični vzorci in drugotni motivi, ki jim moremo slediti v predmetnih zapisih.

Od starodavnega obredja prve setve, posvečenega božanstvu plodородnosti, se je preko združnega majskega obreda, ki je bil v navadi še v prvi polovici prošlega stoletja, ohranilo današnjim Belokrajincem le še skromno pastirsko jurjevanje.

METLIŠKO KOLO

Metliškega kola, ki se pleše vsako leto običajno na velikonočni ponedeljek po večernicah na ‚pungørtu‘ pri cerkvi sv. Martina zunaj mesta, letos niso mogli plesati zaradi slabega vremena. Običaj je še živo ohranjen in se vrši razen na ta praznik navadno tudi na Belo nedeljo.

Zdi se, da so obredje, ki poleg svojevrstnega kola organično združuje še 5 različnih iger, opisanih v sledečem odstavku, od nekdanj v splošno zadovoljstvo izvajali le tedaj, če je bilo v Metliki za to zadosti ‚dekličev in fantičev‘, predvsem pa za narodne običaje vneta, spretna ‚vojarinka‘ — dobra plesavka in pevka.

Zavoljo točnejšega popisa tega znamenitega obredja (glej spored slik!) in primerjave najnovejše variante z onimi starejših zapisov je izvajalo 12 metliških parov pod vodstvom vojarink Marice Weissove in Vide Barlétove v nedeljo, 12. julija t. l. celotno obredje kakor običajno takole:

Zgodaj popoldne so se zbrali kolaši na dvorišču Metliške graščine v belih narodnih nošah. Treba je pa tudi dosti truda, da je ‚gvànt rés hëp biëť‘ in imajo zlasti ‚dëkličè‘ s škrobanjem in likanjem dosti dela ves teden. Ko stopi vojarinka med nje, je tedaj njena prva reč: »žöte máto sšm, dá se mó këj zménle öt kóla! këj sò vám vášé gvánté sš v rédi, áť ste se féjst sfiksale?« Ko je ogled gotov in posveti pri kraju, ukaže vojarinka: »zëj pa vãlej sšm, dá vás pëfen ná zbirališče, pótlej grémo ná púngørt kóla jégurat!«

Ob levi strani ceste Metlika - Novo mesto, par sto korakov iz mesta, stoji na nizkem gričku stara opuščena romarska cerkva sv. Martina (*komenda nem. vit. reda je z dovoljenjem ljubljanskega knezoškf. ordin. prepustila objekt metliškemu društvu za tuj. prom., ki ga misli preurediti v narodopisni muzej*). Ravno nasproti, streljaj čez cesto, leži metliški púngørt, prizorišče našega obredja. Je to prostorna kotanja ravnega dna, proti vzhodu (*sv. Martinu*) odprta, sicer krožno obdana od zmerno napete brežine, ki preide v višini 2 nadstropij proti severu v ravnico. Sredi kotanje stoji lipa, krog nje v neurejeni dvojni vrsti do 20 petdesetletnih javorov in kostanjev. Lipo so zasadili l. 1883., proš J. Trček jo je obenem z mestno šolo blagoslovil, meščani so za to priliko okitili drevo in nanj obesili venec. Dno kotanje, zgornja ravnica in pobočje, ki ju veže, predstavljajo trojni scenarij naravne pozornice našega obredja.

Vprašanje pungarta (*Baumgarten*), ki je bil v začetku prošlega stoletja nekakšen graščinski sadovnjak (*viridiarium*), ni načeto, da ne govorim o njegovem pomenu v prošlih dobah; morebiti da so pungarti prošle dobe vsaj enkrat letno gledali skupno veselje visoke grajske gospode in kmeta-tlačana.

V spremstvu številne mladine in starejših radovednežev so prikorakali kolaši od sv. Martina v strnjenih dvostopih paroma na pungart. Vojarinka jih zbere okrog sebe ter jim ukaže: »*χότε λῆς, primmo sè za róke, dá mò šlé popiévat in kóto zavírat! fántə gréjo nà kónce kóla, dèkléta nápre, kò pridemo usə nà vrh, zácnemο zavírat!*« ... Nato prime tovarišico za roko, ostali kolaši ji slede, držeč se za roke, popevajoč napev a) v ravni vrsti po bregu na zgornjo ravnico (*glej spored slik!*). Ko je dosegla vojarinka zgornjo ravnico, se okrene na mestu ter izprevaža v kačastih vijugah, neprestano izpreminjajoč smer, kolaško vrsto, dokler niso vsi dosegli ravnice in 'ispopévali' napeva b. Brez prestanka začno kolaši, popevajoč napev c, zavijati polža. V vedno ožjih zavojih omotava vojarinka sem in tja nihajočo vrsto. Na dano znamenje začno zadnji kolaši urno tekoč odvijati polžev zavoj, kar se jim pa težko posreči, če se ne drže za zvite robce (*v koročač trdo zvit robec ima na enem kraju zanjko, na drugem pa voz!*). Če dobe zadnji prehud zamah, se vrsta pretrga, spodnji odlete po bregu v sramoto kolaške družine. Ko izvajajo b) in c), pravijo, da 'zavírajo kóto'. Ko se je kolo odvilo v ravno vrsto, se igra po mili volji ponavlja, dokler se je ne naveličajo.

Besedilo sledeče var. mi je narekovala in napeve a), b), c) zapela 20 letna vojarinka Marica Weissova; enako besedilo in napev sta mi povedali in zapeli 59 letna Marija Fabjan, ki je vodila metliško kolo 20 let, ter 70 letna Jožefa Pakar, ki je l. 1888. narekovala A. Navratilu in pela L. Kubi.

a) Jígraj kólce, nẹ postávaj,
jígraj kólo, nẹ postávaj.
Nisam dóšať kóla jígrat,
věč sam dóšať djévo bírat.

5 Ní dévójka nákinčéna,
níť vēšétce pozlačéno.

b) Kómu mórem h́ba bíti?
Črnem, mátem Vógràjnčíčku.¹
Kó b iméťa črne óči
vēlala bí krát-gospóna
5 í negóve svétle sáble.

Lépe móje črne óči,
kóga bójo pòglédváte?
Črnга, máłга Vógràjnčíčka.

Lépa mója sládka vústa,
10 kóga bójo kúševáta?
Črnга, máłга Vógràjnčíčka.

Lépe móje b́ete róke,
kóga bójo objémáte?
Črnга, máłга Vógràjnčíčka.

15 Lépe móje b́ete nóge,
zá kým bójo pòhajáte?

¹ V Dračkah se zove del vasi 'v Vógraji' — 'pri Vógrajskih'.

- Zà_énim mátim Vògràjnčíčkom. 5 Vsì s poličkom prèd sodičkom
 c) V grádu só visóka vráta, z bělém hlěbon, žóltém sírom...
 nà njìh sédi čěrna Káta, Mlinarica žlěb zapíra,
 nà vrtú jé tróje zěte, mlinar ijě ga pá odpíra...
 tróje zěte i korějne...

Vsem trem delom kola lasten, dosledno trohejski ritem (*gib napetosti* — *gib sprošćenja*) je metrično vezan v prosto osmerčevo zaporedje a a a a... Motivično določa kolo troje različnih misli, ki niso med sabo v nobeni logični zvezi in ne kažejo sledi kakršnegakoli obrednega besedila, ki n. pr. določno označuje in opredeljuje stare kresniške kolede ter jurjevske pesmi. Motiv a) je moški motiv (... *věc sam dōšat dĵěvo bírat...*), b) ženski motiv (... *kómu mórem lúba bíti?* ...), c) pripovedni motiv (... *v grádu só visóka vráta...*). Vsebinsko izraža a): neimenovani je prišel izbirat devojko in neče v kolo. Podobno misel najdeš v dubrovniškem kolu: ... *„al' govori neznan dobar junak: »Igraj, kolo, a ne gledaj name, Ja ne gledam zlata ni bisera, Ni lijepe svile nĵ kadife, Veće gledam lijepe djevojkę«* ... (Vuk, Srp. n. p. I, 372—3; glej ibid. op. str. VI!) V prošli dobi je bilo pomladno kolo po večini *„devojačko“*; dokler ni vstopil prvi *„dečak“*, so devojke popevale in igrale jako počasi, ko pa so se pridružili *„momci“*, začelo se je kolo sukati mahoma hitreje (I. Navratil, L. Z. 1888, 681). ... *„Igraj kólce, nĵ postávaję“* ... je razumeti tako: dokler niso vstopili fantiči, je igralo *„kólce“*, ki je po vstopu naraslo v *„kóto“*. Vrstici 5, 6 nista v nikakršni logični zvezi s prejšnjim že itak porušenim besedilom; prejkone sta rudiment starodavne pripovedne pesmi, ki je kolaše spominjala znamenitega običaja in so jo dolgo časa popevali v kolu kakor razne druge pripovedne pesmi. Poseben poudarek imata besedi *„nákínčěna“* (nakičena, nevesta) in *„věšětce“* (dim. od veslo). Sodeč po vzročni zvezi in poreklu besed (nakinčena — nakičena, vesaoce, srb.-čak.), pripadata osamljeni vrstici kakšni primorski nar. pesmi. Beseda veseoce (ves'oce) se je v podobnem smislu ohranila le v enem primeru starih primorsko-dubrovniških pripovednih pesmi, ki določno spominja na davno gusarsko otmico:

Umrijuh, majko, za mladom,	Kada sin majku razumje,
Za njenom rajskom ljepotom.	Sagradi tanke đemije,
Majka mu smjerno veljaše:	A u đemije mnrare,
»Ne umri, sinko, za boga!	Sakupi trga svakoga,
Ja ću mi tebe sjetovat':	I metnu svile svakoje,
Ogradi tanke đemije,	Najviše modre zelene,
A u đemije mnrare;	Udari ližbu u grade,
Postavi trga svakoga,	I tu mu doše đevojke
Najviše svile zelene;	I među njima žučenje;
Udari ližbu u grade,	A kad ugleda žučenje,
Tu će ti doći žučenje,	Zaveze tanka ves'oca,
Vozi je dvoru svojemu.«	Pa pođe s dragom na dvore.

(Vuk, Srp. n. p. I., št. 580.)

đemija = barka, ližba = rop (otmica), žučenje = zaželjeno.

Heterogena snov odstavka a) je pripadala svojčas (*kmalu po prihodu čakavskih Vlahov*) najmanje trem različnim motivom: 1. uvod, 2. biranje, 3. pripovedna otmica. Te pesmi so se pele v *'devojačko-mešovitem'* kolu, ki pa že tačas ni imelo več prvotnejšega obrednega pomena.

Vsebina b): začetne vrstice so vsebinsko že nekoliko razkrojene in likovno deloma porušene, od 6. vrstice naprej je vsebina smiselna, oblika ohranjena. Dvovrstičnemu samovprašanju vojarinke, opevanju telesnih čarov vzor-devojke, odgovori zbor enovrstično. Domala vsebinsko in likovno ohranjena pesem kaže stilno enotnost, je pa dosti mlajšega nastanka nego rudimenti odstavka a).

Vsebina c): prvih 6 vrstic je v nekakšni organični zvezi, toda brez pravega pomena za smisel pesmi, ki se čita kakor kakšen uvod v staro grajsko storijo. Zadnji dve vrstici sta primer osamljenega rudimenta porušene pripovedne pesmi, ki ji doslej niti podobnega vzora nisem mogel zaslediti.

Varianta, ki sta mi jo narekovali zgoraj navedeni pevki, je razen zadnjih dveh vrstic c) domala točna enačica sledeče Navratilove variante. Stara Majzeljnova je narekovala 1887 *'gospud Navratili'* (Antonu) iste besede kakor letos meni, *'kola završetek'*, ki ga je objavil v L. Z. l. 1888. Iv. Navratil (*po zapisih A. Navratila*), je pevkama docela neznan. Pripomnili sta, da so jima *'stare'* vse sporočile in sproti popravile, kar sta hoteli pogrešno popevati ali igrati, ter da se tačas ni drugače *'popévalo in zaviráto'* kakor danes. Začeli da so kolo igrati na *'pungertli'* okrog lipe, ki je bila tačas z drvmi ograjena, završili pa so zvečer na trgu tudi s kolom, v kterega so vjeli izbranega veljaka (*'graščaka, župana'*), ki se je moral že poprej odkupiti. Kakšno je bilo tisto kolo pod lipo, završek v mestu, starka ne ve povedati, Navratilovega *'završetka'* in napeva L. Kube (*'glej sledeče!'*) ne pozna. Za njene mladosti je bilo metliško kolo vedno mešano, nikdar ga niso plesale dekleta same. Prečitane ji Navratilove variante ni priznala, češ, da se tako v Metliki ni nikdar govorilo in, kar ona pomni, tudi ne popevalo sklepnih vrstic pri zaviranju ter omenjenega *'završetka'*.

Iv. Navratilova varianta:

Mera v 1., 2. in 3. pesmi národna jugoslovanska:

— o | — o | — o | — o

1.

Igraj, kólce, nè postávaj!
Nísam dôšal kôla¹ igrat;
Nèg' sam dôšal dívoj'k 'zbírat.
Ni divôjka nakinčéna,
Nit' vesél'ce pozlačéno.

2.

Kômu móram² ljuba biti?
Črn'mu³, mal'mu Vógrančičku.
Kè b' imela črne oči,
Véljala⁴ bi králj — gospóna
I njegove svétle sablje.

¹ Nekdaj dosledno: 'kolca', kakor v prvi vrsti 'kolce' (nm. kolo).

² Po domače 'mórem' kakor drugod po Slovenskem.

³ Zdaj popevajo (ne gledéč na méro) tako: 'Črnemu, mal'mu (sic.) Vógrančičku' (t. j. Ogru: samo še v tej pesmi), prim. tudi nsl.: vóger, vógrin, vógrinec, vógrič, vugrin, vugrinčič. Mikl. lex. 1162 p. b. *αgrinα*, *αgrinα*, hungarus).

⁴ 'Véljala bi' itd. popevalo se je še za mojega detinstva.

Lépe moje črne oči⁵,
 Kôga bódo pògledvále?
 Črn'ga, mal'ga Vògrančička.
 Lépa moja sladka vusta,
 Kôga bódo kùševála?
 Črn'ga, mal'ga Vògrančička.
 Lépe môje béle rôke,
 Kôga bódo òbjemále?⁶
 Črn'ga, mal'ga Vògrančička.
 Lépe môje béle nôge,
 Zá kom bódo pòhajále?⁷
 Zá⁸ črnim, málim Vògrančičkom

3.

V grádu so visòka vráta,
 Ná njih sédi črna Kata;
 Na vrtù je tròje zélje,
 Tròje zélje i korénje,
 Vsi polièkom pred sodičkom,
 Z bélim hlébom, žòltim sirom
 Mlinarica žléb zapèrje;
 Náj zapèrje i odpèrje.
 Bòg ti pláti, stár' na kónju!⁹

4.

(Kola završetek.)

Mera v prvih dveh vrsticah:

o — | o — | o — | o;

v zadnjih štirih:

— o | o — | o — | —

Odprite náša vratca¹⁰
 Čez trí rdéča zláta¹¹
 Sive kónje¹² vòdimo

Rdéča zláta nòsimo,
 Okol' sèbe srèbrn pás,
 V vsákem žepu stó dukát.

(L. Z. 1888, 337—8.)

Da so se zapisovalci za Navratila *osedobi, ko so se prebudili že vsi Slovani'* ž njim vred preveč ukvarjali z *jezikoznanstvom'* in premalo s točnim zapisovanjem folklornega gradiva, je za tisto dobo razumljivo. Neodpustljivo pa je, da so si dovoljevali toliko in takšnih samovoljnih konjunktur in slovnično-literarnega mrcvarstva dialektičnega besedila. Kakor je Vraz pačil brez opravičila 50 let pred njim, tako kvari Iv. Navratil bratovo, bržčas pravilno zapisano *matice'*, a se vsaj opraviči: ... »*Tukaj samo še toliko, da bódem, držeč se matice', pripovedoval po svoje v književnem jeziku, opozarjaje gredoč na njene jezikovne posebnosti, národne pesmi pa*

⁵ Oj, bujne domišljivosti! Malo poprej jih je zaželela; zdaj jih pa že ima.

⁶ in 7 po domače: objémale, — pohájale.

⁸ Zbog tega ,za' je jeden zlog preveč; pa v popevki tega ne čutiš; tudi Vuk se toži na tako pokvaro tréh zadnjih vrstic mahom v 2. pesmi I. (1814); str. 2 (2. op.).

⁹ Zna se i tej pesmi, da ni cela. Pogrešamo sòseb med zadnjo in predzadnjo vrstico, kaj je storil ta ,star' na konju' komu ... dobrega ka-li, da mu Bog plati. To nam pravijo zadnje vrste v srbsk. n. pj. Vuk, I. 294 (br. 400). Priobčiti jo hočemo pozneje na pripravnem mestu.

¹⁰ Osédobi popevajo: ,Odprite nam náša vratca'.

¹¹ Ne misli na ,zlatca' (n.), nego na ,zlátac' (m.), -tca = zlát (dukat) in za serb.-hrv. posebnost pri sklanji s številom trí; n. pr. ,tri velika zeca'.

¹² Nekdaj: ,kónjce' (izr. kónjce).

vérno (sic!) *ponavljaj po rokopisu* (sic!), *a potrebne popravke* (sic!) *opravičeval z vzroki v opazkah, kakor pri poprejšnjih pesmih*... (LZ 1888, 495), (podobno glej v opazkah pod črto *ibid.*!). Navratilova var. je kot važen donesek k našemu gradivu za stilno kritično raziskavo na žalost malo porabna, ker je dialektično skvarjena.

Mastno tiskane besede in dostavki Navratilove var. so različice oz. dopolnila k moji var. K dopolnilni vrstici št. 3. (c) navaja Iv. Navratil (op. 9) pod č) v primerjavo dubrovniško nar. pesem »*Tekla zvezda danica*«, ki ima v 1. odstavku sklep:

... Tu dolazi star na konju, stara delija,
 »Božja pomoć, djevojčice, bjela rumena!
 Hoću li ti doć' pomoći crpat' vodicu?«
 »»Idi s Bogom, star na konju, stara delijo!
 Volim sama i do noći, nego s tvojom pomoći...«

(Vuk, sr. n. p. I, 294.)

Morebiti, da je tudi ta vrstica zaostal osamljen rudiment te ali slične pripovedne pesmi, ki so jo v prošli dobi popevali kolaši. Podobno var. neznanega zapisovalca (iz VO. IX. 9., Pësma, koja se ko(d) igre kola na uzkarst zavedene pëva') ima Štrekelj:

Use Kosini, Nikolini,
 Igraj kolce, ne postavaj.
 Nisim došal kolca igrat,
 Neg sim došal divojk zbirat.
 Ni divojka nakinčena,
 Ne veselce pozlačeno.
 Prošal, Petar na Vintaro
 Ljubi hale kupovati.
 Zdrava ljuba hajlo drla,
 U nji kolce izvodila

Najneh sedi lipoj Kate,
 Ino sinka zanosila.
 V gradu so visoke vrata
 Lipoj Kate divojčica,
 Sve z poličkem pred sodičkam.
 Na vrtu je troje zelje,
 Troje zelje i korenje.
 Mlinarica žleb odpërje,
 Naj odpërje i zaperje:
 Avba zlata i dva drata.

(Štrekelj, S. N. P. III, 223.)

Obrisi nekdanje pripovedne pesmi postajajo jasnejši, motiv pa je oštal slej ko prej zastrt. Tudi c) je porušena sestavina najmanje dveh motivično različnih pesmi, po poreklu sodečih v čakavski dialektični krog, ki je moral s svojimi drugotnimi likovnimi elementi vplivati svojčas na prvotnejšo snov metliškega kola. To se je moralo zgoditi kmalu po sistematičnem naseljevanju Vlahov-Zumberčanov v metliško okolico.

1531.—41. so se naselili po Gorjancih na posestvu in svetu Žumberške graščine Vlahi (Vlah, Lah = pastir, strsl.), Uskoki ali Pribegi, po katerih so dobili Gorjanci ime ‚Uskoško pogorje‘. Od Turkov zlasti okoli Like naseljene Vlahbe so vojaški zapovedniki preseljevali v Krajino, da so jim služili v obrambo mej. Kralj Ferdinand je na prigovarjanje Iv. Kacijanarja, avstr. voj. poglavarja, na vso moč pospeševal naselitev Uskokov in izposloval pri deželnih stanovih, da so se nabavila zanje selišča po Gorjancih, ki so jih

obljudili do srede 16. stl. 1597.—98. je dobila črnomaljska župa nove sosede i. s. današnje Bojančane. Kakor gorjanski Uskoki so bili tudi oni Vlahi, turškim in beneškim nečloveškim napadom izpostavljeni. Benečani so mrzili Uskoke in se zavezali zoper nje s Turki; vsakega, ki jim je prišel v roke, so obesili ali prikovali na ladjo. Da se osvetijo Benečanom, so se Vlahi, dasi zavezniki krščanske vojske, večkrat ‚pobunili‘, uprli zapovednikom in potegnili s Turkom. Previdni general Jurij Lenkovič jih je preselil iz obmejnih turških-bosanskih krajev v severozapadno Hrvatsko. Naselitev je prekoračila Kolpo in segla na meje črnomaljske župe (Marindol, Bojanci) ... [Danica 1905, 387—90.]

Za št. 4. (*završetek*) Navratilove var. nisem mogel doslej zaslediti nobene analogije niti vsaj podobnega motiva v našem in sorodnem predmetnem gradivu. K temu odstavku pripominja Iv. Navratii:

»Ko začne ‚vojarinka‘ popevati: ‚Odprite‘ (nam) naša vratca‘ ... vzdigneta zadnja ‚kolaša‘ (predzadnji desno, a zadnji levo roko z raztegnenim robcem kvišku, stoječ vsaksebi, kakor ‚podboja‘ pri vratih) in zdaj teče ‚vojarinka‘, — voděč za seboj vso, ž njo vred neprenehoma popevajočo vrsto skozi ta odprta ‚vratca‘; zadnja dva se previjeta, in pri tej priči izginejo tudi ‚vratca‘.«

Podoben motiv, sicer ne naravnost z besedami povedan, zato pa tem bolj očiten v koreografiji prizora, izraža obredna igra metliški ‚most‘ (podobno igra ‚most‘ v Črnomlju in Predgradu). V organični zvezi metliškega kola in mostu, ki se na metliškem pungartu sočasno izvajata, vidim smiselno rešitev za odgonetko završka, ki je moral biti v prošlih dobah sklep začetnega obrednega plesa, uvajajočega svečano obredje (*glej sledeče obredne igre in sestavek B. Orla!*).

Iz domala porušene oblike, razblinjene vsebine in motivično heterogene besedne snovi metliškega kola morem povzeti tele momente.

V prošlih dobah so mesto nekih neznanih obrednih besedil jeli vsaj že od prve polovice 16. stl. dalje popevati v okviru prvotnega svečanega kola epske pesmi pripovednega in junaškega značaja.

Te drugotne pesmi, ki so tačas bržkone že obrabljeno in porušeno prvotnejše besedilo i dopolnile i nadomestile, so prešle najbrže z doseljenimi ‚Vlahi‘ (*čakavskega in štokavskega porekla*) v metliško okolico.

Drugotna snov, ki je značilno prevrednotila prvotno svečano kolo (*oro'*), je unesla motive biranja, svatskega vabljenja, svatske otmice (*glej ziljski rej!*)

Starejši pomen svečanega obrednega plesa se je ohranil v besedilu poznega metliškega kola le v završku, ki spominja na davno organično zvezo metliškega kola z obredno igro most.

Glasba metliškega kola

Moja var. zap. 12. julija 1936.
na „pungerti“ v Metliki.

Pelo in igralo 12 parov,
vojarinka M. Weissova.

a) ♩ = 61 c) ♩ = (86 - 96)

Ž.



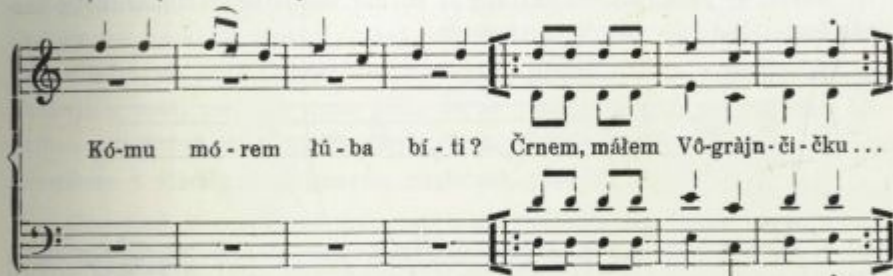
mf Jí-graj kól-ce, nê po-stá-vaj, jígraj kól ce nê po-stá-vaj, ...

M.



f Vgrá du só vi-só-ka vrá-ta, nà njih sédi čer-na Ká-ta, ...

b) ♩ = (72 - 86) Vojarinka.



Kó-mu mó-rem lú-ba bí-ti? Črnem, málem Vó-grájn-či-čku ...

Sablonska glasbeno-ritmična stilizacija napevov a), b), c) pokaže dosledno raven, silabičen ritem, ki se razen melizmatične ligature v 2. t. organično spaja z besednim ritmom. Trohejski ritem osmerca se je podredil plesnim gibom in se oblikoval v simetrično periodo A: a), b); ponovitev zastavka b) izravna metrično asimetrijo.



Dasi se zdi ta metrization naravna in utemeljena (*plesni moment*), opozori deklamatorični značaj zastavka b, dosledni unisono napeva, omenjena ligatura z značilno zategnjeno drugo dobo ter kratke ritmične privrednote (predložki) v 1. in 3. taktu (a in b), da se utegne za tem racionalnim ritmom skrivati prvotnejši iracionalni-koralni ritem. Ta dojem naraste, ako poslušam ritmični potek odstavka *a*) v svečano patetičnem tempu

♩ = 61

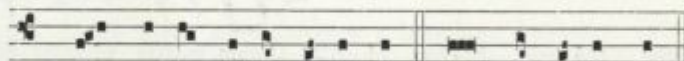


Sablonska stilizacija napeva, ki ga odlikuje izredno ozek ambitus kvarte, da preprosto melično črto, ki niha v začetku okoli tona f (*resnična intonacija*), pada in diat. sekundah in okrene z diat. terco v oporišče d (a); nihajoč okoli oporišča se tipični okret ponovi (b). Točnejše opazovanje pokaže sledeče melične posebnosti. Pred začetnim tonom, nosilcem najjačje dejavne napetosti, ki ima značaj nekakšne dominante, zazveni glistandiranemu dvojnemu predložku podoben kompleks (*prvi ton jasen, drugi zastrt tremolo*). Oba melodična tona v 3. t. dobita kratko doneč nedoločen zatezaj. V 1. t. zastavka b zvenita melodična tona na lahkih dobah za $\frac{1}{4}$ tona znižano oz. zvišano, sklep je sličen a. Tonus napeva, določno označen po oporiščih f in d, je diatoničen tonski sistem, ki mu še najbolj nalikuje II. modus (*hipodorski*) gregorijanskega koral.

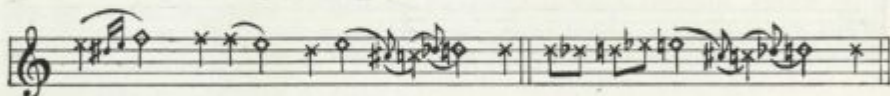


Navedeni ritmično-melični vidiki so me vodili do rekonstrukcije sledeče teoretične var. osnovnega napeva:

koralna osnova



transkripcija



običajna notacija



Na podlagi navedenega smatram melodijo metliškega kola za ritmično-melično modifikacijo koralnega speva, ki se je dosti čisto ohranil iz prejšnjih dob. Po enostavni preprostosti napeva sodeč bi mogel biti naš primer ostalina katoliškega starocerkvenega himnusa ali rezponzorialne antifone 13. stl. (*iz zastavka b mi določno zveni 'kyrie eleison'*). Mogoče je tudi, da so ga prinesli s sabo priseljeni Uskoki (*katoliki ali staroverci*), in bi bil naš primer ostanek starih glagolskih *'kirolejsov'*. Da bi bil napev reformacijska ostalina dvomim, ker je stilno vse bolj sličen kat. gregor. koralu nego luteran. koral. spevu. Ker se je reformacija v Beli Krajini močno zasidrala, bi znala biti naša melodija ljudski plagiat poreformacijskih cerkvenih obrednic. Ker pa so se poreformatorji večinoma držali luteranskih spevov in starih, od luteranskih reformatorjev prevzetih cerkvenih pesmi, kar vse je bilo ljudstvu močno priljubljeno, izključujem to manjšo možnost.

Največ verjetnosti bi imeli potemtakem prva in druga trditev. Za prvo govori tudi dejstvo, da se še dandanes pojo napevi a), b), c) dosledno enoglasno. Podobnega koralnega speva nisem doslej zasledil v nobenem cerkveno-obrednem spevniku, niti med starimi kirolejsi ali med doslej zbranim folklor. gradivom. Arhitektonsko se oblikuje asimetrična perioda A) v neprestano zaporedje litanijskega tipa A, A, A, . . . , ki zapušča kritičen dojem orientalsko-balkanske monotonije.

Koreografsko osnovo naj bi stilno-estetsko presodil kdo naših poklicnih plesnih strokovnjakov, ki doslej metliškega kola gotovo ne poznajo. V informacijo naj opomnim na sledeče predmetne momente, ki sem jih o priliki zadnje uprizoritve opazoval.

Ko se je kolo iz spodnje ravnice, razvijajoč se v ravno vrsto, jelo pomikati v breg, je korak težak, svečano udan. Kakor hitro se je vojarinka na mestu okrenila, preide vrsta v kratek menjalni korak, kolaši (*zlasti dekleta*) kretajo s telesom levo — desno okrog vzdolžne osi in se pozibavajo v bokih (*miksajo*). V plesnih figurah zaviranja (*kačasti zavoji*) postajajo plesni koraki čimdalje ostrejši in urnejši, dokler ne navijejo polža (*višek napetosti*). Ko se na dano znamenje začne odvijati polž (*sproščenje*), preide plesni korak v skočnega, poslednji v vrsti morajo urno teči, da se plesna figura ne raztrga. Obredno zanimiv moment je štirikratna izmena plesne scene, kar je združeno s štirikratno izmeno različnih plesnih figur.

Opazujoč elementarno-preprosti ples svečano-obrednega razpoloženja, ki ga povzdigné arhaično lep obredni spev mladih kolašev v belih narodnih nošah, pomislim nehote na antično dramo z zborom pevcev-igralcev (*χορός*). Podobno naši vojarinki je antična predplesalka (*χορευαία*) zbrala na obrednem plesišču (*ὄρχήστρα*) izvajalce (*χορευτήες*), da jih povede zavirat (*εἰσάγειν τὸν χορόν*). To elementarno-resnično duhovno očiščevanje (*καθαραία*) je podobno našemu sklepnemu momentu metliškega kola, ki prehaja — če smemo verjeti Navratilovemu završku — skozi vratca pobožnega vznichenja (*ἐνθουσιασμός*) v onostransko sproščenje.

Primerjal sem z navedenih vidikov metliško kolo z mnogimi prosto-narodnimi plesi drugih, zlasti slovanskih narodnosti: našel nisem nobenega, ki bi bil kakorkoli metliškemu podoben. Iz navedenih glasbenih stilno-estetskih spoznanj ter koreografskih pripomb povzemam te-le misli.

Glasbena oblika, ki veže heterogeno snov porušene besedne oblike, je ohranila stilno enotnost in obredni značaj, ko se je iz prvotnejše koralno-spevne osnove, preobrazujoč se ritmično-melično, izoblikovala v današnje obredno kolo.

Osnova ohranjenega napeva je verjetno neznan star cerkveno-obredni krščanski spev 13. stl., oz. staroverski kirolejs 16. stl.

Navedeni koreografski momenti dovoljujejo uvrstitev kola med arhaične plesе, ki so se razvili iz davnih obrednih rejev in spojili z ostalinami pozne antike.

Metliškem kolu ni v glasbenem in koreografskem oziru sličnega ali podobnega vzora v vsej doslej dosegljivi predmetni snovi in literaturi drugih narodov.

Metliško kolo je delno ohranjena, svojska, oblika slovenskega svečanega reja-kola, ki je moralo, sodeč po Navratilovem (*L. Kubinem*) zapisu „završetka“ tvoriti prehod v organično-vezano obredno igro „most“, ki se še dandanes igra ob isti priliki.

Navedel sem besedilo završka, v sledečem navajam glasbene zapise češkega zbiralca narodnega blaga L. Kube.

Kubov napev kola:

114. Zahrej kolo, nepostávej!

(Z vlastních zápisek.)

Bílá Krajina: Metlika.
»Kolo«.

Veselo

Zahrej ko-lo, ne - po - stá - vej! za - hrej, ko - lo,
Igraj kolce, ne - po - sta - vaj! i - graj, kol - ce,

ne - po - stá - vej! zahrej kolo, ne - po - stá - vej!
ne - po - sta - vaj! igraj kolce, ne - po - sta - vaj!*

Kubov napev Navratilovega završetka:

115. Otvírejte vrata.

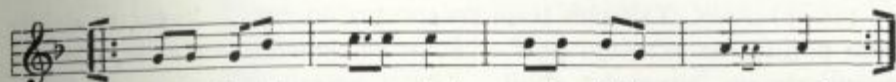
(Z vlastních zápisek.)

Bílá Krajina: Metlika.
»Kolo«: závěrek.

Veselo

O - tví - rej - te vra - ta za du - ká ty zla - ta.
Od - prí - te na - ša vrat - ca čez tri rde - ča zlat - ca.

* Kuba napevu slov. besedila ni podpisal. Ker se češki prevod in original vjemata v 1. vrstici, sem jo zavoljo primerjave dodal. Dodano slov. besedilo (*original*) je doslovna var. Iv. Navratila št. 1. in 2., št. 3. Kuba nima.



Si-vé ko-ně ve - dem' a du - ká-ty ne - sem',
stří-br - né též pá - sý, zla-ta pl-né ka - psy,
Si-ve ko-nje vo - di - mo, rde ča zlat-ce no-si - mo,*
o-ko se-be sre-brn pas, v vsakem že-pu sto du - kat'.

Kuba ne omenja niti z besedico pevcev (narekovalcev), datuma, kraja, posebnih prilik ali opisa kola in završetka (glej „Črnomaljsko kolo-most“!). Besedilo je moral dobiti od Navratila, ker se z njegovima zapisoma točno krije, napeva je notiral bržčas o priliki svojega belokrajinskega potovanja, ko je zapisoval tudi med Žumberčani (l. 1887.). Pakarjeva (glej mojo var.!) ve, da je tistega leta, ko se je možila (*poleti 1887*), narekovala vse besedilo metliškega obredja (*kolo, most, rešetca*) razen završetka, ki ga ne pozna, A. Navratilu, ter popevala isti napev kakor meni tujemu gospodu, ki je slabo lomil slovenščino (*Kuba*). Da je Kuba lomil ne le naš jezik, ampak tudi naše narodne pesmi, priča poleg drugih notacij zapis završetka, ki je ritmično pogrešen (vpliv češkega besedila!). Stilno zgrešena in še glasbeno nemogoča klavirska spremljava (*Kuba, Slovanstvo, št. 114. in 115.*) kaže, da Kuba ni imel pojma o naši narodni pesmi.

Oba Kubova napeva sta stilno skladna, tudi motivično se napev kola smiselno veže z završkom (a), napev neha na terci, preide v b) na subdominanto, da neha na terci; z vstopom na lahki dobi se veže ‚završetek‘ i ritmično s ‚kolom‘ neposredno.) Ta stilni moment in pa pripomba Pakarjeve, da so plesali kolo tudi okrog pungrtske lipe z završkom v mestu (*zmotno, ker bržčas tuintam na isti način*), potrjujeta mojo domnevo, da sta oba napeva, ki se pa stilno popolnoma razlikujeta od moje variante, završevala obredno kolo na pungertu. Kje je Kuba dobil te napeve, ne vem — od Pakarjeve ne.

Da se je kolalo po običajnem kolu na pungertu tudi še v mestu (*bržčas drugače nego na pungertu*), poroča J. Vipauz v Carniolii l. 1839.: ... »Nachdem noch hier (v mestu) eine Zeitlang getanzt und gesungen wird, endet mit Anbruch der Nacht das Fest, welches auf gleiche Weise den folgenden Tag (*na vel. ponedeljek*) wiederholt wird« ... (Carniolia, 1839, 161.) Poleg navedenega je zanimivo, da so svojčas igrale kolo že na velikonočno nedeljo le dekleta. V Vedežu l. 1849. piše J. Navratil: ... »Komaj mine zorna vuzémska procesija, se shajajo otroci in odraseni mladeniči od vsih strani s pisancami v rokah in aržetih ... po večernicah dere kar je mladine na ‚pungert‘ travnik pri sv. Martinu ... kakor prvič v ravni verstí se vrnejo plesavke spet na verh hriba. Kakor prvo pot se zopet navzdoli spustijo

* Vstop na lahki dobi (zveza s ‚kolom‘) in razdelitev v zad. t. sem dodal zavoljo slov. besedila, ker je prevod prost in v opreki z originalom ter napevom (češko zatezanje in naglas ... »Odpřítě nášš vrátě« ... (Kuba, Slovanstvo, str. 234—35.)

in plešejo ‚kolo‘. Tak ples terpi po eno uro in čez . . . kadar se dekličem poljubi, se sklenejo prav v ‚kolo‘ ali ‚kolobar‘ in plešejo veselo prepevaje po ‚pungertu‘ okoli . . . Proti večeru se podajo dekliči v mesto. Po celim potu ‚kolo‘ plešejo in ‚popevajo‘ . . . Dekliško kolo se vrti v mestu do terde noči« . . . (Vedež II, 1849, 111.)

Iz stilne enotnosti obeh Kubovih zapisov ter iz navedenih opomb sodobnih opisovalcev sklepam, da je moglo biti to kolo tisto, ki so ga igrali pod lipo in nato v mestu. Ako pa upoštevam izjavo stare Pakarjeve, še dandanes zanesljive pevke izvrstnega spomina, si morem misliti, da je Kuba iz neznanega razloga zamenjal napeve krajevno različnih plesov, pravi napev pa je izgubil ali izpustil, ker ga nima niti v 1. niti 2. izd. svojega dela. (L. Z. 1888, 616; L. Kuba, ‚Slovanstvo‘ in ‚Cesty‘.)

OBREDNE IGRE

1. Most

Na položni pungartovi ravnici, odprti proti sv. Martinu, se razvrsti do 12 parov kolašev v dva ločena zbora. Zbor A, 6 v ravni bočni vrsti kritih parov — desno dekleta z vojarinko na čelu, levo fantje — gleda proti vzhodu. V razdalji dveh korakov od prvega zbora se postavi 6 enako razvrščenih parov z drugo vojarinko tako, da se A in B krijeta v ravni vrsti. Držeč se za notranje roke, stoje pari v obratnem redu lice proti licu. Prvi par zbora A zakoleba s sklenjenima rokama, vojarinka nastavi, zbor pa za njo na isti način ponovi in zaključi začetni vrstici speva. Dotlej mirujoči zbor B odgovori brez presledka na podoben način. Ta izmenični dvospjev se ponavlja do vrstice ‚černoóko děkřlivo‘, nakar dvignejo kolaši B sklenjene roke visoko nad glavo. Vojarinka A prime mladenko iz občinstva in jo potisne, da zbeži pod to ‚mostno brano‘ preko. Na zadnji odgovor B teče vojarinka A vodeč svoje kolaše v ravni vrsti za sabo čez most, ki ga je poprej pretekla ‚černoóka děkřlica‘. Ko se je zbor A uredil v pare, se zbora okreneta na mestu, igra se ponovi z zamenjanimi vlogami.

Besedilo variant, zap. 29. jun. 1936. v Metliki:

a) M. Weissova.

- A (Al jé káj trđan tá vaš múst?¹
Préróža, róža, prúngár-je-na. (refr.)²
- B Ón je trji kákor kúst.
- A Iz česa sté ga dětali?
- B 5 Iz zřáta, srébra dětali.
- A Kómú ste zřáto pókraři?
- B Gospúđ župáni pókraři.
- A Mí smó negóvi kmétiči,
mí čmó gospúdi póvedát.
- 10
- B Vi sté đaržřliva góspodá!
káj nám naméte dájeté?
.

¹ Vsi enovrstični A in B se ponove; ² za vsakim A in B.

A Al čtē nas pústit trikrat skúz,
15 dā s mál žofrána zmóčimo?

.....
.....

B Al péjite, péjite trikrat skúz,
dā s mál žofrána zmóčite...

b) M. Fabjanova,
J. Pakarjeva.

A (Al jē káj trdān tá vaš múst?)
Prèróža, róža prūngárjena. (refr.)

B Trji jē kot kámen kúst.

A Iz česa sté ga zídaŕi?

B 5 Iz zláta, srébra délaŕi.

A Kómù ste zlato pókraŕi.

B Gospúd Guštini pókraŕi.

A Mi čmó gospúdi póvedāt.

B Mi smó nēgóva góspodā.

A 10 Mi pá nēgóvi kmétiči.

B Vi sté sraŕŕiva góspodā.

A Vi sté vušiva góspodā.

B Kaj nám naméte dájetē?

A Al čtē nas pústit trikrat skúz,

15 dā mál žofrána zmóčimo?

B Káj nam míte nósíte?

A Čarnoóko dēktico.

B Žihār preskóčíte trikrat skúz,

dā mál žofrána zmóčíte... (brez refr.)

Primerjava obeh var. pokaže, da se dialektično domala krijeta, neka-
teri vsebinsko važni stavki so izpadli, tako da pomen nasprotja gospoda—
kmetiči močno zbledi; docela pa se je izgubila motivično važna misel o
črnooki deklici. Vsebinsko in motivično jasna, likovno zaključena var. b) je
točna tudi v vprašanjih in odgovorih. Pakarjeva je pela prvo vojarinko,
Fabjanova drugo.

Na vprašanje, kaj ima opraviti gospoda s kmetiči v tej igri, in
kaj naj pomenijo skrivnostne besede ‚míte‘, ‚čarnoóko dēktico‘, zlasti



3. Od sv. Martina
na pungert

4. 'Jígraj kólce'...

5. Kolo zavirajo



1870

1871

1872

1873

pa ono neprestano ponavljanje *Prèróža, róža prùngárjena'*, je pojasnjevala Pakarjeva: Moja mati so mi večkrat pravili, kako da so morali kmetje brez pridržka hoditi tlačanit gospodi. Kdor ni prišel na tlako, je bil pretepen, na kar da se še sama kakor v sanjah spominja. Prav stari ljudje so za moje mladosti, ko smo dekleta ob večerih ličkale koruzo in predle lan, pripovedovali o *prungarji'* (*Pranger*), ki so nanj privezovali uporne tlačane, tatove in hajduške *ravbarje'*. *Sramotni kamen'* je stal v Metliki *na placi'* pod graščino kraj vodnjaka, kdaj in kam je prešel, ne vem. Vsako leto enkrat ali večkrat je imela gospoda svoj *hèctak'* (*Hetztag*) na *pungarti'* (na *vòzəm'*, *vòzánski pandéłək'* in *bèto nedéto'*). Tam so se zbrali graščinski (graščak pl. Savinšek; Pakarjeva se dobro spominja plem. Kapelle, Hessov, ki so imeli metliško tlako ter rodbin Fuksovih in Guštinovih), upravitelj komende (tč. Kamenšek), sodnijski uradniki, pošta i. dr. Kmetiči smo jih ta dan brez zamere *špotali'* in obmetavali s pisanicami, pomarančami, okroglimi kolački (*mincencentel'*) in *ciperzom'* (v barvastih papirčkah). V mostu je pomenil en zbor kmetiče, drugi gospodo, ki je imela *grajski múst'*. Oni so bili *róže'* — *dəržłiva gòspòda'*, mi smo *špotali'* njih, oni pa nas ter spraševali, kaj jim *naméte dájemo'* (očitamo); kar je bilo drugače zares, je veljalo ta dan na pungartu *zà héc'*. Med gospodo smo si izbrali najlepšo *damo'*, ki smo ji v pesmi rekli *prèróža'*, gospodo smo *špotali'*, da je roža ta dan *prùngárjena'* (gre ta dan na prungar stat). Da so nas spustili čez most (*grajska brana'*), smo plačali mostnino (*míte'*), zakaj črnooko deklico — ne vem. V žofranu smo otroci *fárbati tesjáke'* — *žúte pisanice'*, ponj smo hodili na *vélko sàbòto'* v grad. V končno kolo, ki smo ga završili zvečer na pungartovi ravnici pod lipo, smo zajeli v mostu imenovanega veljaka (Savinška ali Guština), včasi tudi celo skupino grajskih, ki so se morali potem odkupiti, imenovani pa se je fantom že popreje odkupil (5—6 fl.). Odkupnino in pa kar so fanti med sabo zbrali, smo zapili po plesu v domači gostilni. Spominjam se, da nismo me, niti najstarejše žene kdaj popevale *prungar je naš'*; kolo je bilo vedno mešano.

Od prvotnega obrednega besedila se je ohranila za opazovalca sicer določna misel na davno človeško žrtev, v začetku nakazan moment obredne igre in pa, v drugotnem pomenu morda izvajalcem ugodna socialno-pomembna misel o *roži prungárjeni'*, katere prvotnejši pomen se pa v primeri z mislijo na obredno žrtev docela zamegli. Ostalo besedilo je podleglo kasnejšim socialnim vplivom, dandanes le še spominom na nekdanjo tlako in razmerje kmeta do gospode.

Var. A. Navratila, ki jo ima od J. Pakarjeve, je primerjalno važna.

Varianta I.

A	A
Jê-li trden tá vaš móst? Praróža, rôža, prungár je naš!*	Komu ste zlato pòkrali? 10 Praróža, rôža, prungár je naš!
B	B
»On je trji kakor kóst.« Praróža, rôža, prungár je naš!	»Gospodu —I— pòkrali.« Praróža, rôža, prungár je naš!
A	A
5 Iz česa ste ga délali? Praróža, rôža, prungár je naš!	Mi smo njih(o)vi kmetiči, Mi č'mo gospódu pòvedat. 15 Vi ste držljiva gòspoda: Káj nam mite dájete?
B	B
»Iz zlata, srebra délali.« Praróža, rôža, prungár je naš!	»Črnooko déklico.«

Kopico nepotrebnih opazk p. č. sem izpustil, važna pa sta sledeča dodatka ravno tam:

... Táka bila mi je poslana lani ta pesmica (1887.), ki bi bila po moji razdelitvi povse razumljiva (sic!), samo da bi se v zadnji vrstici moralo popevati: *„Črnooko deklico“* ...

... Letos (1888.) sem pa dobil k *„Metliškemu móstu“* nov dodatek. Nalašč sem ga ločil od prvega podatka, da bi se videlo, kako nastajajo *„inačice“* — tudi po pozabljivosti (sic!) iste osebe, katera nam je bila kako národno pesem priobčila — prvič. Kaže nam pa ta dodatek i tujega vpliva prvi sled (ki ga zasledimo kesneje [Predgrad] še pri nekem drugem *„móstu“* belokranjskem). Z zmisлом vred bóde zdaj tudi red nekoliko drugačen, nego je v prvem podatku. ...

... Za besedami, ki jih je popevala vojarinka in njena stranka ali I. zbor:

* Nekdaj je pa odpeval in ponavljal II (B) zbor za vsakim odgovorom tako: *„Praróža rôža, prungár je naš.“* — S časom, da bi se bil prevrgel tedaj *„pungár“* v čudni, nerazumljivi *„pruncár“* (?) ...

Varianta II.

je enaka prvi, samo na koncu je to drugači:

A

A

... Mi smo njihovi kmetiči, »Čéte nas pùstit' trikrat skóz,
Mi č'mo gospódu pòvedat'. Da si žofrána ne zmòčimo.«
Praróža, róža, prungár je naš! 20 Praróža, róža, prungár je naš!

B

B

15 Vi ste drzljiva gòspoda: Žiher preskóčíte trikrat skóz,
Káj nam mite dájete? Da si žofrána ne zmòčíte.
Praróža, róža, prungár je naš! Praróža, róža, prungár je naš!

(Besedilo: Štrekelj SNP, III, 220—21; pripombe: L. Z. 1888, 340—41.)

Po ovinkih se Iv. Navratilu vendar že enkrat zareče, kdaj mu je bila poslana *pesmica* (1887.). Da bi kjerkoli navedel ime ene pevke, kraj, čas zapisovanja znamenitih metliških prizorov — mu ne pride na um. V prvem besedilu »*bi bila njegova razdelitev povse razumljiva*«, dasi je pozabil povedati, zakaj je prisodil kar 4 vrstice A zboru (vsakomur jasno vprašanje A in odgovor B), nesmisel konjektуре dokaže važno sam sebi z novim dodatkom. Ta nova *inačica* je šele prav dokaz *narodno'-nerodnega mrcvarstva »osebe, katera je priobčila«* in osebe, ki je »*razglasila in razložila pesmco*«. Zadnje vprašanje z odgovorom sta oba rodoljuba vzorno zlikala dialektično, stavkovno in slednjič še ritem postavila na glavo. No, kar se je Navratiloma posrečilo v *jezikoznanskem' brezobziru*, se je leto nato (1888.) še temeljiteje *ritmično in akustično'* Kubi — »*protože slovinská píseň s hudebního hlediska neposkytuje žádných záhad ani akustických ani rytmických*« (Kuba *„Cesty“*, 15; glej v sledečem var. Kube!). Navratila sta se lovila za besednim ritmom, ker nista nikoli zapisovala melodij, temveč golo besedilo, ki ga pevci le v organični vezi z napevom pravilno ritmizirajo in deklamirajo. Kuba je nasedel šolsko-teoretičnemu nazoru, ki hoče umeriti slehernemu stavku preproste narodne pesmi šablonsko simetrično periodizacijo in enotno ritmično stilizacijo. Večkrat je notiral ritmično pogrešno pod dojmom kvantitete in kvalitete češkega jezika, in ker ni upošteval dejstva, da je premnožim slov. nar. pesmim osnova koral, drugim stari obredni plesi.

Glasba igre most

Var. a), peli M. Fabjanova in J. Pakarjeva 29. jul. 1936. v Metliki:

♩. = 72 (a una battuta)

A. Al jé kaj tr-dən tá vaš múst, al jé kaj tr-dən tá vaš mús'?

B. Tr - ji jé kot ká men kúst, tr - ji jé kot ká-men kúst

$\dot{=} 56$

A. B. Prè - ró-ža, ró-ža prùngár - je - na.

Ritmično metrična analiza besedila da tele vzorce ritmičnih variant:

υ	— υ — υ — υ —	troh. ritem, nep. osmerek z anakruzo
	— υ — υ — υ —	troh. ritem, nep. osmerek brez anakruze
	— υ — υ — υ — υ	prost ritem, metrično nevezan
υ	— υ — υ υ — υ	troh. ritem, pop. osmerek
	— υ υ — υ — υ —	prost ritem, metrično nevezan.

Ritem besedila je nedosleden, v vprašanjih in odgovorih menjavajo navedene ritmične var., metrično pa prevladuje nepopoln osmerek z anakruzo.

Nedoslednemu ritmu refrena odgovarja metrično neopredeljiva pe-rioda, ki nalikuje prosti, nevezani (*ametrični*) deklamaciji:

— υ υ — υ υ — υ —	»Prèróža, róža prùngárjena«.
— υ υ — υ — υ υ —	»Prèróža, róža, prùngár je náš«.

Sleherno vprašanje in odgovor se ponavlja (*ā*) in dobi z refrenom stalni pripev *b*; mesto ponavljanja iste vrstice veže vprašanje *A* enkrat izjemoma 2 vsebinsko različni vrstici 14—15, podobno odgovor *B* 18—19 (*a a*). Idealizirana arhitektonska stilizacija lika bi bila *ā b*, *ā b*, ... *a a b*, *ā b*, *a a b*, stilizacija realnega lika je niz zgoraj navedenih metričnih variant.

Glasbeni ritem vprašanj in odgovorov je dosledno raven, naraščajoč (♩ | ♩), asimetrično dvodoben (*določno plesnega značaja*), periodično metričen. Z izjemo 3. t., kjer se latentna trodobnost določno pokaže (*dvodoben melizem*), se vežejo besednoritmične in glasbenoritmične težnosti dosledno silabolično

3
8 Kó - mù ste zlá - to pó - kra - li, ...

S podvojitvijo polstavka *a*) se arhitektonsko izoblikuje simetrična osmerto-taktna perioda $\bar{a} = A (B)$.

Pripev je ritmično in metrično za šablonsko stilizacijo neopredeljiv, ker ga pevke vselej drugače varirajo (zapis. šablona izraža le dvoje naj-pogostejših ritm. var.). Besednoritmične vrednote nadvladujejo glasbeno-ritmične težnosti: nevezani ritem refrena je modifikacija deklamatoričnega ritma.

Melična črta napeva v doslednih sekundnih postopih (*izjema je diat. terca v 3. t.*) niha okoli V. stp., okrene s IV. na terco (*labilen tonus*).

Spodnji glas, ki poprime v ponovitvi (*zastavek a*), soglaša z napevom diafonično. Ta dvoglasna diafonija ženskih glasov dobi s pristopom moških glasov v zastavku obliko značilnega četverglasja:

Var. b), pelo 12 parov na „pungarti“ v Metliki 12. julija 1936.
1. vojarinka M. Weissova, 2. voj. V. Barlétova.

1. (2.) vojarinka.

$\bullet = 72$ (*a una battuta*)

Ženske.

f A. Al jé kaj tr - den tá vaš
B. Tr - ji jé kot ká - men

Moški

múst., al jé kaj tr - den tá vaš múst?
kúst, tr - ji jé kot ká - men kúst.

$\bullet = 56$

Prè - -róža, róža prűngár - je - na.

Diafonija ženskih glasov se z vstopom moških oktavno podvoji, kar pomenja važen stilni moment večglasnega petja starejših belokrajinskih napevov. Belokrajinski pevci tudi v sodobnem priprostem večglasnem petju po večini rajši oktavno podvajajo napev in drugi glas, harmonično dopolnilnega večglasja (*koroška nar. pesem*) ne poznajo, razen v vedno bolj čestih nepristnih nar. pesmih, ki vdirajo iz zapada. Analogen stilni moment se da opaziti tudi v preprosti belokrajinski ornamentiki posodja, rezljanih predmetov pohištva in obrti, okrasja, pisanic ter zlasti vezenskih izdelkov.

Ozek ambitus diat. terce, dosleden unisono napeva, ki zastavlja na IV. in sklepa na I. (*finalis*), močno labilen tonus ter že zgoraj opisani deklam. ritem opredele refren za modificiran koralni pripev. Ker mu doslej nisem našel osnove, in je zaradi pičlih variant stilizacija teoretično idealizirane koralne osnove premalo podprta, jo opuščam.

Var. c) (zapis L. Kube)

Allegretto Črnomelj.

(Obměna předešlé písně.)

(L. Kuba ,Cesty' II, 24, št. 17.)

Ritmično vrednotenje je a priori pogrešno, kar pokaže metrizacija zastavka. Melizem v 2. t. je posledica površnega poslušanja (*glej var. a!*). Kuba je slišal dialektični zatezaj za lahko dobo kot pravo podvrednoto; napačno postavljen melizem v 3. t. gre na rovaš češkega zatezanja; 4. t. je svojevoljna konjektura, zastavek refrena pa je vzor-primer prizadevanja za čim točnejšo simetrično šablonizacijo periode. Podpisani tekst gre na rovaš Navratilovih ,jezikoslovnih' konjunktur (*„Jé-lí' ... ,móst' ... ,prungár je naš'“*). K vsemu še to, da je podtaknil Kuba ta metliški ,*Allegretto*' Črnomalcem z navjno pripombo ,*obměna předešlé písně*'. Po njegovem pojo torej Črnomalci svoj most enkrat na svojo, ko so se te naveličali, pa na metliško vižo! O virih, pevcih, času in kraju zapisa ne pove Kuba niti besedice.

Gotovo je, da se med Slovenci igra most v takšni obliki, kakor jo izvajajo Metličani, nikjer ni več ohranila. Otroško igro, ki ima podoben pomen, pa še povsod pomnijo, ponekod igrajo. Zapisanega gradiva o tej otroški igri je bore malo; poleg zapisa ziljskega otroškega mostu (*B. Orel ,Mitos o mostu'*) naj navedem iz Štreklja ,*Dodatek k pesmim na belokranjskem kolu'*:

Borovlje.

Zidöjm', zidöjm' trden muest, Al tö šlönja fantiča vjemate,
Da pojde naša vojska skuez: Je pa vaš.

Neznanega zapisovalca. — Iz Scheiniggovih NPKS. št. 682.

Iz Središča.

Dva pastirja podasta drug drugemu roke, ter tako sklenjene kvišku držita. Drugi pa se primejo eden drugega pod pazduho z obema rokama in grejo nasproti tema dvema, ktera držita roke na kvišku, ter začnejo: »Hej, hej, donda! Ali imate močen most?« Ona dva odgovorita: »Mamo, mamo, kak je ribja kost.« »Jel bi naša vojska mogla skoz?« »Bi, bi, samo vaš ta zadnji ne!« »Kaj pa je naš ti zadnji kriv?« »Črno oko deklinsko peljete. Peljajte, ti zadnji pa bode vlovljen.« Ko hoče zadnji pod njunima rokama, spustita ona dva roke dol in ga zadržita. Ta potem, ktereга sta zadržala, stopi za enega teh dveh, ter ga oklene s svojimi rokami pod pazduhami; in to traja tako dolgo, da še samo eden hodi, kateri pa je tudi zadržan. Zdaj se zopet drže vsi, kakor prej, in se potem razločijo na dve stranki. Na čelu vsake stranke je eden teh, ki sta pred roke na kvišku držala. Sedaj si zopet podasta roke, in se začnejo trgati. Ktera stranka je močnejša, hitreje pretrga vrsto. In s tem je igra končana.

Zapisal Ivan Kolarič. — Iz Pajekovih „Črtic iz duš. žitka Štaj. Slovencev“, str. 133, 134. »*črno oko deklinsko*« je izprevrženo iz »*črnooko dekllico*«. Igro poznajo in igrajo otroci na Dravskem polju, razdeljeni v dve vrsti, med kateri napravijo s kamnom ris.

(Štrekelj SNP III, 224, št. 5208, 5209.)

Beseda donda, dunda, dundava je dobro znana i Belokrajincem in pomeni močno, toda neokorno deklino (prim. šaljivi nagovor belokrajinskih prosvet: »*Mi smo dóšli k vám, da bi nám dali vašo dúndavo za nášega tělembáka!*«).

Važna v navedeni panonski igri sta zlasti začetno vprašanje:

»Hej, hej, donda! Ali imate močen most?« ...

in stavek

»*črno oko deklinsko peljete*« ...

(*Črnoóko deklíno péljete* ...)

Ta dva značilna stavka sta nekak kažipot za zvezo med metliškim mostom, panonsko pastirsko igro ter otroško igro most, ki se je med severnimi Slovani nekam bolje ohranila.

V sestavku „*Mitos o mostu*“ navaja B. Orel podobne zglede otroške igre most, ki se je ohranila med severnimi Slovani, najznamenitejši primer je gotovo staro-slovaška igra „*Královná*“ ali „*Hoja Duňd'a*“. Že uvodni stavek

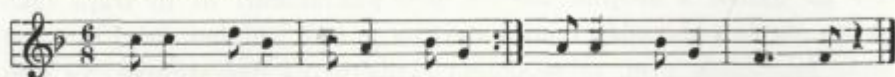
»*Hoja Duňd'a hoja!*« (refren)

nas spomni začetnih besedi panonske pastirske igre, končni odstavek pa se v svojih vprašanjih in odgovorih smiselno krije, po nekod celo sklada z besedilom metliškega mostu:

- A ... Už sú mosty hotové. Hoja duňď'a hoja!
 B Z čohože sú stavané? Hoja itd.
 A Z toho marvaň-kameňa. Hoja itd.
 B Či nás ces ne pustíte? Hoja itd.
 A Čo nám za dar nesiete? Hoja itd.
 B Černooké dievčatko. Hoja itd.
 A No bežte a pospešte. Hoja itd.
 B No bežme a pospešme. Hoja duňď'a hoja!

(Dobšinsky, Obyčaje, str. 153.)

Veliko podobnost z našim mostom kažejo tudi moravske nar. igre n. pr. *'Hra na mostek'* ter *'Hra na královnu'* (Sušil MNP, 731), ter otroška igra *'Na kamenný most'*:



Před na - ší je ka-me - ný most, A-ja ho-ja džun dža.
 on je tvr-dý, ja-ko tá kost'.

(Bartoš, 'Naše děti' str. 218.)

V nastavku melodije te otroške igre se zdi na prvi posluš skrita sorodna glasbena misel nastavku a) metliškega mostu. Takšne slučajne podobnosti se v preprostih napevih javljajo često brez kakršnekoli vzročne zveze, pripev te pesmi je pa docela različen od metliškega refrena.

Iz očrta igre (*glej seznam slik!*) in opisa navedenega gradiva povzemam:

Metliški most je obredna igra, danes že močno okrnjene oblike in porušene vsebine drugotnega pomena, ki se je razvila iz davnega, svečano obrednega prizora, ki mu je bila osnova obredno žrtvovanje.

Na prvotnejši pomen spominja ohranjena abstraktna simbolika dejanja, v besedilu stavek o *'črnooki deklici'*, v melodiji svečan plesni motiv in arhaistična obredna klavzula refrena.

Kasnejši, zato določnejši socialni motiv (*razmerje graščaka do tlačana*) je zastrl praosnovno prizora in prekril prvotno obredno besedilo.

Peto igro izvajajo zgolj odrasli, kar pomenja edinstveno ohranjen primer te vrste igre v Evropi.

2. Rešeta

Na istem mestu, kakor za igro most, se postavijo igrači v ravno bočno vrsto. V zaporedju dekle, fant, dekle itd. se krijejo tako tesno kakor rešeta na semnju, odtod ime. Med igro stoji vrsta, ki ji pravijo *'mat'*, na miru in odpeva *'prošnjáci'* t. j. vojarinki, ki se v spremstvu enega fanta (*'proscá'*) prosto kreta okoli vrste.

Vojarinka začne menjalnih korakov rajati okrog vrste, vodeč prosea za roko zapoje prošnjo P. Med odgovorom vrste (M.) nadaljuje vojarinka s proscem rajalni obhod. Na zahtevo prošnjače izroči mati prvo hčer, ki se prime prosea za roko, da odraja v troje naokoli. Ko je mati odpela, se ji prošnjača zahvali (*v troje*), rajajoč lahnih valčkovih korakov, ki preskočijo ob sklepnih besedah v rajalni tek. Na iste besede in melodijo se igra ponavlja, dokler ni prošnjača odpeljala domača vseh hčera in sinov. Ostale pobere hkrati, nakar se rajalna vrsta na sklepne besede zasuče parkrat prav urno naokoli in razskoči (*glej spored slik!*).

Besedilo var., zap. 28. junija 1936:

Prošnjača M. Weissova.

Mati M. Fabjanova.
J. Pakarjeva.

- P. :[Mi zbiramo dekliče (fantiče)]:
vsáke žúmbærske družíne.
- M. :[Já jò (ga) nédam móžu (žéni)]:
vsáke žúmbærske družíne.
- P. 5 Čé jò nédaš sáma,
zámem sí jò (gà) sáma
vsáke žúmbærske družíne.
- M. Pójdi, pójdi ľúba hči (sín)
skóraj názej prídi,
(se prvi loči od vrste)
- 10 súha hrúška zácveté,
óna názej prídi.
- P. Zbúgom, zbúgom
sém vérnim stúgom,
kír sté nam dáli,
- 15 dá pójde z námi . . .
(tekajoč okrog ‚matere‘):
:[Ta hîndær, hándær, žúmbær]:
vsáke žúmbærske družíne . . .

(Ko je pobrala ‚prošnjača‘ vse, se sprimejo v kolo, zapoje parkrat

»Ta hîndær, handær, žumbær« . . .

in razskočijo.)

Ritmično metrična analiza besedila da tele vzorce ritmičnih variant:

- A) \cup | — \cup | — \cup | — \cup | prvih 7 vrstic P.—M.—P.
| — \cup | — \cup | — \cup |
| — \cup | — \cup | — \cup | — \cup |

$\begin{array}{c} \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \\ \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \end{array}$	sklepni pripev
B) $\begin{array}{c} \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \\ \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \end{array}$	4 vrstice 2. odgovora M.
C) $\begin{array}{c} \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \\ \cup \quad \quad - \cup \quad \quad - \cup \quad \end{array}$	4 vrstice P. (zahvala).

Ritem odstavkov A), B), C) je trohejski, nedosledne metrične razdelitve; arhitektonsko sta prvo vprašanje in odgovor grajena slično (*a a b*), vsebinsko in formalno se prva vrstica obeh ponavlja. Sledeče vprašanje P. je formalno slično, vsebinsko pa ima 3 različne vrstice. Odgovor M. je simetrično grajen (*c d c d*), zahvala P. je asimetrična (*č e e e*).

Vsebinsko je 11 začetnih vrstic smiselno vezanih, motiv je svatska pesem tujega vzora, za kar govori tudi pripev ... »vsáke žúmbárske družíne«. A priori nerazumljiva je vsebina C), ki ni v smiselni zvezi s prejšnjim besedilom. Motivíčno se da sklepati na neke odnošaje graščaka in kmeta (pevci dandanes ne razumejo več pomena stavka ... »zbúgom sém vérním slúgom« ... in izgovarjajo ... »zlógom« ...). Še manj razumljiv se zdi sklepni pripev ... »Ta hídər, hándər, žúmbər vsáke žúmbárske družíne!« ..., ker so te besede današnjemu Belokrajincu docela tuje. Domača in znana izraza sta »žúmbər in »žúmbárska družína« stari koroški, gorenjski in štajerski »óhceti«. Kar je Belokrajincu »zástávník«, je bil oz. je še Korošču »cámar« (srnv. zoumer = Zaumführer = vodja stare »ohceti«), Štajercu »cámer« (snóbok, zovčín, pžzavčín), Gorenjcu »žúmer« (žúmbər). (Marolt »Tri obredja«, str. 20.) Metličani so stara svatska imena prinesli s seboj ali jih, bolj verjetno, prevzeli od svoje grajske gospode tako, da so plagirali grajske svatske ceremonije ter jih po svoje predelali v svatsko igro.

Primerjalno zanimivi sta v tej smeri Štrekljevi var. svatskih pesmi v pododdelku »Svatje prídejo po nevesto«:

Kranjska, red. I.

Bližej, bližej jezdi žumer,	Jo po sil vzamemo.
Bližej jezdi njega drug,	10 Daj, daj mati hčér,
Bližej žumerska družína.	Dokler jo možje prosijo!««
»Kaj nam óče žumer,	»Le s' jo zber, s' jo zber, žumer,
5 Kaj nam óče njega drug?«	15 »»O le sem, Mica lepa,
»»On óče vašo hčirko,	Le s' jo zber, žumerska družína!«
On óče vašo hčirko:	Le s' jo zber, njega drug,
Če jo sami ne daste,	Sprelépa mlada Mica!««

Zap. A. Smole (VO. XXI. C. 22—23 in XX. 30.)

red. II.

- | | |
|-----------------------------|-----------------------------------|
| Bližej, bližej jezdi žumer, | Jo posili vzamemo. |
| Bližej jezdi njega drug, | 10 Dajte, dajte, mati, hčerko, |
| Bližej žumerska družina. | Ker močje jo prosijo!«« |
| »Kaj nam hoče oča žumer, | »Le s' jo, le s' jo zbèri žumer, |
| 5 Kaj nam hoče njega drug?« | Le s' jo zbèri, njega drug, |
| »»Hoče vašo lepo hčerko, | Zbèri, žumerska družina!« |
| Hoče vašo lepo hčerko: | 15 »»Lè sem, lè sem, hčerka lepa, |
| Če sami je nam ne daste, | Sèm prelepa mlada hčerka!«« |
| (VO. XX. 31.) | |

Iz Metlike.

- | | |
|---------------------------|-------------------------------|
| Hinder, hander, žumber, | 10 Usaka žumberska družina!«« |
| Vsaka žumberska družina! | Skorej nazaj pridi: |
| »Kaj nam óče žumber, | Suha hruška zacvete, |
| Usaka žumberska družina?« | Onda nazaj pridi!« |
| 5 »»Mi be radi deklico!«« | 15 »»Zbogam, zbogam, |
| »Ja jo ne dam možu | Usim virnim slugam, |
| Usake žumberske družine!« | Ker ste nam dali, |
| »»Če jo ne daš samo, | Da pojde z nami!«« |
| Uzame[m] ti jo sama | »Pejdi, pejdi, moja hči, |
| Zap. neznan (VO. V, 15.) | |

(Štrekelj, SNP III, 244—5; glej tudi ‚Otročje kolo‘ str. 224, št. 5210.)

Edino var. ‚rešetc‘ je objavil Iv. Navratil (zap. A. Navratil l. 1887.) v LZ l. 1888. pod naslovom ‚Metliško kolo‘:

Rešétca.

Ta igra z naslednjo popevko vred zove se tako zato, ker stojé pri tej igri dekličí v eni vrsti, in to: ‚dèkle za deklétom‘ kot rešéta (rešétca) na sejmju.

Zdaj pride ‚vojarinka‘, držeč se samo z enim dekletom ‚za roke‘ in hodéč okoli vrste pòje s tovarišico vred, kot da so prišli ‚prošnjači‘ (snubači) snubit. Ženska prošnjača prosita: — ‚mati‘ (ki si jo moramo pa le misliti poleg vrste) pa odgovarja (‚odpeva‘) z vsemi hčrami (‚hčermi‘) vred tako:

— o — o — o	Méra različna; v prvih štirih vrstah
— o — o — o —	v peti in sedmi vrsti:
— o — o — o	v šestí in osmi vrsti:
	dalje nepravilno.

Pr.¹ Mi bi rad² dekliča.

M.³ Ja jo nêdam môžu.

Pr. Če jo nêdaš sáma,
Vzamem ti jo sáma.

M. Pòjdi, pòjdi, môja hči

Skôraj názaj pridi.⁴

Súha hruška zacvete,

Ondaj názaj pridi!⁵

Pr. Z Búgom, z Búgom

Vsem vérnim slugom

Ki⁶ ste nam dali,

Da pòjdete z nami.

(Tekajoč okoli vrste):

Hindr, handr, žumbr⁷

Vsake žumbrske družine.⁸

(To pesem ponavljajo na isti način za vsako ‚hčer‘ posebe, dokler vojarinka ne izprosi vseh) tako kot je izprosila prvo, samo da vodi vsak pot po eno izprošeno dekle več sabo okoli one vrste, dokler ne predobi vse vrste, tako da hodijo zdaj vsi (izprošeni) dekliči ž njo vred veselo popevaje svoj: ‚Hindr, handr, žumbr‘, za njo, a zdaj ti je konec ‚rešetecm‘. — Zgodí se pa tudi, da pobere ‚vojarinka‘ zadnje dve ali tri dekliče na enkrat ...

(Isto var. ima Štrekelj v SNP III, 220.)

A. Navratilov zapis je netočen, ker je pozabil pripomniti, da se začetni dve vrstici ponavljata, tri začetne pa imajo pripev ... »vsake žumberske družine« ... Tačas je bila igra le deklička, ne mešana kakor danes. V sestavku ‚Vzem v Metliki‘ (Vedež II, 1849, 111) Iv. Navratil ne omenja ‚rešetec‘, tudi Joh. Vipauz je v poročilu ‚Die Ostern in Mölling‘ (Carniolia 1839, 161) prezrl to igro.

Napevi A), B), C) moje var., zap. 28. junija 1936 v Metliki:

Prošnjača M. Weissova

Mati M. Fabjanova in

J. Pakarjeva.

Prošnjača (*mati*)

♩ = 72 (120)



Pr. Mi zbí-ra-mo de - klí - če, mi zbí-ra-mo, de-

M. Já jo nê-dam mó - žu, já jo nê-dam

Sklep: Ta hîndør, hândør, žúm - bør, ta hîndør, hândør,

¹ Pr. = prošnjači; ² zdaj popevajo ne gledé na mero: ‚Mi bi radi dekliča‘; ³ M. = mati; ⁴ po teh besedah loči se prvo dekle (spredaj) od vrste in prime za roko tisto dekle, ki hodi z ‚vojarinko‘, in vse tri hodijo zdaj okoli vrste, pojoč: ‚Z Búgom, z Búgom‘ itd. (drugače pravijo Metličani in okoličani: z Bógom!); ⁵ razumevaj tako: ‚Kedaj (sic) suha hruška zacvete, ondaj názaj pridi!‘ t. j. nikdar; ⁶ ‚kteri‘ — popevajo osédobi, ne gledé na mero; ⁷ čudne, nerazumljive besede, s katerimi smo déca nekdaž oponašali in dražili ... Kočevarje; ⁸ čuje se tudi: ‚drožina‘ (nm. družina).



klí - če vsá - ke žúmbørske dru - ží - ne.
 mó - žu vsá - ke žúmbørske dru - ží - ne.
 žúm - bær vsá - ke žúmbørske dru - ží - ne.

$\bullet = 68$ (*matí*)
f

B. Pój-di, pój-di lu - ba hči (sín), skó-raj ná-zaj prí - di,...

$\bullet = 68$ (*prošnjača*)
mf

C. Zbúgom, zbúgom sém vérnim slúgom, kir sté nam dá - li, da

$\bullet = 120$

pójde zná - mí... Ta hándør, hándør, žúm - bær...


Značilna atipičnost je neraven, deloma punktiran ritem A) stavka; s ponovljenim simetričnim nastavkom a se veže trotaktni zastavek b (*stalni prípev*) v asimetrično periodo a—b. Ritmična značilnost simetrične periode B) se zlasti pokaže v 3. t. nastavka in zastavka. Ob tem primeru se ni mogoče znebiti dojma, da je Belokrajincu pristen, tipičen, simetrično dvodoben ritem sčasom presnoval trodobnost tujega, nepristnega napeva v dvodobnost. Dosledna trodobnost simetrične periode C) navedeni dojem še pojači.

Rajalni gibi pevske trojice, ki se v zaprtem prostoru ni mogla svobodno razgibati, so se izrazito uveljavili pri skupinski igri na púngertu. Zlasti rajalni koraki in gibi vojarinke-prošnjače, ki se v posameznih fazah igre značilno spremene, pričajo, da je bila koreografska osnova prevzetega in tipično preobrazenega tujega vzora svojčas docela drugačna. Upoštevajoč navedeno značilno tipičnost belokrajinske ritmike ter koreografski moment kolektivnega prizora (*12. julija na púngertu*) sem nastavljal tole teoretično možnost ritmičnega vzora:


a due battute.

A. $\frac{6}{8}$

a due battute.

B. $\frac{6}{8}$ 

a tre battute.

C. $\frac{9}{8}$ 

Tonalno se vsi trije napevi določno uvrščajo v diatonični dur-mol sistem, njih melična črta je harmonsko osnovana. Motivično sta napeva B) in C) variaciji teme A, oba z zastranitvijo na dominantno. Arhitektonsko-tematični osnutek da igri lice nekakšne primitivne plesne suite. Ako dam melodiji teoretično zamišljen ritmični izraz, se določno pokaže značaj tujega vzora, ki ga je narodna tradicija sprejela in svojsko preoblikovala. Ni pa mogla spremeniti tujega značaja melodije, zato se svojsko tipični način zgoraj opisanega štiriglasnega diafoničnega petja v našem primeru ne obnese in zveni prisiljeno.

Analiza gradiva in zgoraj navedene sintetične misli dopuščajo tole sklepno opredelitev:

Melodija rajalne igre je ljudski plagiat neznanega tujega vzora, nekakšne grajsko-meščanske plesne suite, ki jo je svojska tradicija sčasom preoblikovala.

Po besedilu so ‚rešetca‘ stara svatska igra, ki se smiselno ne veže z ostalim obredjem metliškega kola.

3. Robčeci

Na púngærtovi ravnici se postavijo dekleta in fantje v »veliko mešovito kolo« in se sprimejo za zvite robce. Vojarinka prične teči okrog kola in udari iznenada z zvitim robcem po hrbtu fanta, ki se ji najbolj dopade. Z vsklikom »šik!« vrže robec toliko vstran, da lahko ubeži okrog vrste, preden ga je on pobral. Udarjeni jo lovi naokrog, tačas pa vojarinka udari drugega kolaša (navadno dekle) po hrbtu, ki jo v njeni vlogi zamenja, ona pa skoči na njegovo mesto v kolo. Zdaj lovi novo udarjeni prvega, vloge se na sličen način menjavajo z različno spremembo. Počasnega ali nerodnega tekača ‚lovec‘ vjame in po hrbtu nabunka. (Glej spored slik!) Sramota za tistega, ki v igri ni prišel na vrsto — zgodi se, da ga počastijo z metlo (pov. J. Pakarjeva in M. Fabjanova).

Sličen opis igre ima Iv. Navratil v Vedežu (‚Vuzem v Metliki‘). Po njegovem opisu so l. 1849. igrale kolo le dekleta, ‚robce‘ pa sami fantje: ... »Dokler dekličiči plešejo (kolo), se eni fantje ‚čterclajo‘ (vojska s pisanicami) in ‚pisanec‘ sekajo, da je le veselje gledati, drugi se igrajo ‚robce‘, spet drugi bolj majhni ‚kurjiga boja‘ ... Po

kesnejšem njegovem opisu iz l. 1887. (LZ l. 1888., 296) pa se ‚robčiči‘ igrajo pred kolom mešano: ... «Da pa radogledni množici oči ne ostanejo brez ugodne paše (predno pride vojarinka), začno dekliči in dečaki igrati se najprej ‚robčice‘. Pri tej igri (jedini brez petja) postavi se namreč v kolobar več dekličev in dečakov« ... (Vedež II, 1849, 111; LZ 1888, 296.)

Podobno igro poznajo otroci križem Slovenije pod imenom ‚*štirnco glédal*‘. V Metliki jo izvajajo še odrasli v okviru celotnega obredja. Razlago njene mitične osnove najdeš v sestavku B. Orla.

4. Kurji boj

Močnejšemu fantu zajezdi tovariš vrat ter se ga z nogami trdno oklene. Po dva takšna ‚*jezdeca*‘ se sprimeta in borita, dokler en ne pade s ‚konja‘. Bori se hkrati več parov (*glej spored slik!*)

V Vedežu opisuje Iv. Navratil igro takole: ... »Po dva fantalina zajezdita vsak enimu velikimu, močnimu fantu vrat. Ta dva (nosača) stopita po koncu stoje tako blizu eden drugiga, da se fantalina lahko kot dva petelina kavsata, zvediti, kateri je močnejši. Od tod ime ‚kurji boj« ... (Vedež II, 1849, 117.)

Pomen igre za organično zvezo z mostom razlaga v svojem sestavku B. Orel.

5. Turn

Štirje krepki fantje se vstopijo v čelni četverostop, zadnja dva se opreta z notranjima rokama na ramena prednjih. Dva tovariša se vzpeneta nosačem na ramena, na ramenih prvih dveh stoji en, na ramenih drugih dveh drug. Stoječ drug proti drugemu, se podpirata stegnjenih rok za rameni. Ko je turn postavljen, se uvrste za njim kolaši v četverostopih. Na primerno pevsko koračnico ‚*nesejo turn*‘ v mesto (*glej spored slik!*).

Podoben opis igre ima Iv. Navratil v Vedežu: ... »Odraseni fantje imajo navado ‚turn‘ nositi. Šest fantov se namreč vstopi v 3 vrste v vsako po dva. Drugih 6 jim vzdignejo na rame. Zgornji na spodnjih po koncu stojijo. To je ‚turn‘. Ako se ne podere, ga nesejo vselej notri v mesto ...« (Vedež II, 1849, 117). Sličen opis turna osmih fantov ima Joh. Vipauz v sestavku ‚*Die Ostern in Möttling*‘: ... »Gegen Abend wird endlich zum Turmbau geschritten. Vier starke Burschen bilden den Grund, und über diese stellen sich vier andere derart, daß sie an die Achseln der unteren zu stehen kommen. Daß es dabei recht viel zu lachen gibt, versteht sich von selbst, da beim Versuche der Bewegung das ganze Gebäude oft zusammenfällt, und nicht selten die

Kapiteler der herabgestürzten Pfeiler recht derb beschädigt werden. Doch gelingt es den erfahrenen Architekten, den Turm bis in die Stadt zu bringen, wo er sich am Platze aufstellt. Diesem folgen die Tänzerinnen, die Schar der Eierhelden und alle Zuschauer« ... (Carniola 1839, 161). Mitični pomen igre in zvezo z mostom pojasni sestavek B. Orla.



6. Polž

7. Mite

8. „Pre-
skóčte
skúz'...





9. Robčeci. 10. Rešetca. 11. „Ta hínder hánder, zúंबर“...



12. Kurji boj



13. Turn

14. Črnomaljsko kolo



ČRNOMALJSKO KOLO-MOST

Črnomaljsko kolo je običajno strnjeno kolo, ki ga plešejo le dekleta na ravnici, rajajoč odkoračno v levo. Če je kolo malo (12—16), se drže za zvite robce, ako je veliko (25 in več) za roke. Vodita dve vojarinki (*visoke rasti*), ki stojita v kolu vstric. Kolašice igrajo ako le mogoče po starem t. j. v črnomaljski meščanski noši, *solotglave, s frišnimi róžami v glávi in ná prsih*. Po navadi igrajo na *vázanski pandélak'*, *na bínkštni pandélak'* ter *na Florjánovo'* (črnom. praznik) ob 3. po večernicah *na plací* pred gradom, pred župno cerkvijo sv. Petra ali pred Švajgarjevo hišo. Navadno ponavljajo dvakrat, ko so vse *spopévati'*, se začne domača veselica (*glej spored slik!*).

Napev in besedilo var.,

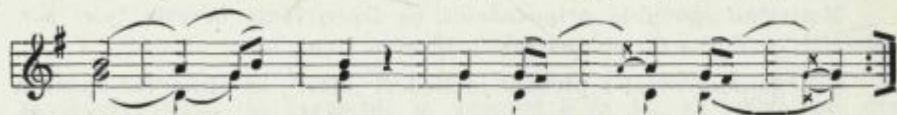
Peli: Josipina Klémenec, 70 let in

zap. v Črnomlju 6. julija 1936.

Kata Šúštarič, 42 let.



	Aj,	zê - lé-	-ná je	vsá	gó-	-rà,
	Aj,	nó - tri	rá - ste	trá-	-vâ,	
	Aj,	žé - ľa	jó je	spré-	-mla-	-dâ
	aj,	zlá - tím	sr - pom	bě-	-ľi-	-mi
5	Aj,	né - slâ	jó je	svój-	-gâ	
	Aj,	jéj - te,	pí - te	mój-	-gâ	
	ker	jú - tri	bó - te	dâ-	-ľěč	
	aj,	čéz te	gó - re,	gó - re	só	
	aj,	čéz te	vó - de,	vó - de	só	



	zê-	lé-	-ná,	aj,	ze-	lé-	-na	jé.
	dí-	-te	-ľj-	-ná,	aj,	nó-	tri	râ-
	dê-	-vój-	-kâ,	aj,	žé-	-ľâ	jo	jê.
	rô-	-ká-	-mi	aj,	zlá-	-tím	sr-	-pòm.
5	brát-	-câ	kójn-	-cém,	aj,	né-	-slâ	jó
	brát-	-câ	kójn-	-ci	aj,	jéj-	-tê,	pí-
	pô-	-to	-vá-	-ľi,	aj,	jú-	-tri	bó-
	vî-	-só-	-kê,	aj,	čéz	tê	gó-	rêrê,
	šî-	-ró-	-kê,	aj,	čéz	tê	vô-	-dê.

˘ ˙ akcenti pripadajo glasb.-ritm. težnostim.

Ritmično metrična analiza besednih vrstic da 2 vzorca:

$\cup \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid -$ prva vrstica
 $\cup \mid - \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid \cup \mid - \cup \mid - \cup \mid$ ostale vrstice.

Trohejski ritem prve vrstice se veže v sestavljeno, prosto metrično obliko *a b*, v vseh ostalih vrsticah pa v popolen deseterec z anakruzo in peterčevim dopolnilom *c d*. Zaporedna niz *A A A ...* da prosto obliko pripovedne pesmi. Ritmično metrična stilizacija napeva da za vse kitice dosleden vzorec:



Naraščajočemu ritmu simetričnega nastavka *a)* odgovori v antitezi padajoči ritem asimetričnega zastavka *b)* s sličnim asimetričnim dopolnilom *c)*. Dosledna niz asimetričnih deseterotaktnih period da v skladu z besedilom prosto pesemsko obliko *A A A ...* Preproste, stereotipne kretnje kola (*odkorak v levo na 2 dobi*) zahtevajo racionalen, simetrično periodiziran potek ritmične črte. Ritem našega napeva je iracionalen, nesimetričen, ritm. napetosti in sproščenja neperiodična, kar mu daje deklamatoričen značaj. Atipični, belokrajinskemu stilu nasprotujoči melizmi na lahkih dobah, opreka deklam. in glash. akcentov, ki pa tudi ni dosledna, potrjujejo domnevo, da gre za koralno osnovo, ki jo je novejši posili-ritem kola metrično vtisnil, kar je tudi na organično vez z besedilom vplivalo. Zanimivo je, kako se je pevkama med petjem upirala nasilna metrizacija: fraze niso dvakrat enake, ker je tempo napeva izredno počasen, se plesno-metrične utežnosti razvlečejo in asimetrični odstavki povdarijo. Zato sta pevki improvizatorično trgali dostikrat čisto nesmiselno četverozložnice (... *travadi - teljina ... svojgabrak - cakojncem ... dalečpo - tovali' ...*). Labilna tonalnost napeva, ki se zlasti v diafoniji pokaže (*b) ter fin. klavzuli podobni c)*) še določneje povdari navedeno opredelitev.

Motivično spominja pripovednica na izpeljevanje neveste (*glej var. rešetc!*), vsebinsko pa na završek metliškega kola.

V organični zvezi s plesom je sledeči *most'*, ki nima več značaja samostojne igre, ampak ga neposredno priključijo kolu. Most pojo dekleta stoječ v kolu v dveh, popreje določenih oddelkih *A* in *B*, ki si pojoč odgovarjata. Pri vrstici ... »*Al pějte, pějte trikrat skúz*« ... dvigneta vojarinki sklenjeni notranji roki, kolo-vrsta se razpusti in teče trikrat skoz ta vratca, vojarinki se vselej na mestu previjeta in okreneta. Tretjič vlove v zavoj denarnika (*mestnega veljaka*), pazeč, da jim ne uteče, ker se mora odkupiti (2—5 fl., 100 Din.; pov. Ana Schiller, 87 let). O priliki belokrajinskega izleta l. 1933. so zajeli Zelenega Jurija s spremstvom (*glej spored slik!*).

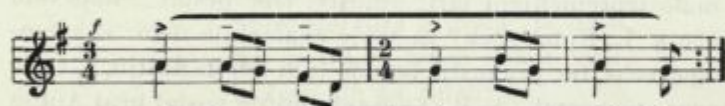
Napev in besedilo var.,
zap. v Črnomlju 6. julija 1936.

Peli: J. Klémenec in K. Šústarič.



A Al jé kaj tr-dən tá vaš múst al jé kaj trdən tá vaš múst?
 B Al j' tr - dən, tr-dən ká-kor kúst, al j' trdən, trdən kákor kúst
 A Iz čé - sa sté ga zí-da - li, iz čésa sté ga zí-da - li?
 B Iz lé - te ré-pe šní-ta - ne, iz lé-te ré-pe šní-ta - ne.
 A 5 Al kó - mu sté jo fkrá - li, al kó-mu sté jo fkrá - li?
 B Náš - mù go - spód žu-pá - nu, náš - mù go - spód žu-pá - nu.
 A Al mí vas čmó za -tó - ži - ti, al mí vas čmó za-tó - ži - ti.
 B On jé naš dó-bər ó - če, ki nám nœ né spo - ré - če.
 A 10 Al nás pu - stí - te trí-kat skúz, al nás pu - stí - te tríkrat skúz?
 B Al káj za sá-bo vó-di - te, al káj za sá-bo vó-di - te?
 A Mi tá de - klé-ta vó-di - mo, ki lé-pe gvánte nó - si - jo.
 B Al péj - te, péj - te trí-kat skúz, al péj - te, péj - te trí-kat skúz.
 A Zdi gní - te gór vi - sók ro - ké zdi - gní - te gór vi - sók ro - ké!

Pripev k vsakemu A—B.

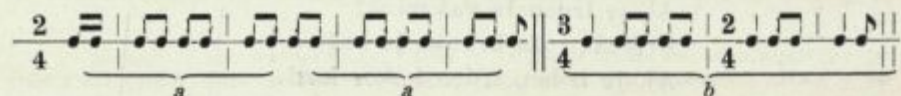


Spre - ró-ža, ró-ža brún - ka je ná - šá.

Ritmično metrična analiza vprašanj in odgovorov da tele var.:

\cup | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | —
 a) \cup | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | —
 b) \cup | $\cup \cup$ | $\cup \cup$ | $\cup \cup \cup$ | $\cup \cup$ | —

V splošnem prevladuje nepopolni osmerek z anakruzo. Sleherno vprašanje in odgovor se ponovita *a* ter vežeta z refrenom *b* v trovrstico $ab=A=B$; izjemi sta vprašanje in odgovor 8 in 11, ki vežeta po dve vsebinko različni vrstici (*aab*). Zaporedna niz ritm. variranih periodičnih vrstic da prosto obliko AAA... Glasb. ritem odgovorov - vprašanj je dosledno raven, naraščajoč, čisto melodičnega značaja in z izjemo vstopnega melizma silabičen ter metrično simetričen. Ritem pripeva *b*) je padajoč, silabičen, asimetrično vezan. Dasi ga je čisto-melodični ritem nastavka *a*) že domala osvojil, se mu še rahlo pozna prvotnejši deklamatorični značaj.



Melična črta nastavka je stilno slična napevu kola, unisono pripeva b) govori poleg navedenega ritmičnega vidika za koralno osnovo. Motivično in vsebinsko se črnomaljsko kolo bistveno ne razlikuje od metliškega, melodija nastavka je svojevrstna, refren pa po besedilu in napevu močno sličen metliškemu.

Primerjalno sta važni var., ki ju je objavil Iv. Navratil in Kubovi zapisi napevov.

Var. Iv. Navratila:

„Črnomaljsko kolo“.

O znani slavnosti, ki se je v Črnomlju ovršavala letos 18. in 19. avgusta meseca, igralo se je „drugi“ dan tudi narodno kolo, potem ko je bilo jenjalo že pred desetimi leti. Vodilo se je ondi poprej na vuzámski in binkoštni ponedeljek, — zadnjič pred Harinkovo hišo in na trgu („placu“), tedaj „na ravni“; — 19. avgusta t. l. „popoldan“ kólale so pa, in to same déklice od 16.—22. leta dóbe svoje na tako zvanem »gričku« nad Črnomljem na Metliško stran. Bilo jih je 25 lepo jednako oblečenih, na glavi in na prsih s cveticami okrašenih, — vse iz mesta, samo dve iz predmestja Loke. Vodila je Elizabeta Stariha. Péle so dve pesmi: prvo v kolu, a drugo (po završenem kolu) o znani šaljivi, samo malo izpremenjeni igri: »most«. Obé pesmi z napevom vred zapisal si je g. L. Kuba (Čeh) za svoje znamenito delo: »Slovanstvo ve svých zpěvech« ter prepustil besede tudi vč. g. Šašlju, a ta je prvi priobčil meni obé pesmi (A, B.); kesneje mi pa poslal brat Anton inačico tej in óni (α, β) takó, kakor mu je obé zapisala 17 letna Jospina Schweigerjeva, ki se je bila udeležila tudi „kola“ in „igre“.

A.

O Jeleno, vsa gora zelena,
Nutri raste trava „ditelina“.
Žela jo je spremlada „devojká“
Zlatim srpom, belimi rukami,
5 Nesla jo je svoj'ga bratca konjcem.
»Pijte, jejte moj'ga bratca konjci,
Jutri bote daleč putovali
Čez „te“ gore, gore visoke
Čez „te“ vode, vode globoke.«

B.

Al' je trden ta vaš most?
Preroža roža brunka je naša.
Aj, je trden, trden kakor kost.

Iz česa ste ga zidali?
 5 Iz ,le-te' repe ,šnitane'.
 Komu ste jo ukradli?
 Našemu gospod' županu,
 On je naš dober oče.

a.

Aj zelena je vsa gora . . .	(2 krat)
Aj notri raste trava ,detelina'.	—
Aj žela je je spremlada ,divojka'	—
Aj nesla je je spred bratcovim konjcem. ¹	—
5 Aj zlatim srpam, z bejlimi rokami,	—
Aj pite, jejte moj'ga bratca kojnci,	—
Aj jutri bote deleč potovali,	—
Aj čez ,tej' gore, gore so vioke,	—
Aj čez ,tej' vode, vode so široke«.	—

β.

Al' je kaj trden ta vaš must?	(2 krat)
Spreroža roža brunka ² je naša.	—
Aj, je trden, trden kakor kust.	—
Iz česa ste ga zidali?	—
5 Iz ,lej-te' repe ,šnitane'.	—
Komu ste jo ukrali?	—
Naš'mu gospud' županu.	—
Mi vas hoč'mo zatožiti.	—
On je naš dober oče,	—
10 Ker nam nič ne sporoče. ³	—
Al' č'te nas pustit' trikrat skus?	—
Al' pejte, pejte trikrat skus,	—
,Zdignite gor' visok' roké!	—

Objavljeno besedilo je po navedenem elaborat Kube - šašlja - Iv. Navratila, nobeden od njih ni bil toliko kritičen, da bi mu smel verjeti. O tem priča že var. A. Navratila - J. Schweigerjeve (β) ter sledeče opazke Iv. Navratila:

Po čakavskih oblikah: »ditelina« (A) in »divojka« (a), dalje po hrvatskih ostankih: nutri, rukami, putovati i. dr. slutim, da se je prva

¹ namesto: . . . pred bratcove kojnce; ² kakor je Metličanom osédobi nerazumna beseda ,prungar', takó i Crnomáljcem čudna ,brunka'; sodim pa, da je s časom (po nerazumnosti) nastala iz óne; ³ menda nm.; sporoče (za ,odreče').

pesem, kakor Metliško kolo, nekđaj presadila tudi . . s hrvatske strani. Da je pa pesem A starejša, svedoči — poleg starega zvalnika („Jeleno“) in orodnika brez předloga »z« (dvakrat) — tudi pravilnejša národná méra: v prvih sedmih vrsticah pravi pravcati deseterci, t. j. deseterozložni ali „peterostopni“ trohaji, dočim je v bolj poslovenjeni inačici (α) prva vrsta zdaj za dva zloga prekratka; a vsi drugi granesi izpremenili so se iz trohajev v jambe (zbog novega dodatka »aj« pred vsako vrstico). — Na moje pismeno vprašanje, kakó se je uprav pelo óni dan, odpisalo mi se je: »Pesem se pôje, kakor je napisana« (pod α in β). Po tém takem je óni, kdor je pël gospodu Kubi, pozabivši izpustil v drugi pesmi (B) pet vrstic, ki nam jih je nadomestila inačica (β). Zovejo se pa „plesalke in pevke“, ktere so prebudile kolo črnómálsko od smrti, takó: Stariha Elizabeta (vojarinka), Stariha Ana, Schweiger Josipina, Schweiger Frančiška, druga istega imena, Schweiger Marija, (Starašinič Ana in Marija iz predmestja Loke), Zajec Marija, Kramarič Marija, Malerič Ana, Kukar Frančiška, župančič Antonija, Kramarič Josipina, Stonič Marija, Strugar Ivana, Klemenec Antonija, Klemenec Josipina, Papež Marija, Vardjan Ana, Vrščaj Ana, Štèrk Kat., Čeleshnik Marija, Vardjan Marija, K. A. (?) (LZ 1888, 748—49.)

Poleg J. Schweigerjeve je danes še prav dobro ohranjena 70 letna J. Klemenčeva pela l. 1888. Kubi obe pesmi kakor letos meni. Ko sem ji čítal Navratilovo var. A, je pripomnila

... »Tisti gòspúd so táčas gotóvo stábo stíšali zélena za Jéleno — mé mu nismo táko spopévale, in brez tístega áj tudi nismo níkdar začéle« ...

Zapis L. Kube l. 1888.

82. O, Jeleno!

(Z vlastních zápisek.)

Volným krokem.

Bílá Krajina: černomelj. »Kolo«.¹

The musical score is written for four voices: Soprán, Alt, Tenor, and Bas. It is in 2/4 time and begins with a piano (*p*) dynamic. The melody is simple and folk-like. The lyrics are: "O Je - le - no, vsa go - ra". The notes are placed on a four-line staff with a treble clef for Soprán and Alt, and a bass clef for Tenor and Bas. The key signature has one sharp (F#).

¹ Kolo na slovanském jihu znači kromě tanců i společenské hry. Na Bílé Krajině se jen ve skrovně míře zachovalo. V Černomlju se již asi deset roků nehrálo. Předložského roku (1888) u příležitosti

ze - le - na, ze - le - na.

Notri raste trava ditelina.
 Žela jo je spremlada devojka
 zlatim srpom, belimi rokami,
 5 nesla jo je svoj'ga bratca konjcem.
 Pijte, jejte, moj'ga bratca konjci,
 jutri bote daleč putovali
 čez te gore, gore visoke,
 čez te vode, vode gliboke.

83. Zdali je tvrdý ten váš most?

(Z vlastních zápisek.)

Rychle.

Bílá Krajina: Černomelj. »Kolo«.

S.
A.
T.
B.

mf

Al' je kaj tr-den ta vaš must, al je kaj tr-den

ta vaš must, pre-ro-ža, ro-ža brun-ka je na-ša.

čísaršského jubilea bylo ze sna vyburcováno pomocí starších žen, jež mladé dívky vyučovaly slovům, zpěvu i tanci. Vydavatel tohoto díla nahodil se do Černomlju právě ke slavnosti a slova i nápěv zapsal. Text tento byl přijat do „Ljubljanského zvonu“ č. 12, 1889 str. 748 do obšírného článku J. Navrátila „Belokranjsko kolo“, kde však omylém tiskovým byl sběrateli přisouzen variant A, gdežto zapsal ve skutečnosti úplnější znění pod značkou *α* otisknuté. — »Kolo« toto zpívaly dívky ve dvojzpěvu, jenž tuto bez nejmenší změny podán v sopránu a altu. Možno jej tedy pěti i v této úpravě, kteréž ostatně nutno dáti přednost' proto, že je to věrně zapsání prastaršího dueta. Mužské hlasy pořadatel přidal pro případ, aby se mohla píseň i čtverohlasně zpívat. — »Původní text vyžaduje v tomto taktě někdy tři čtvrti.

Aj j' trden, trden kakor kust. 10 Al' č'te nas pustit' trikrat skuz?
 Iz česa ste ga zidali? Al' kaj za sabo vodite?
 5 Iz lejte repe šnitane. Mi te dekleta vodimo,
 Komu ste jo ukrali? Ki bele gvante nosijo.
 Naš'mu gospod' županu. Al' pojte, pojte trikrat skuz,
 On je naš dober oče, 15 'zdignite gor' visok' roké!
 ker nam vse izporoče. (Kuba ‚Slovanstvo‘, str. 162—65.)

Kuba ni opazil, da se v št. 82. besedila, ki ga je baje sam zapisal, ne da peti na njegov napev, svojo ritmično nesigurnost je izpričal z opazko ³, ki je ostala brez pojasnila. Iv. Navratil bi bil moral dodati v L. Z. še var. γ), ker je besedilo Kubove var. št. 83. za 2 vsebinsko drugačni vrstici daljše od var. α, β; potem bi bili vsi trije ‚zapisovalci‘ prišli — na svoj račun.

V ‚Cesty‘ str. 24, št. 15. in 16. je objavil Kuba le ženske glasove (sic) harm. 4 glasnega stavka (kot ‚prosto-národní duet!‘) s ponovno ritmično konjekturo (‚bez nejmenší změny!‘).

O površnosti Kubovega notiranja in zapisovanja pričajo pripombe v ‚Cesty‘ str. 23—25: ... »Veselice se konala na prostranství, zvaném pungrt (baumgarten), prý někdejšími bojišti s Turky ... Dovedl mne k Tereze Křižanové, k jedné z žen, které učily děti zpívat a tančit kolo, neboť jsem chtěl poznat a ověřit svoje zápisy u pramene ... Kuba je zmešal črnomaljske in metliške zapise, zamenjal črnomaljski ‚griček‘ z metliškim ‚půn-gärtom‘, podtaknil črnomaljecem metliško vojarinko Rezo Křižanovo in metliški most, ter si dovolil še sledečo nestilno in glasbeno-tehnično nemogočo klavirsko priredbo, ki je pravi monstrum mrevarstva naše nar. pesmi:

Rychle.

Klavír

Al' je kaj tr-den ta vaš must, al' je kaj tr-den

ta vaš must, pre - ro - ža, ro - ža brun - ka je na - ša.

Kako kvarno vplivajo takšni tuji „vzori“ na razvoj naše narodne pesmi, priča tole dejstvo. Ko sem letos zbiral glasbeno gradivo po Črnomlju, mi je izročila učiteljica J. Primožičeva rokopisni zvezek, v katerem sem našel Kubovo klavirsko priredbo ad notam prepisano. Povedala mi je, da je to priredba, ki jo je nek tukajšnji učitelj napisal za črnomaljsko godbo na pihala, ki odtlej stalno spremlja petje deklet, češ, da jim to bolje prija.

Analiza gradiva in primerjava z metliškim prizorom da te-le sklepne misli:

Prvotno obredno besedilo kola je nadomestila porušena pripovedna pesem neznane vzor-osnove, ki spominja motivično na stare svatske pesmi in završek metliškega kola. Deklamatorični značaj melodije govori za koralno osnovo napeva, ki se s kesnejšo, ritmično različno pripovednico ni organično spojil. Besedilo neposredno priključene igre most je lokalna var. stilno in vsebinsko slične metliške igre. Napev je deloma čisto-melodičnega značaja, deloma modificirane deklamatorične osnove. Koreografsko sta se oba dela črnomaljskega prizora že strnila v drugotno obliko, ki je izgubila pomen obredja in dobila lice in značaj plesnega kola.

MITOS O MOSTU

Med belokrajinskimi velikonočnimi prizori se predvsem odlikuje „most“ tako po svoji živi dramatični podobi kakor tudi po globoki kultno-mitični osnovi, ki je skrita v tajnem pomenu besede in mimičnem dejanju, najvernejšem izpričevalcu obredne prvotnosti. Belokrajinski most ima slične primere v svetovnem narodoslovju, ki so jih drugi že često razlagali, a njihovega pomena niso še dognali. Zato hočem najprej prikazati nekaj zgledov slovanskih in drugih narodov, pojasniti pomen mosta v ljudskih mitičnih predstavah, omeniti pogloblitna tolmačenja te igre, nato pa osvetliti belokrajinski prizor, ki ga vse do danes pri nas ni skušal še nihče razložiti.

I.

Čehi so ohranili več mostnih iger, ki pa so vse prešle med otroški svet. Vse so se naravno razvile iz neke prvotne oblike, ki je več ali manj povsod ohranjena v golem mimičnem dejanju. Izpreminjajo in dodajajo se le imena, pesem, skratka besedilo, ki primerno odgovarja deželi in njenemu ljudstvu, kar še bolj razločno opažam na primerih ostalih narodov.

Tako je med drugimi na Češkem igra pod imenom »N a z l a t o ů b r á n u« (K. J. Erben). Ta igra zahteva najmanj 12 dečkov. Dva od njih, ki sta največja in najmočnejša, posnemata „brano“ t. j. portal ali glavna vrata. Postavita se drug proti drugemu ter se primeta z obema rokama, ki jih dvigneta kvišku in tako napravita obok. Eden se imenuje angel, drugi hudič. Ostali dečki se postavijo nasproti brane v ravni vrsti eden za drugim. Vsak se prime svojega prednika. Prvi se imenuje voditelj, cela vrsta pa vojska. Brana poje takole:

»Zlatá brána
otevřena:
kdo tudy přejde,
hlava mu sejde.
Pojd' vojsko, pojd'!«

Tako pojoč gre vojska skozi brano. Na poslednjega v vrsti se spusti brana ter ga vjame, rekoč: »Komu se dáš: Andělu nebo Čertu?« Ujetnik se na to vprašanje odloči ali za angela ali za hudiča. Igra se zdaj ponavlja vse dotlej, dokler niso vsi porazdeljeni v dva tabora:

v pripadnike angela in v pripadnike hudiča. Med nje začrtajo ris, postavijo kol ali polože kamen. Med obema vrstama se začne obče znana borba, kdo bo katerega potegnil preko risa. Kdor prestopi ris, se mora priključiti zmagovalcem.

Zanimiva je druga varianta pravkar opisane otroške igre. Dva dečka se med seboj tajno dogovorita, kdo od njiju bo angel, kdo hudič. Nato napravita brano. Ostali otroci pa se primejo za roke ter v kolu obkrožijo brano tako, da je eden steber brane izven kóla, drugi pa sredi njega. Kólo se počne vrteti, a hudič z angelom takole poje:

Podlé jámy myška,
 podlé jámy:
 pojd', ty kocourku,
 pojd' za námi!
 Klíčky zvoní,
 fíjala voní.
 Brána otevřítá,
 mečem podepřítá:
 kdo se brány dotkne,
 tomu hlavu potkne.
 Sek! Sek! Sek!

Tako pojoč vjameta branika izbranega tovariša, nakar izbirata med ostalimi na podoben način. Igro konča boj med pristaši pekla in nebes.

Ti dve igri sta značilni zaradi tega, ker nikjer ne omenjata niti z besedico »mostu«, sta pa pri vsem tem docela slični mostovemu dejanju. Prizori so se domala potajili v otroško igro povprečnega, posplošenega besedila, ki ne vsebuje izrazitega kultno-mitičnega motiva. Ta je dobro ohranjen v staroslovaški otroški igri „K r á ľ o v n á“ ali „H o j a Ď u ň ě a“. Dva zbora dečkov in deklic si stojita nasproti, vsi se držijo za roke in z njimi v taktu kolebajo. Zbor zboru s slavnostnim glasom odpeva:

Zbor A Hoja Ďuňď'a hoja! Poslala nás Kráľovná! Hoja Ďuňď'a hoja!

Zbor B „ „ „ Načo že vás poslala? „ „ „

A „ „ „ Po tri vozy kamenia. „ „ „

B „ „ „ Načo vám to kamenia? „ „ „

A „ „ „ Zlaté mosty stavati. „ „ „

B „ „ „ Či sú mosty hotové? „ „ „

A „ „ „ Už sú mosty hotové. „ „ „

B „ „ „ Z čohože sú stavané? „ „ „

Zbor A Hoja Duňd'a hoja! Z toho marvaň-kameňa. Hoja Duňd'a hoja!

B „ „ „ Či nás ces ne pustite? „ „ „

A „ „ „ Čo nám za dar nesiete? „ „ „

B „ „ „ Černooké dievčatko. „ „ „

A „ „ „ No bežte a pospešte! „ „ „

B „ „ „ No bežme a pospešme! „ „ „

(Pavol Dobšinsky.)

Ko zbora odpojeta, sledi dejanje, ki je docela slično onemu iz metliškega mosta, le s to razliko, da se staroslovaška igra potem ponavlja. Zbor A prevzame vlogo zbora B in obratno: zbor B poje to, kar prej zbor A. Ko ponavljajo igro, imenujejo »črnookega fantiča« mesto »črnooké deklice«, kot dar oz. odkupnino za prehod preko zlatega mostu.

Varianto te starodavne igre vidim v naslednji igri »N a k a m e n n ý m o s t« (Bartoš), ki je zlasti po besedilu močno podobna »Hoji Duňd'i«, a predstavlja njeno drugotno, znatno oslABLJENO obliko, zato je ne bom podrobno prikazal.

Med R u s i je v nekdanji vjatski (Ural) in astrahanski guberniji najbolj razširjena otroška igra pod imenom Ворот (Pokrovskij). Število igralcev je nedoločeno. Dva najmočnejša izbero za »vrata«. Tajno se domenita glede priimkov. N. pr. eden se imenuje золотая коробочка, фіалка, яблoкo, drugi: серебряная шляпа, незабудка, луля. Razen tega se skrivaj dogovorita, kdo bo gospodar v raj, kdo v pekl. Nato dvigneta roko in napravita vrata. Ostale povabita, da gredo skozi. Ti se postavijo v krilno vrsto, načelnik se imenuje матка, vsak slednjik položi roki na ramena svojega prednika. V tem redu koraka sprevod skozi vrata dokler ne konča prirev: „Шла, шла тетеря; шла, шла рябая, — курица слѣпая: она торщилась, (топорщилась), натугарилась“. Igralca-vratarja pustita skozi vrata ves sprevod, razen zadnjega, ki ga na tihem povprašata: »Hočeš zlato škatlico ali srebrn klobuk?« Odgovoru primerno stopi zadnji v sprevodu na to ali na drugo stran. Igra se nadaljuje, dokler se vsi ne razvrstijo v dva tabora. Šele zdaj se naznani, kdo je prišel v raj, kdo v pekel. Nato nebeščani vse vprek z brcami preganjajo peklenščke. — Med neslovan-skimi narodi v Rusiji izvajajo to igro Vjotjaki (Finci) in se imenuje „Сonce in mesec“, ki ju predstavlja dvojica vratarjev. Vsakega v sprevodu vprašujeta, ali hoče k soncu ali k mesecu. Prav tako igro imajo Lotiši na Livonskem in sicer pod imenom „Čez most Amzalč“.

V nekdanji permski guberniji ob Uralu poznajo igro Береза. Dva se postavita drug proti drugemu, se primeta za roke in vjameta po

vrsti prihajajoče, vprašujoč: ali greš k roži ali k brezi. Roža je angel, breza pa hudič. Po odgovoru mora še vsak prestati preizkušnjo, ki je takšna, da vratarja vsakega posameznika položita na roke in treset. Če se namuzne, ga spodita med hudiče, čeprav je poprej volil rožo, če se ne nasmehne, ga pošljeta med angele, čeprav je poprej dejal: ‚breza‘. Pristaši rože se nato postavijo v dve vrsti, skozi kateri morajo steči hudiči. Angeli se pa potrudijo, da pri tem prehodu pošteno premikastijo njihove hrbte.

V ruski otroški igri Мостикъ se igralci primejo za roke in postavijo v vrsto. Vodja pelje vrsto pod rokami dveh, ki stojita na nasprotnem koncu, nato pod rokami naslednjega para itd. Naposled stoje igrači v dveh vrstah, ki se držita z rokami druga druge, in tvorita nekakšen most. Potem vodi zadnjik na drugem koncu sprevod pod rokami dveh, dokler most ni prešel, vsi igrači so se povrnili v prvoten položaj razvite vrste.

Igra je brez besedila, prešla je že skoro v ples.

Med P o l j a k i je najbolj razširjena pomembna igra »J a w o r « ali »M o s t«. Popis te igre v Kolbergovi zbirki je tale. (Piasecki.)

Dva otroka se postavita za se kot javorova človeka ali moža (»jaworowi ludzie«), na skrivaj se zmenita, kdo bo angel, kdo hudič. Primeta se za robce ali povodce in napravita vrata. Zavozlan konec povodca ali robca je skrit v hudičevi roki. Ostali igrači stoje, kot običajno povsod, v ravni vrsti, ki popeva vprašujoč, javorova moža pa odpevata:

»Jaworowi ludzie, czego tam stoicie? Jawor, jaworowi ludzie!

Stoimy, stoimy, mosty budujemy. Jawor, jaworowi ludzie!

Z czego budujecie, z czego je pleciecie? Jawor, jaworowi ludzie!

Z dębowego liścia, z brzozowego kiścia. Jawor, jaworowi ludzie!

Dajcie nam tam, dajcie stado konj przegnać, jawor, karetą, przejechać.

Damy chętnie damy, jedno zatrzymamy. Jawor, jaworowi ludzie.

Na te besede se primejo otroci za roke in v vrsti gredo skozi vrata. Javorova moža spustita vse razen zadnjega, ki ga odločita od vrste z vprašanjem: »Do kogo przystajesz — do Kasi, czy do Marysi?«, ali: »Do jabłka, czy do gruszki?« Otrok izbira in se odgovoru primerno postavi na stran angela ali hudiča. Prizor ponavljajo, dokler ne ostaneta zadnja dva, ki pri ponovni igri postaneta javorova moža, nakar se razglasi skrivna beseda. Hudič razpodi svoje pristaše z zavozlanim robcem, angel se veseli in pleše s svojimi nebeščani.



Ta poljska otroška igra se ne imenuje povsod »javor«, tudi otrokavrtarja nista zmerom javorova moža, povsod pa se omenja most.

Več podobnih variant zaključuje z borbo obeh skupin (vlačenje preko črte). Za primer naj služi dvogovor igre, v kateri ne gre za javorove može, nego za javor.

Jawor, jawor, jaworowe drzewo!
Co wy tu robicie?
Budujemy mosty
Dla pana starosty,
Wszystkie panny przepuszczamy,
Tylko jedną zostawiamy.

So še igre, ki omenjajo zgolj most, ne pa javorova moža ali javor, n. pr.

Budujemy mosty
Dla pana starosty,
A z czego?
Z kamienia drogiego.
Niema króla w domu
Ani też królowej (pani),
Hej dana! Hej dana!
Wszystkie pany przepuszczamy,
A ostatnią zatrzymamy.

Nedvomno je poljska folklorja izredno pestra in bogata na primerih otroške igre most ali jawor. Hkrati moram poudariti dejstvo, da se poljski etnološki svet prav tačas močno zanima za to igro, in nedavno je Eugenjusz Piasecki v reviji »Lud« (urednik Adam Fischer) napisal razpravo »Jaworowi ludzie« in ob teh javorovih možeh pokazal med drugim na slovenskega Zelenega Jurija, ki se bori z Raboljem. Iz predmetne razprave, iz katere sem posnel nekaj podatkov o igri most pri drugih narodih, izvemo zanimivo dejstvo, ki je predvsem poučno za naše prosvetne razmere. L. 1933. je poljski Znanstveni svet za fizično vzgojo razpisal oz. priredil anketo, na podlagi katere so zbrali 311 opisov poljske otroške igre »most«. Pri tem etnološko važnem zbirateljskem delu so bili seveda odlični pomočniki ljudskošolski učitelji s svojimi učenci.

Nemci poznajo »Goldene Brücke«. Njihovi otroci igrajo — pojo:

Ziehet durch, ziehet durch,
Durch die gold'ne Brücke!
Sie ist entzwei, sie ist entzwei,
Wir woll'n sie wieder flicken,
Mit Steinerlein, mit Beinerlein,
Der letzte muß gefangen sein.

V Turingiji pravijo tej igri »Magdeburger Brücke«, na Saškem »Die Merseburger Brücke«, med Hesi pa »Meiersche Brücke«. Vojskujoči stranki se različno nazivata: nebo — peklo, angel — hudič, cesar — kralj. Igra je bila že zelo zgodaj zapisana. Tako jo omenja elzaški pesnik Altswert v 15. stl. v okviru alegorične pesnitve »Der Tugenden Schatz«: »zwei spilten der fuln brucken«. Johann Fischart, satirik in prvi nemški poklicni literat, jo tudi v 16. stl. pozna pod imenom »der faulen Brucken«. Geiler von Kaisersberg piše: »es wird ihnen nichts mehr, denn das sie wie im Spiel der faulen Brucken einmal die Händ zusammenschlagen vnd jauchzen vnd alsdann wieder herabspringen, ritschen vnd burtzeln.«

Francozi nazivajo igro most »Porte du Gloria« in je podobna opisanim običajnim ruskim ali poljskim variantam. V Italiji se mostna igra vrši v znamenju izbere in borbe med Gwelfi in Gibellini. Prvič se mostna igra omenja v Italiji leta 1328., kar nam hkrati predstavlja letnico najstarejšega zapisa v Evropi in na svetu sploh. Angleži razpolagajo s primeri, ki so slični poljskemu jaworu. Imenujejo se »oranges and lemons«, a tudi »London bridge«. Sicer pa angleški most mimo jawora spominja na igre drugih narodov, loči ga od njih drugačen pevski dvogovor. V njem je mnogo govora o zvonjenju cerkva različnih župnij v enem mestu, o obglavljenju, ali pa o spremstvu s svečo v postelj. Sadeži v nazivu igre pomenijo barve med seboj se vojskujočih skupin. Vlačenje preko črte dobiva že obliko nogometa. V drugih variantah so ohranjeni spomini na podobo sramotilnega odra, ko skličejo zvonovi župljane in razsvetijo bakle ta prizor, skratka: sami angleški kulturno-zgodovinski motivi, ki so s časom pritekali prvotni mostovi osnovi.

Razen v Evropi pa poznajo igro most i v nekdanji nemško-vzhodni Afriki Kafri, prebivalci Madagaskarja in rodovi Nove Gwineje. Igre teh ljudstev bi bile za primerjalni študij pač najbolj poučne.

Na koncu naj dodam še običajni slovenski primer otroške igre »most«. Iz Bele Krajine pojdimo na najskrajnejšo severno

točko slovenske domovine, v Ziljsko dolino, ki poleg Bele Krajine hrani najstarejše slovenske običaje, v Zahomcu bomo slišali otroški zbor, ki se takole pogaja:

*Nadržite, nadržite željazen mûast,
da buó šyà náša vójska skûas! . . .
Kó nân dáste?
Tã zãdnjãga čyápe, kã sã títa dŕží . . .*

Vojska gre skoz, zadnjega denejo na vago in vprašajo:

*Kóí yócãš bíť, ángel al hudóbac, jápka al hrúška,
zyáta bãť sríabŕa? . . . i. t. d.*

Ta otroška igra je določno podobna drugim širom sveta po golem dejanju, njena redkost in svojstvenost pa je podana v zdravi in krepki ziljski besedi.

Med prvimi, ki so se začeli sistematično zanimati za zagonetno otroško igro most in jo pojasnjevati, je bil danski pastor F e i l b e r g. Leta 1905. je v svoji knjigi (Bro-brille legen etc. Svenska landsmanlen) zapisal okrog 150 variant, ki jih je zbral po Evropi. Zbirka obsega podatke o igri most med Slovani, Litavci, Nemci, Flamci, Anglosasi, Francozi, Italijani, Španci, Madžari in sedmograškimi cigani.

II.

Po prikazu različnih vzgledov nastane vprašanje, kaj prav za prav pomeni ta zelo razširjena in priljubljena otroška igra most in kje se skriva njeno prvotno izhodišče. Vsa ta vprašanja upravičeno zanimajo že par desetletij znanstvenike evropskih narodov. Znano je etnološko dognanje, da so otroške igre, igrače, lutke, sploh en del inventarja otroške sobe svojevrstna prausedlina kulturne sfere davnih, primitivnih ljudstev. Svet današnjega otroka je v marsičem podoben otrokomladostni dobi človeških rodov. Potemtakem ni nič čudnega in neverjetnega, da so današnjemu otroku njegove igre podobe, ravne uveram in prelogično - mističnim podobam davnega preprostega človeka pri njegovih globoko vernih obredjih.

Primitivni narodi mostu v današnji obliki sploh niso poznali. Reke in potoke so navadno prebredli na konjih, kjer pa tega zaradi skalnatega in visokega terena, ki je branil dostop do reke, niso zmogli, so spletli iz posebne vrste vejevja viseči most. Z njim si pomaga še dandanes marsikje preprosto ljudstvo. Najstarejši mostovi v Evropi in na svetu (morda so še starejši na Kitajskem) so v Grčiji, kjer so bili zgrajeni v 2. stl. pr. Kr. Gradnje mostu so se Grki naučili od

tujcev iz Gephyre, potomcev Feničanov. Odlični graditelji mostov so bili Rimljani. Znan je njihov »pons sublicius« čez reko Tiberu. V magični uveri, da je železo »tabu«, t. j. predmet, ki se ga ne smeš dotekniti, so Rimljani ta most tako obnovili, da so uporabili zgolj les, prav nič pa železo in bron. Za most so skrbeli in ga varovali štirje mostni mojstri, imenovani »pontifices«. Ker se je pozneje rimski pontifeks preobrazil v duhovnika, ki je imel nadzorstvo nad vero in bogočastjem v državi, je kaj upravičena domneva, da je služba pontifeksa na mostu obsegala še vse kaj drugega, kakor zgolj varstvo in skrb. Kajti primitivna vera postavlja za vsako reko posebno božanstvo. Ako pa je z gradnjo mostu ali brvi čez reko presekana naravna meja, tedaj je treba vodno božanstvo z enkratno ali večkratno žrtvijo pomiriti. Po izvršenem žrtvenem dejanju preide most v varstvo božanstva in s tem postane svet predmet. Morda je bil potemtakem rimski pontifeks nekak duhovnik v službi rečnega boga.

V srednjem veku se je gradnja mostov, zlasti lesenih, vsepovsod silno izpopolnila. V južni Evropi se je pojavil izredno značilen vzorec mostu, tako zvani pokriti most ali most s streho (prim. most v Poljanski dolini ali v Ziljski Bistrici). Danski pastor O. Feilberg v svoji razpravi smiselno pripominja, da je od otrok grajen most bolj sličen južno-evropskim pokritim mostovom nego običajnim, odprtim. Dodatno razvijem še drugo primeru, ki nam jo nudi srednji vek s svojimi gradovi in obzidanimi mesti. Gradovi so imeli po navadi vzdigne mostove. Pred mostom je bil trdnjavski stolp s prehodom ali portalom. V češki otroški pesmi se imenuje tak portal »brana«. Od brane pa je kratka pot k imenu »vrata«, kar nam jasno priča, kako se je po vsej verjetnosti prvotni most pretvoril v brano ali vrata iz sledečih razlogov. Oblika pokritega mostu, ali brane tik zraven njega povzroči preimenovanje igre. Pogled na gradnjo otroškega mostu more prav tako dovesti do drugega imena, ki je celotni sliki primernejši, otroci izberu novo ime, staro zavržejo in pozabijo. Vsekakor bi se o »brani« še lahko mnogo razpravljalo, omenim naj le, da pravi naš kmet: »most na pet bran« (brana = Brückenjoch).

Srednji vek je močno razgibal vse te mostne igre, bodisi s svojo arhitekturno mnogoličnostjo, predvsem pa s svojo gotško mistiko, ki je v se sprejela in predla premnoge vraže, ostanke motivov nekdanjega mitosa o mostu. Svetost mostu se je vseskozi ohranjala, seveda v oslABLJENI obliki. Njegova tla so veljala kot najprimernejši prostor za izredne slavnostne prilike. V južni Nemčiji je še v 18. stl. živel običaj, da so prirejali vsa letna slavja, napitnice in gostije na mostu.

Davna vodna božanstva sta zamenjala krščanska svetnika Janez Krstnik in Ivan Nepomuk. Njuna kipa sta pomembno postavljena na most. Gotski srednji vek je ustvaril dve važni nadnaravni podobi, ki se največkrat omenjata v mostni igri: angela in hudiča. Kdo ne pozna slike, ki predstavlja deklico, ki gre čez ozko brv, nad njo pa plava angel-varuh podobno dobremu vodnemu duhu? Sicer pa je po ljudski vraži most hudičevo delo, kajti vešča zgraditev mostu čez deročo reko je demonska umetnost, podobna skrivnostnemu čarodejstvu. Za to vražo govori vzdevek »hudičev most« (Teufelsbrücke). Na Primorskem je znana legenda o čedadjskem mostu, ki ga je brez stebrov postavil »črni mojster«, pa je bil za plačilo od zvitega hribovskega pastirja pošteno ukanjen. (Prim. J. Lovrenčič.)

Dalje pravi ljudska vera, da so mostovi zatočišča različnih duhov, ki se jih je treba čuvati. Pod mostom je hiša povodnega moža, pravljicne podobe nekdanjega mitičnega božanstva. Mitos o mostu se je preobrazil v pravljico. Kaj vse je iznašla pravljica o mostu? Duhovi hodijo pod most in na most, straše in ustavljajo potnika, ga tlačijo in se mu često prikazujejo v podobi luči, ki čaka odrešenja ali pa opomni na zaklad, ki leži na mostu. Most je prebivališče čarovnic. Ako stoji zakleta čarovnica pod mostom tačas, ko nesejo čezenj krščenca, je rešena, iz krščenca bo pa v 14 letih čarovnica ali pa čarovniški mojster. Vsem onim mostovom, čez katere gre mrtvaški sprevod ali pa svatje z novoporočencema, pripisujejo ljudje posebno čarodejno moč.

Voda pod mostom je sveta in ima čudodelno moč. Morebiti, da so prav zaradi tega Belokrajinci suvali svojčas Zelenega Jurija z mosta v vodo. Ponekod zajemajo vodo na veliki petek pod mostom, čez katerega so to leto nosili mrliča, ta voda je zdravilna.

Na kratko je treba omeniti tudi ljudske običaje, veljavne še dandanes, ki so zbledeli spomini na nekdanjo odkupnino in žrtve vodnemu božanstvu. V slovenski Zilji vržeta novoporočenca z mostu v vodo bakrene novčiče, po nekaterih slavonskih vaseh pa mora nevesta na mostu obstati in se ne sme ozreti, da ji ne bi škodovali zli duhovi. V zvezi s temi običaji je zanimivo in poučno primerjati ziljsko »zapenjalco« z gorenjskim »šranganjem«. Ko vstane v Nemčiji otročnica iz postelje, je njena prva dolžnost, da gre čez most in vrže nekaj denarja v vodo, da ne bi naredil povodni mož njenemu otroku nič zlega.

Podlaga izumrlega običaja, polagati mrliča na mrtvaški deski na most, so brez dvoma ljudske mitične predstave. Od pogledov na kon-

kreten, realen most² je treba preiti k pogledom na mitičen most. Prasnovo mistično-prelogične podobe o posmrtnem življenju je svojstveno ustvaril na eni strani antični helensko-rimljanski, z druge nordijski kulturni krog. Mislim na tole podobo onostranskega prostora: Pred vhodom v podzemlje teče reka. Preko nje je speljan most, ki ga morajo mrtveci prehoditi, most duš. Po srbski veri arhangel Mihael »dušu vadi« in tehta njena slaba ter dobra dela. Pot v »raj« pa pelje preko brvi, ki je ozka kakor las ali podobna krivenčastemu tramu. Rimska cesta in mavrica se prikazujeta v nordijskem eposu Eddi kot nebeški most, preko katerega gredo duše padlih v Valhalo. V koroški pravljici vozi povodni mož z Uršlje gore na Pohorje vodo po mostu, zgrajenem iz megle (Kotnik). V germanskih pripovedkah je mnogo govora o usnjenem mostu, ki so ga starejši nemški mitologi (Panzer, Rochholz) smatrali za most bogov, medtem ko ga n. pr. Mannhardt tolmači kot mitos megle in oblakov.

III.

Viri otroške igre most so po teh številnih, a še zmeraj neizčrpnih prikazih, prav za prav pojasnjeni. Vendar doslej etnološko-mitološka znanost še ni edina v pogledu enotnega in prvotnega izvora te igre. V glavnem izstopata dve razlagi, ena izhaja od starih mostnih žrtvenih obredov, druga veže otroški most z mitičnim mostom v podzemlju umrlih.

Bežno sem se že pri rimskem mostu doteknil mostnih obredov, posvečenih ozlovoljenemu vodnemu božanstvu. Ti obredi, ki so po navadi terjali človeške žrtve, so se ohranili v raznih običajih po Evropi tja v novi vek. Celo v krščanstvu jih je kaj pogosto najti. Tako govori škotska legenda o sv. Columbi, ki je ukazal pokopati sv. Orana živega pod temelje njegovega samostana, da bi s tem žrtvenim dejanjem pomiril demonske duhove, ki so grozili porušiti vse, kar se je podnevi zgradilo. Neka italijanska legenda poroča o mostu, ki se je zmeraj znova podrl. Naposled so vzdali vanj ženo mostnega mojstra, ki je izdihnila dušo preklinjaje: kot cvetlično steblo naj se zanaprej ziblje ta most (Tylor). Spomin na take stavbne žrtve in obrede tiči v znani srbski junaški pesmi »Zidanje Skadra«, določno nas spomni take žrtve slov. narodna pesem »Sveti Voljbenjk prekani hudobo« (prim. Štrekelj), o njih piše staroruska kronika in pojejo bolgarske pesmi. In nekak preostanek teh davnih obredov je iskati v otroški igri most, vrata ali brana: poslednji v vrsti, ki ga most ali vrata vjameta, je zadnja senca resnične človeške žrtve sredi stavb-

nega obredja. Zagovornik te teorije je Danec O. Feilberg, avtor prve knjige o »mostu«, med Nemci pa Singer.

Nasprotnega mnenja sta nemška mitologa Mannhardt in Rochholz, češ, da se otroška igra »most« naslanja na starogermansko vero o pohodu ali ježi mrtvecev v podzemeljsko kraljestvo H a l j a (Hölle), ki se do njega prispe po mrtvaškem mostu. Na tem mostu sedi sodnica Nodhgytha in se posvetuje z bratom o vprašanih, ki jih bo zastavljala dušam. Med povpraševanjem se prične vrag prepirati in pretepati z angeli za oblast nad dušami. (Primerjaj n. pr. današnjega sv. Miklavža in obnašanje njegovega spremstva.)

To sta torej dva poglobitna vidika, ki pa v znanstvenem svetu še nista dokončno uveljavljena. Odločiti se bo treba le za enega prvotnih izvorov, piše Piasecki v svoji razpravi, češ, da to zahteva v znanosti veljavna zgodovinska metoda, ki ne dopušča več izvorov in tudi ne tako zvanega skupnega žarišča. Dolgo da bo še trajalo, preden se bo pojasnila genetična črta otroške igre most, ki jo je kesneje odela nova snov in jo preobrazila, da je postal njen prvotnejši pomen neumljiv.

Motreč mostne variante pri različnih narodih, zlasti pri poljskemu, zasledim vse polno drugovrstnih momentov. Opozarjam na enega, ki približuje prvotnejšo obliko mostne igre svatbenemu obredu. Na zvezo teh dveh oblik je pokazal poljski etnolog Adam Fischer. Završek metliškega kola »Odprite naša vratca...« je izrazito svatbenega značaja in se je svoječasno morebiti pel v zvezi z mostom. Borba dveh sovražnih krdel, ki sklepa igro, morem dvojno tolmačiti. 1. Kot pogansko obredje, ki z borbami in bojnimi igrami upodablja medsebojno trenje prirodnih sil n. pr. smrt zime in prihod pomladi ali boj dneva z nočjo. 2. Kot nazor krščanskega srednjega veka, ki loči svoj svet v svetlobo in temo. Zastopniki teh dveh svetov so v otroški igri: angeli — hudiči, Gwelfi — Gibellini, papeži — cesarji. S temi podobami — nazori se družijo ljudska preoblikovanja sveto-pisemskih podob. Opozarjam na »poslednjo sodbo«, ki jo je ljudska fantazija razpredla v raznolika eshatološka verovanja. Taki krščanski srednjeveški vplivi so v »mostu« prevladali in se spojili s prastaro osnovo.

IV.

Te — takšne razlage igre most so po svoje verjetne in iznajdljive, vse pa glede prvotnega izhodišča nedognane. Ker v svetovni etnološki literaturi nisem zasledil belokrajinskega mostu, dvomim, da je ta slovenska igra inozemskim etnologom in mitologom znana. Vprašanje

je, ali more naša belokrajinska igra po svoji brezprimerni svojskosti kaj novega povedati k vsem tem tujim mostnim razlagam? Ali se približa v zvezi z ostalimi igrami in kolom (Metlika) prvotnejšemu viru, ali pa vsaj potrdi in podkrepi enega izmed dveh poglavitnih vidikov?

Ako vzporejam belokrajinski most z različnimi drugimi variantami, najdem, da je njegova posebnost glede igráčev in časa uprizoritve izredno važna, velika in pomembna: 1. Izvajalci belokrajinskega mostu so odrasli, 2. igra se izvaja na velikonočni (binkoštni) ponedeljek. Domala povsod drugod so mostni igrači otroci, čas izvedbe je nedoločen in se ravna po mili volji otrok. Besedilo belokrajinske igre je v prvi vrsti splošno (»Al je kaj trden ta vaš múst«), spominja deloma na staroslovaško mostno igro Hoja Đuňďa (Črnooka deklica), deloma pa je zraslo iz starodavnih belokrajinskih tal. Historično-genetično starejše besedilo kaže prozorno srednjeveško časovno-socialno ozadje (»Mi smo njegovi kmetiči«), prvo, mlajše jedro pa se predstavlja v dokaj zagonetnih in skrivnostnih vrsticah, ki je njih davni pomen utonil v pozabo.

Metliški most: a) »Preroža roža prungar je naš...«
b) »Preroža roža proangarjena...«
c) »Čete nas pustit trikrat skuz,
da si žofrana ne zmočimo...«

Črnomaljski most: a) »Preroža roža brunka je naša...«

Otroci gradijo, delajo most navadno iz zlata in srebra, iz železa in zlasti iz rastlin. Poljaki ga spletajo iz hrastovega listja in iz brezovih obeskov, Belokrajinci ga postavljajo iz »repe šnitane« (Črnomelj), iz »repe ribane« in iz »rakovih koščic« (Predgrad), kar vse je ali odsev davnih rastlinskih kultov na pričetku pomladi ali poetični izraz ljudskih pevcev, ki rad prehaja v drastično šaljivost. Svojevrstna je vrstica, ki vnaša v dvogovor »žofran«. Kaj pomeni žafran v domači kuhinjski rabi? Žafranovi lističi dajejo juhi (tudi belokrajinskim pisanicam) lepo rumeno barvo. V mostnem pogovoru se zdi belokrajinski »žofran« kot pozabljen pomen vraže: žafran, omočen v vodi pred uporabo v kuhinji, je gotovo prinašal neko zlo ali dobro. Zategadelj je navedba žafrana v mostnem pogovoru docela nerazumljiva. Vse drugačni pogledi pa se odpirajo ob »Preroži roži«, ki jo Belokrajinci v pripevu tako globoko-pomenljivo poudarijo.

R o ž a ! . . . obče ime kakor na priliko drevo. Drevo prevzema človeka s svojim veličastnim kraljevskim razkošjem, roža s svojim vit-

kostjo, barvo in opojnim vonjem. Vseobsežen in neizčrpen je njen globok pomen v realnem in mitičnem življenju vseh človeških rodov od početka pa do današnjih dni. Kakor drevo je tudi roža prisposodba človeka, a ne toliko živega ko mrtvega. Roža je simbol duše, njen najprimernejši in najvrednejši prostor je na gomili, na grobu, na pokopališču. Davni človek je v svoji mitični predstavnosti ožaril rožo s prelepo vero: v poletju in jeseni ubiti žitni duhovi se spomladi vračajo na zemljo v podobi pomladanskih rož. V Atenah se je veliki dan, posvečen spominu mrtvih, praznoval spomladi tja sredi marca, ko so počele poganjati prve rože. Tedaj so Atenci verjeli, da so mrtvi vstali iz svojih grobov in da hodijo v slavnostnem sprevedu po ulicah. Ta dan mrtvih so pomenljivo imenovali Cvetlični praznik ali Praznik rož. (Prim. kult Adonisa.) »Vera v oživiljene rastlinske duhove se je tu spojila s konkretno predstavo o mrtvaških duhovih« (Frazer).

Roža je pomemben mrtvaški cvet. Vsajena na grobu človeka priča o večnem življenju njegove duše in čestokrat velja za dokaz nedolžnosti usmrčenega ali umrlega. Čudovita je stara francoska Marijina legenda o učencu, ki iz njegovih ust vzcvete roža! V njenem harmonično zraslem razcvetu ter pomenu, izvirajočem iz prvotnih obredij in verstev, so podane vse odlične možnosti naglega likovnostilnega razvoja, ki mu je končni dosegljaj okras-ornament. Roža se preoblikuje v rozeto, v abstrakten lik, njeno bistvo ostane magično. V posebno razpravo bi sodil očrt pomena svatske rože (kraljitarke rože), ki jo nosi Zeleni Jurij na glavi kot simbol svojega drugega domovanja, podzemlja. Duhovniki primitivnih ljudstev nosijo še dan-današnji pri mrtvaških slovesnostih na čelu rozete kot simbole smrti.

V Beli Krajini vražari ‚ivanjska roža‘ (šentjanževa), ki jo trgajo na kresni večer. Prinaša človeku in živini zdravje in srečo, blagostanje hiši in polju plodnost. Tako pošilja po njej Zeleni Jurij svoj poletni pozdrav iz podzemlja. V Rosalnicah in v metliški okolici rabijo o kresu kar štiri vrste ivanjskih rož. Iv. Navratil poroča:

»Za mojih mladih let so ‚hitali‘ v Metliki mali in veliki obojega spola tako šopke in vence izpred vsake hiše na streho dotle, dokler niso ostali na strehi vsi. Ako je obvisel šopek ali venec ‚z glavo‘ t. j. z gorenjo stranjo navzgor obrnjeno, pomenilo je to, da bode oni človek še živel to leto; ako pa je šopek ali venec obrnil ‚glavo‘ (gorenjo stran) navzdol, značilo je to, da bode oni človek pred letom mrtev. Pri vencu je gorenja stran nad vezjo.«

Belokrajinska ljudska pesem je kaj pestro in bogato prepletana z rožami. Tako umira v njej »bolni junak«, ki prosi tovariše, naj mu vsadijo na grob r o ž e in j a v o r, druga pesem poje o »rosni roži,

sred polja širokega«, ki jo mlad junak utrga in nese kralju v dar. Tretja vpleta Marijo, ki se v nebesih veseli »z eno rudečo galtrožo, ki je pred suncem trgana«, neka druga pa opeva »Lepo Rožo Majko Božjo« (Šašelj). Nepopolne in nesmotrene bi bile te bežne omembe, če jih ne bi navezal na belokrajinski mitos. V njegovem območju naj pokažem na pripovedko o »Cvetniku«, nekakem kraljestvu ali raju staroslovenskega sončnega božanstva, ki ima svojo vzporednico v Zlatorogovem kraljestvu:

»Nekje visoko gori na Gorjancih kipi črno pečevje. Med pečevjem pa se širi Cvetnik, prav majhen vrtec, ves poln najlepših in najblagodušnejših rožic. To pečevje se težko najde, še teže pa se pride čezenj v čudovit vrtec. In to je dobro! Kdor koli je še zablodil v Cvetnik, zamaknila in prevzela ga je krasota in dišava rožic tako neskončno, da j e n e h a l m i s l i t i na jed in pijačo, na spanje in tudi na povratek in je poginil, ne čuteč nobene boli od predolgega bedenja in stradanja. Blagor si ga tistemu, ki dobi po sreči ali naključju cvet teh plemenitih rožic... Kdor nosi tak cvet s seboj, ga ne obhaja nobena jeza in nobena žalost, ga ne premaga noben sovražnik, ne predere nobena kroglja...«

(Trdina.)

Mistika rože se nam v teh stavkih odkriva v vsej globokomiselnosti. Belokrajinska pravljica »Gospodična«, ki jo je tudi zapisal J. Trdina na svojih »Izprehodih v Beli Krajini«, pa pravljici o bolni gospej, ki se na ta način pomladi, da izpije studenčno vodo iz kupice, ki se ... »zasveti in zacvete. Naredi se na njej rdeč nagelj in bela lilija« ... Okrasni moment rože se tu veže z njeno tajno močjo.

Okras — ornament se pojavi v celoti tedaj, ko pomen rože docela izgine in je roža predmet takega refrena, kakoršnega pojo v belokrajinskem mostu. Slično usodo rože vidim v gorenjski koledi, ki ima za vsako vrstico refren »béwa róžâ«. Zatorej ob roži v belokrajinskem mostu, ki so ji zaenkrat atributi nedognani, ker nejasni, ne bom preizkusil vseh mogočih domnev in verjetnosti, ampak bom skušal nakazati ono črto, ki je za rožo v okviru mostne igre, kola in celotnega velikonočnega (binkoštnega) obredja najbolj smiselna. Po njej se nam začne razodevati ne toliko določen pomen rože v mostu, ampak prvotni namen in značaj iger ‚most‘, ‚turn‘, ‚kurji boj‘, ‚robčeci‘ ter njihove organične zveze s kolom.

Roža je pomladanska podoba mrtve biti - žiti. Rožni ali cvetlični vrt (Rosengarten) pa je ime viteškemu turnirskemu prostoru. Ti dve dejstvi, na videz nasprotni, se takole dopolnjujeta in vežeta. Rimski praznik mrtvih se imenuje dies rosae, rosaria, rosalia. V Pirotu je

teden pred Binkoštni 'rusalna nedelja', Srem pa pravi drugemu ponedeljku po Veliki noči »ružičalo«. 'Rusalije', stara viteška igra iz Gjevgelije, so s tem dnem mrtvih v tesni zvezi. Na rosalia opozarja belokrajinska vas Rosalnice. Že poprej sem poudaril, kako se je v starodavnosti dan mrtvih kril s pomladanskim slavljem, obhajanjem prihoda novega letnega časa. Na ta dan so se vršile na grobiščih posebne slovesnosti, radostnega značaja. (Prim. 'radunjico' pri Rusih!) Te slovesnosti so se razvijale hkrati z različnimi bojnimi igrami, plesi, gostijami itd. Poseben obredni spored je spremljal starodavna sežiganja mrličev na grmadah. Jacob Grimm piše v svojem spisu o sežiganju mrličev med drugim:

»Ungleich wichtigeres ergibt sich über die heidnischen Russen. Nestor, der seine chronik nach dem jahre 1110 zu Kijev vollendete, berichtet uns das brennen der leichen bei den noch unbekehrten Radimischen, Wjatitschen und Sjeveriern; es musz unbedenklich für alle alt-russischen stämme gelten. starb ein mann, so wurde trysna über ihn veranstaltet, dann eine grosze klada geschichtet und darauf die leiche verbrannt. die nach dem brand gesammelten knochen legten sie in einem krug (sosud) und stellten ihn auf eine seule am weg; so thun namentlich die Wjatischen, aber auch die Kriwitschen und andere Heiden mehr. klada stammt von klasť sichten, legen und entspricht genau dem ags. hladn, altn. hlada. vom begang dieser trysna ist oft die rede, sie musz leichenmal und leichenspiel gewesen sein, weil das wort lucta, certamen ausdrückt, und die bräuche der ags., estischen und littauischen leichenfeier gleichen. das stellen der todteseule an die heerstrasse kommt meiner deutung des salischen haristato, cheristado, der hermen und irmenseulen zu statten, begegnet auch dem böhmischen gebrauch an den kreuzwegen.«

Na podlagi gornjega, vseskozi zanimivega poročila domnevam, da je belokrajinski 'turn' zbledela, antropomorfna oblika nekdanje podobe mrtvaških stebrov, ki so pozneje pomenili tudi drevesa življenja in usode (Irmensäule). Mrtvaški obredi pa so nedvomno tudi obsegali posebne bojne igre, ki jih je le površno nadomestil, od srednjeveških viteških iger vplivani 'kurji boj', in pa seveda — igro 'most'. Če smemo verjeti H. Wagnerju, so igro 'most' s čarovnico Nodhgylho izvajali stari Nemci na koncu obredov ali službe božje, h kateri so se zbirali o praznikih. Ukrajina je ohranila doslej tkzv. Haljek (prim. germansko Haljo), velikonočne slovesnosti, napol obrednega značaja, ki so izredno podobne belokrajinskim velikonočnim igram. Tako nosijo Ukrajinci tedaj okrog cerkve visok stolp ali zvonik. (Prim. Navratil, Piasecki.)

Ob tujih zgledih spočeta domneva prejema na slovenskih tleh svoja oporišča. Sledi takih žalnih iger ali plesov imamo ohranjene na Žalostni gori pri Mokronogu (keltsko grobišče), kjer romarji na večer pred romarsko nedeljo ‚vrtec igrajo‘ ali ‚ravnajo‘. (Čitaj Iv. Zorca: Stiški tlačan.) Janez Volčič opisuje ta ‚vrtec‘ takole:

»Nekaj posebnega vidi tujec na večer pred to nedeljo, ko se mrak naredi. Od cerkve sem se pomika dolg obhod. Vsak romar ima svojo gorečo svečico v rokah, moški so odkriti, dekleta imajo vence na glavi. In tako se pomikajo na travnik pod goro. Znanci enega kraja se skupaj zbero in tako vsak oddelek za se razne pobožne pesmi poje ter se naprej pomika po mnogih ovinkih, kakor jim načelnik kaže. V nočnem mraku in v mirni tihoti se to res mikavno vidi in sliši. Pravijo, da ‚vrtec igrajo‘.«

Mrliški ples oz. žalna igra sije iz pripovedke o knezu Artulji (Atili?), ki živi v Virju pri Stični in se začinja s takimi besedami: »V starih časih je stalo na kraju sedanjega Virja veliko mesto. Tam, kjer še dandanašnji dan stoji gaberje, se je sprehajala virska gospoda. Ob gomilah, ki leže tam in so sedaj prerastle s hrasti, je imela gospoda vrtilče; napravljala jih je pa zato tako okrogle, da je plesala po travniku okoli njih starinski ples ‚ovrtenico‘...« (Jurčič - Kelemina.)

Morda vodi črta žalnih iger od Virja (ovrtenica) preko žalostne gore (vrtec) v Belo Krajino, kjer se ta davni ples kot kolo (= ime, kesneje došlo od juga) še dandanes razvija na hrib in odvíja s hriba na ‚pungrt‘ (Baumgarten) v primerno ohranjeni živosti? Roža se je poskrila, proseva pa v imenih: rožni vrt, pungrt, vrtec, ovrtenica. Sama dejanja, plesi, igre, prostori, sredi katerih se je v zamračeni javnini glasila »preroža roža proangarjena« v vsej razumljivi in pomembni veličini. Iz teh dognanj, ki so jih nanесли šele površni razgledi, vodi sled v ožji stvarni krog bojne igre, ki skriva najglobljo vsebino mostu.

V.

‚Kumpanija‘ je staroslavna viteška plesna igra na otoku Korčuli. Igralci, oboroženi z meči, predstavljajo boj, ki se razplete med domačini - Dalmatinci in gusarji. Ko so ta viteški ples izvajali Korčulani na slovanskem plesnem festivalu v Ljubljani 8. septembra 1934., je bila večina gledalcev silno začudena, ker v vsem plesu ni ugledala nobenega boja, ki je na priliko v »Moreški« stilno čudovito lepo izražen. Ples se je odvíjal v svečanem ritmu, in postal sem pozoren

na svojevrstno koreografijo tega plesa. Plesalci so iz kola prešli v dve nasprotni vrsti in stvorili nekak most z meči, ki so se križali zdaj zgoraj, zdaj spodaj (prim. rusko otroško igro ‚mostič‘). V svečano enakomernem ritmu so plesalci skakali oz. prehajali preko mečev.

Taka igra — ples mostu s prehajanjem preko mečevih ostrin predstavlja boj, prepoln nevarnosti, smrtnih opasnosti. Duše padlih junakov se med bojem z gusarji selijo v onostranstvo. Odkod pojav ‚mostu‘ v plesu? Ali ni morda most samorodna plesna podoba za boj in smrt? Vsekakor je plesni lik ‚most‘ soustvarjala mitična podoba o onostranski usodi umrle duše. Mitoz se je na svojski način prevesil v plesni obred, pravadni namen takega plesa mostu pa je, z istočasnim upodabljanjem mitičnega dejanja magično doseči najpreprostejše sproščenje duše v nesmrtnost.

Kumpanijski most z meči je obredno-plesna podoba strme in težavne poti, ki premošča prepad in vodi k zmagi (prim. francoski most »Porte du Gloria«).

To zna biti praosnova belokrajinskega mostu, čeprav ga danes ne prikazujejo z meči, ki so jih nadomestile roke.

»Allein was den Tanz betrifft, habe ich diß einige davon zu berühren, daß die Männer denselben mit bloßen Sebeln verrichten, auch so artlich und wunderlich sich damit durcheinanderschwingen, daß es zu verwundern.« (Valvasor, VI, 302.)

Belokrajinska mostna roža ovekoveča bodisi umrlo dušo (pogrebne svečanosti), bodisi nedolžno mostno žrtev (črnooka deklica). Refren ‚preroža roža‘ je istoveten s poljskim vzklikom ‚o javor javorjeva moža‘ ali s staroslovaškim pripevom ‚Hoja Ćuňd’a hoja. Roža — drevo, podobi dvolikega božanstva rastlinske rasti in podzemske rodnosti (življenja — smrti) sta prvotni okrasni ostalini (roža — javor) njegove davne biti, ki so jo prekrili drugotni obredni in zgodovinski motivi.

Po veri primitivnih rodovin se je razvil človek iz drevesa - boga, da se po smrti povrne vanj. Prastara je vera: »Wenn ein Mensch stirbt, geht seine Seele nach Norden. Sie möchte auf dem sehr hohen Berg Merina sein und von dort zum Himmel hinaufgehen. Der Gott möchte einen Baum herabgreifen. Diesen soll der Mensch erfassen und als Steg benutzen ...« (W. Planert.)

VI.

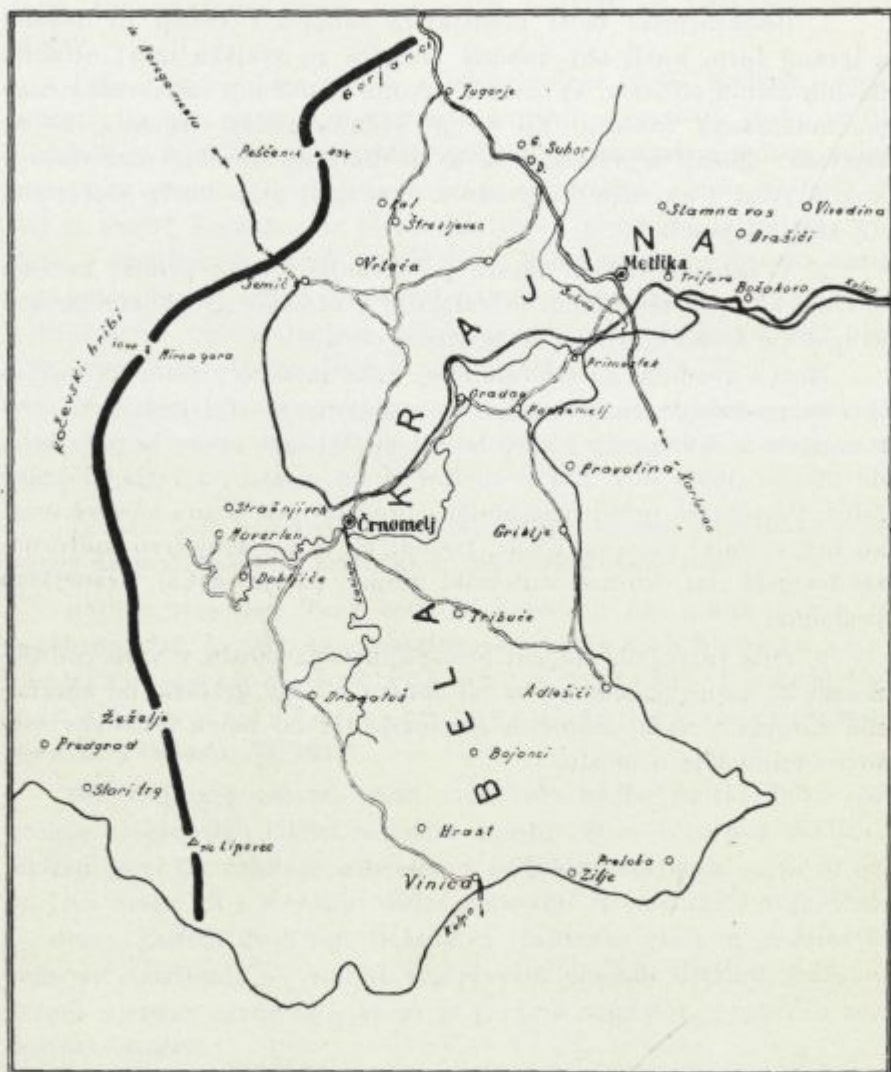
Iz navedenega gradiva o belokrajinskem mostu in primerjave s predmetno literaturo povzgam:

1. Belokrajinski most predstavlja skupno s kolom in deloma z igrami turn, kurji boj, robčeci (rešetca so svatska igra) ostalino davnih žalnih obredov, ki so že v prvotni obliki bili žalno-radostnega pomladanskega značaja. Ko se je pristna smisel izgubila, so se mrtvaški običaji izpremenili in se je prvotno obredje razkrojilo v kolo v zvezi z navedenimi igrami t. j. v zgolj prigodniško slovesnost na začetku pomladi.

2. V belokrajinskem mostu je ohranjen redek primer žalnega obreda, ki se ni porazgubil in razkrojil v otroško igro kakor povsod drugod po svetu, igrajo ga še dandanes odrasli.

Most z uvodnim kolom (Metlika) kaže na žalni prostor mrtvaških iger in po navedenem potrjuje obe poglobitni mostni teoriji. V zvezi z mostom v 'Kumpaniji', korčulanski viteški igri, opozarja naša igra, da utegne 'most duš' biti prvobitnejši od mostu, ki terja človeške žrtve. Prvotnejša primitivno-mitična predstavnost pozna namreč most ali brv v obliki drevesa, hloda, trama; most kot svojstven kulturno-zgodovinski ter kultno-mitološki pojav pa je dokaj kasnejšega postanka.

3. Oris razvojnih stopenj belokrajinskega mostu v vseh podrobnostih do jasne podobe zavisi od dotoka novega gradiva, od specialnih razprav v vseh področjih etnologije ter od novih izsledkov svetovne mitologije o mostu.



Merilo: 1:270.000

UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

- Achelis Thomas, Die Religion der Naturvölker, Sammlung Göschen.
- Afanasjev A., Poetičeskija vozrženija Slavjan na prirodu I.-III., Moskva 1869.
- Altfranz. Marienlegenden, Unser lieben Frauen Wunder, Inselver., Leipzig.
- Arkiv za povjestnicu jugoslavensku VIII, Zagreb 1863.
- Barić H., Dodole. Prilozi I., 1921.
- Bartoš Fr., Naše děti, Brno 1888.
- Begović N., Život i običaji Srba graničara, Zagreb 1887.
- Bethe E., Prolegomena zur Gesch. des Theaters im Altertum, Leipzig 1896.
- Böhme Fr. M., Geschichte des Tanzes in Deutschland, 1886., 2 zv.
- Carniolia, Ljubljana 1839., 1844.
- Cecilija sv., Zagreb 1925., sv. 2.
- Čerin J., Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric itd. Zbornik Matice Slovenske (ZMS) X.
- Danica, cerkv. čas. za slov. pokrajine, Ljubljana 1905.
- Debevec J., Grška drama, Jahresbericht d. k. k. I. Stgymn. Ljubljana 1912/13.
- Dobšinský P., Prostonárodní obyčaje, poverý a hry slovenské, Turč. sv. Martin 1880.
- Erben K. J., Prostonárodní české písně a říkadla, Praha 1886.
- Frazer J. G., The Golden Bough, London 1920.—23., 12 zv.
- Der goldene Zweig (nemška izdaja), Leipzig 1928.
- Mensch, Gott und Unsterblichkeit, Leipzig 1932.
- Gluma A., Freudenreich, Sklad - Zagreb 1933.
- Grimm J., Abhandlungen zur Mythologie und Sittenkunde. Kleinere Schriften II. Band, Berlin 1865.
- Grohmann J. V., Beiträge zur Geschichte Böhmens. 2 Abtlg. Bd. 2: Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren, Prag 1863.—66.
- Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (H. Bächtold - Stäubli und E. Hoffmann - Krayer).
- Ilić L., Narodni slavonski običaji (NSO), Zagreb 1846.
- Jagić V., Zur slavischen Mythologie (AfsPh) XXXVII, (1926.).
- Kapelle J., Das Frühlingsfest in Tschernembl, (Carniolia 1839.).
- Kelemina J., Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Dr. sv. Mohor. 1930.
- Kobe J., Beli Krajnci unkray Kerke in Save od Kostanjevice do Jesenic. Vzrok njih siromaštva; gospodarstvo, način življenja, poštenost, jezik in vraže (Novice III. t. 1845, str. 7—8, 15—16, 19, 31).
- Beli Krajnci unkray hribov Gorjancov in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osilnice (Novice V. t. 1847, str. 163—64, 167, 170—71, 175, 178—79, 182—83).
- Koncertni spored Akademskega pevskega zbora, Ljubljana 1935.
- Kool Jaap, Tänze der Naturvölker, Berlin 1921.
- Kordes L., Sitten der krainischen Kulpbewohner (Carniolia 1844.).
- Kos M., Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933.
- Kotnik Fr., Storijske I., Družba sv. Mohorja 1924.

- Kuba L., Cesty za slovanskou písní II., Praha 1935.
 — Slovanstvo ve svých zpěvech VII., Pardubice 1890.
- Kuhač Fr. š., Južnoslovenske narodne popievke I.—IV, Zagreb 1878.—81.
 Letopisi Slovenske Matice (LMS) 1879., 1887., 1888., 1889.
 Ljubljanski Zvon (LZ) 1888.
- Lovrenčič J., Tiho življenje (legende), Mladinska matica 1931.
- Lovšin V., Zeleni Juraj medju Bijelim Kranjcima (Sv. Cecilija 1925).
- Lud, Serja II., Tom XIII. Rok 1934.—35., Lwow-Warszawa-Krakow-Poznań-Wilno.
- Mannhardt W., Der Baumkultus, Berlin 1875.
- Marinov, Narodna vera i religiozni i narodni običaji (Sbornik za narodni umotvorenija [SbNU]), Sofia 1889.
- Marolt F., Tri obredja iz Zilje. Slov. narodoslovne študije I., Ljubljana 1935.
 — Belokrajinski zapisi 1931. in 1936. Rkp. Glasbena matica, Ljubljana.
- Mogk E., Germanische Religionsgesch. und Mythologie, Sammlung Göschen.
- Navratil I., Belokranjsko kolo (LZ 1888.).
 — Slovenske narodne vraže in prazne vere (LMS 1887.—88.).
 — Vuzem v Metliki (Vedež 1849.).
 — Zeleni Juraj (LMS 1879.).
- Novice, kmetijske in rokodelske, III. in V. tečaj (1845. in 1847.) Ljubljana.
 — Gospodarske, obrtniške in narodne, XXXI. t. Ljubljana 1873.
- Pajak J., Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, Ljubljana 1884.
- Piasecki E., Jaworowi ludzie (Lud 1934.—35.).
- Podlogar L., Črtice o verskih in cerk. preobratih v B. Krajini (Danica 1905.).
 — Kronika mesta Črnomlja in njega župe (Danica 1905.).
- Pokrovskij E. A., Djetskija igri. Moskwa 1887.
- Pothier Dom J., Les mélodies Grégoriennes d'après la tradition, 1880., nem. 1881.
- Rohde E., Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. Leipzig, Kröner-Verlag.
- Schneeweis R., Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten. Družba sv. Mohorja, Celje 1935.
- Skubec I., Cerkevna svečanost pri starovercih na Bojancah in marsikaj družega (Novice, XXXI. t. 1873., str. 247—49).
- Srbadija, Čurčić St., Beč 1874.—77.
- Stadler J. Ev., Vollständige Heiligen Lexik II, Regensburg 1861.
- Sepp J. N., Das Heidenthum und dessen Bedeutung für das Christenthum I, Regensburg 1853.
- Sušil F., Moravské národní písně, Brno 1859.
- Šašelj I., Bisernice, I. (1906.), II. (1909.).
- Šolski prijatelj, čsp. za šolo in za dom III. Celovec 1854.
- Štrekelj K., Slovenske narodne pesmi (SNP) II.—III. Ljubljana 1904.—5.
- Tobolček, knjižni almanah Bele Krajine, Malnerič M. Ljubljana 1925.
- Tomšič J., Narodski običaj na Vinici na Dolenjskem: Sv. Jurij (Šolski prijatelj 1854.).
- Trdina J., Zbrani spisi X. knj.: Izprehod v Belo Krajino, 1912.
- Tylor E. B., Die Anfänge der Cultur, Leipzig 1873.
- Valvasor J. W., Die Ehre des Hertzogthums Crain 1689, VI. knj.
 Vedež, čsp. za šol. mladino II, Ljubljana 1849.

- Vipauz J. N., Die Ostern in Mötling. (Carniolia 1839.).
- Volčič J., Življenje preblažene Dev. in Matere Mar., IV. del: Božja pota, 1889.
- Vuk Karadžić, Srpski rječnik, 3. izd. Beograd 1898.
- Srpske narodne pjesme (SrNP), Beč 1841. I. knj.
- Život i običaji naroda Srpskoga, Beč 1867.
- Vuletić B., Marač i Đurđev dan u Zeti, Bos. vila XXV.
- Wagner P., Einführung in die gregorianischen Melodien 1895.
- Ursprung und Entwicklung der liturgischen Gesangsformen 1901.
- Wagner H., Illustriertes Spielbuch für Knaben 1878.
- Wörterbuch der Antike (Hans Lamer), Leipzig 1933.
- Wörterbuch der deutsch. Volkskunde (O. A. Erich u. R. Beitzl), Leipzig 1936.
- Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb 1896.—1936.
- I. knj. (Igre i plesovi), III.—IV. knj. (Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji, XI. knj. (Zetva).
- Zeitschrift für Ethnologie (W. Planert), 39. zv.

Razgledno topografsko karto je narisal gospod inž. Jože Malerič. Slika št. 1. 'Zeleni Jurij na Vinici' (last gospodične Poldke Bavdkove) je baje napravil pok. fotograf Rudolf Persetič l. 1912. Slika št. 2. 'Zeleni Jurij v črnomaljskem kolo-mostu' in št. 14. 'Črnomaljsko kolo' sta izdelek in last gospoda Janka Hafnerja (slikano o priliki belokrajinskega izleta l. 1933.). Ostale slike št. 3.—13., last Glasbene matice v Ljubljani, je izvršil gospod prof. Jože Kessler. Naslovni embleme stare viniške pisanice, ki je last gospodične Poldke Bavdkove in slike za študijo je izvršila fotoklišarna Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani.

RÉSUMÉ

Le deuxième fascicule des »Slovenske narodoslovne študije« contient la description des danses et d'autres jeux en usage dans la Bela Krajina ou l'on trouve des restes d'anciens cultes.

La population de la Bela Krajina occupe dans le Royaume de Yougoslavie la partie sud-est du territoire slovène, entre la Kolpa, le bord des Gorjanci et les montagnes de Kočevje.

Grâce à sa situation géographique isolée, la Bela Krajina est restée presque jusqu' à nos jours peu accessible à l'influence de la culture occidentale. Celle des contrées voisines de l'Adriatique a été plus sensible. Mais la plus forte a été l'influence de l'élément ethnique balcanique avec lequel les Slovènes du sud-est commencent à se fondre imperceptiblement.

Notre étude aborde son problème par la description du »Zeleni Jurij« (le Père May), survivance mythologique Slave du culte des arbres, respectivement de Dionysos, intéressante par la ligne mélodique qui présente, en gamme antique (modus doricus), un rare choeur archaïque unitonique d'une monotonie primitive et isorythmique à la manière du plain-chant. On continue par la description de deux danses archaïques, le kolo de Črnomelj et celui de Metlika. Leur originalité est dans la composition choréographique inaccoutumée y compris le choix du terrain et surtout dans l'accompagnement de la danse par le chant. Il y a un lien organique entre ces danses et les jeux populaires originaux, tels que: le »Most« (la Porte du Gloria), le »Rešetca«, les »Robčeci«, le »Kurji boj« et le »Turn« qui sont exécutés soit en chantant, soit en silence. Ces jeux sont des restes assez bien conservés d'anciens cultes slovènes ou plutôt un amalgame de rites slovènes païens et de l'imitation populaire des jeux qui étaient jadis en usage dans les châteaux de la noblesse du pays.

M. Boris Orel a complété l'étude par un excours sommaire mythologique sur littérature qui s'y rapporte.

VSEBINA

	Stran
Predgovor	3
Zeleni Jurij	5
Metliško kolo	34
Obredne igre:	
1. Most	47
2. Rešetca	56
3. Bobčeci	62
4. Kurji boj	63
5. Turn	63
Črnomaljsko kolo - most	65
Boris Orel: Mito o mostu	74
Razgledna topografska karta	92
Uporabljeni viri in literatura	93
Résumé	96
14 slik na 5 prilogah.	

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA



00000059765

